

**МІНІСТЕРСТВО НАУКИ І ОСВІТИ УКРАЇНИ
ТАВРІЙСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ В.І. ВЕРНАДСЬКОГО**

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

МАКАРОВА ТЕТЯНА ПЕТРІВНА

УДК 343.196

ДИСЕРТАЦІЯ

**АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗАХИСТУ
СОЦІАЛЬНИХ ПРАВ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ ТА ЧЛЕНІВ ЇХ СІМЕЙ
В УКРАЇНІ**

081 – Право

Подається на здобуття ступеня доктора філософії

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей,
результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

_____ Т.П. Макарова

Науковий керівник:

кандидат юридичних наук, доцент

Бортняк Катерина Василівна

Київ - 2024

АНОТАЦІЯ

Макарова Т.П. Адміністративно-правове забезпечення захисту соціальних прав військовослужбовців та членів їх сімей в Україні - Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право». – Таврійський національний університет імені В. І. Вернадського, м. Київ, 2024.

Дисертацію присвячено проведенню науково-правового аналізу адміністративно-правового забезпечення захисту соціальних прав військовослужбовців та членів їх сімей в Україні, виявленню прогалин та недоліків у сфері адміністративно-правового забезпечення захисту соціальних прав військовослужбовців та членів їх сімей, розробленню пропозиції щодо удосконалення законодавства у цій сфері та шляхи практичного впровадження досягнутих в дослідженні результатів.

Дисертаційне дослідження складається з трьох розділів.

У першому розділі досліджуються теоретико-правові засади адміністративно-правового регулювання захисту соціальних прав військовослужбовців та членів їх сімей.

Встановлено, що невід'ємним елементом адміністративно-правового статусу військовослужбовців є їхні соціальні права, які держава зобов'язана належним чином захистити через свою адміністративно-правову діяльність.

Досліджено, що державні гарантії реалізації соціальних прав військовослужбовців та членів їх сімей в умовах здійснення реформування Збройних Сил України є запорукою стабільності, захищеності, забезпеченості та гарантованості, потребують оновлення (осучаснення) та належного законодавчого закріплення, запровадження дієвого адміністративно-правового механізму регулювання.

У межах адміністративно-правової доктрини визначено терміни: інститут адміністративно-правового захисту військовослужбовців та членів їх сімей,

соціально-правовий статус військовослужбовців та членів їх сімей, державні гарантії прав військовослужбовців, ветеранів війни та їх статус, членів сімей військовослужбовців, адміністративно-правовий захист соціальних прав військовослужбовців та членів їх сімей.

На підставі науково-теоретичних досліджень вітчизняних вчених уперше обґрунтуванню та сформульовано поняття інституту адміністративно-правового забезпечення захисту соціальних прав військовослужбовців та членів їх сімей.

Інститут адміністративно-правового забезпечення захисту соціальних прав військовослужбовців та членів їх сімей – це складне і багатогранне поняття, що постійно розвивається та складається з компонентів, які спрямовані на забезпечення і захист конституційних прав і свобод цієї категорії громадян. Він включає широкий спектр компонентів: соціальний захист, соціальне забезпечення, соціальна робота, соціальний супровід, соціальна підтримка і правовий захист.

Основою цього інституту є соціальний захист, що визначає норми, які забезпечують реалізацію особливих соціальних пільг, гарантій і компенсацій для задоволення матеріальних і духовних потреб військовослужбовців і членів їх сімей відповідно до їх особливого виду діяльності та підтримує їхній статус в суспільстві.

Соціальне забезпечення включає заходи з перерозподілу коштів державного бюджету для надання матеріальної підтримки військовослужбовцям та членам їх сімей, спрямовані на компенсацію, зниження або запобігання негативному впливу соціальних ризиків, що виникають внаслідок особливостей їхньої службової діяльності.

У рамках цього інституту виконується соціальна робота, що полягає у наданні кваліфікованої допомоги військовослужбовцям та членам їх сімей з метою підтримки їхнього соціального функціонування, сприяє реалізації громадянських прав і створенню соціальних умов для поліпшення якості життя окремих військовослужбовців і підвищення добробуту їхніх родин.

Соціальний супровід у військах доцільно описати як вид соціальної підтримки для військовослужбовців та членів їх сімей, який включає надання комплексу соціальних послуг конкретній особі чи сім'ї.

Соціальну підтримку у військах доцільно розглядати, як дії, що спрямовані на побудову стійкості військовослужбовців як окремих індивідумів, сімей і спільнот з метою зміцнення їхнього потенціалу до відновлення та адаптації. Соціальна підтримка може бути матеріальною, емоційною, інформаційною, інструментальною. Матеріальна підтримка включає надання матеріальних благ.

Важливим компонентом інституту адміністративно-правового захисту соціальних прав військовослужбовців є їх правовий захист, який доречно розглядати як організацію безоплатної правової допомоги військовослужбовцям та членам їх сімей з метою реалізації та захисту їхніх законних прав та інтересів, що передбачає консультативну, роз'яснювальну, правопросвітницьку діяльність, допомогу в зборі та складанні правових документів та представництві інтересів у разі порушення законних прав та інтересів.

Окреслені складові перебувають у постійному розвитку та взаємодії, формуючи комплексну систему адміністративно-правового забезпечення соціальних прав військовослужбовців та членів їх сімей.

Таке різноманіття складових посилює багатогранність і важливість цього інституту в системі соціального забезпечення військовослужбовців та членів їх сімей. Він потребує постійної уваги й удосконалення для ефективного захисту соціальних прав військовослужбовців та членів їх сімей.

Визначено необхідність створення належної структурованої системи нормативно-правових приписів та актів, яка є обов'язковою умовою для забезпечення ефективного адміністративно-правового регулювання питань соціального захисту військовослужбовців і членів їх сімей. Це передбачає створення умов для всебічного забезпечення їхніх потреб, зокрема в рамках дії спеціальних режимів, таких як надзвичайний стан або воєнний стан.

У другому розділі досліджується адміністративно-правовий механізм захисту соціальних прав військовослужбовців та членів їх сімей.

Система соціального захисту військовослужбовців та їхніх сімей має бути не лише одним із напрямків, а ключовим, невід'ємним елементом Загальної Програми соціально-економічного піднесення держави. Її першочерговим завданням має стати гарантоване та послідовне підвищення життєвого рівня військових та членів їх родин. Своєю чергою це потребує розроблення Єдиного стратегічного програмного документа довгострокового соціального розвитку, частиною якого має бути цілісна концепція соціального забезпечення Збройних Сил України.

Доведено необхідність внесення змін до чинного законодавства для чіткого визначення термінів: військовослужбовець, ветеран війни, член сім'ї військовослужбовця.

Обґрунтовано необхідність прийняття одного уніфікованого Закону про соціальний захист в Україні, частиною якого буде положення про соціальний захист військовослужбовців, ветеранів війни та членів їх сімей. Прийняття такого закону стане підґрунтям для розробки та створення відповідних кодексів: Кодексу соціального захисту України та Пенсійного кодексу України, спеціальним частинами яких має стати соціальний захист військовослужбовців, ветеранів війни та членів їх сімей.

Зазначено, що адміністративно-правова трансформація суспільства в умовах воєнного стану обумовлює подальше формування інституту адміністративно-правового захисту соціальних прав військовослужбовців та членів їх сімей. Оскільки це пов'язано з низкою чинників, зокрема: 1) відсутність системної та послідовної правової політики реформування адміністративно-правової системи соціального і правового захисту військовослужбовців та членів їх сімей, а також гарантій соціального та правового захисту військовослужбовців та членів їх сімей; 2) чисельністю нормативно-правових актів у цій сфері, порушення правил законотворчості під час підготовки нормативно-правових

актів в означеній сфері; 3) складністю та багатогранністю питань, пов'язаних із реалізацією соціального і правового захисту військовослужбовців та членів їх сімей, у тому числі й в умовах правового режиму воєнного стану; 4) тривалим постійним недофінансування потреб оборони України, в тому числі і в соціальній сфері, тощо.

Обґрунтовано, що інститут адміністративно-правового забезпечення захисту соціальних прав військовослужбовців та членів їх сімей є складною правовою категорією. Вказана категорія відображає специфіку становища військовослужбовців у системі військового управління і спрямована на виконання важливих функцій для сектору безпеки та оборони України, серед яких особливо виділяється належний соціальний захист військовослужбовців та їхніх сімей. При цьому належний соціальний захист повинен охоплювати військовослужбовців як під час їхньої служби, так і після звільнення зі служби (ветеранів і резервістів).

Інститут адміністративно-правового регулювання соціального захисту військовослужбовців та членів їх сімей має стати важливим напрямом державної політики та важливим чинником у період війни і після її закінчення.

В Україні необхідно створити чітку, просту, зрозумілу та дієву систему гарантій соціального забезпечення військовослужбовців та членів їх сімей, забезпечити їхнє дотримання та реальне виконання державою, що стимулюватиме громадян до військової служби, можливо, через кодифікацію законодавства в цій сфері. На сьогодні немає більш вагомого завдання для нашої держави, ніж захист України. Це підкреслює необхідність створення ефективного механізму для захисту прав військовослужбовців Збройних Сил України та членів їх сімей, з огляду на те, що саме військові є захисниками України, віддано захищаючи її суверенітет і територіальну цілісність.

Аналіз засвідчив, що держава працює в напрямі запровадження гарантій адміністративно-правового статусу військовослужбовців та членів їх сімей. Але наразі не можна стверджувати, що адміністративно-правовий статус

військовослужбовця є стабільним, захищеним, забезпеченим і найголовніше гарантованим органами військового управління та державою.

У третьому розділі досліджено міжнародний досвід адміністративно-правового забезпечення соціальних прав військовослужбовців та членів їх сімей і шляхи його впровадження в Україні.

Адаптація українського нормативно-правового поля до міжнародних стандартів, особливо країн-членів НАТО, сприятиме підвищенню соціального статусу військовослужбовців, зміцненню їхньої впевненості в захищеності своїх прав та інтересів, а також зростанню престижу військової служби. Проаналізовано також міжнародний досвід країн НАТО – Хорватії та Великої Британії; зокрема Ізраїлю як країни, яка перебуває в постійних військових конфліктах з часу свого заснування, та Швейцарії як постійно нейтральної країни, щодо систем соціального захисту військовослужбовців та членів їх сімей. Метою такого дослідження є розроблення пропозиції для впровадження кращих елементів політики соціального і правового захисту військовослужбовців та членів їх сімей в Україні, створення дієвих заходів для інтеграції та адаптації ветеранів у мирне життя.

З метою удосконалення правового регулювання інституту адміністративно-правового захисту соціальних прав військовослужбовців та членів їх сімей на підставі вивчення досвіду деяких зарубіжних країн у цій сфері пропонуємо: 1) систематизацію чинного законодавства у цій сфері для подальшої кодифікації; 2) впровадження персоналізованого підходу в сфері забезпечення захисту соціальних прав військовослужбовців та членів їх сімей; 3) діджиталізацію первинної ланки надання соціальних послуг військовослужбовцям та членам їх сімей шляхом створення «Електронного кабінету військовослужбовця» та запровадження взаємодії за принципом «Єдиного вікна».

Ключові слова: адміністративно-правове регулювання, соціальний захист військовослужбовців та членів їх сімей, соціальне забезпечення

військовослужбовців, гарантії соціальних прав, органи державної влади, соціальний супровід військовослужбовців та членів їх сімей, адміністративне судочинство.

SUMMARY

Makarova T.P. Administrative and legal support for the protection of social rights of servicemen and members of their families in Ukraine - Qualification scientific work on the rights of a manuscript.

Dissertation for the degree of Doctor of Philosophy in the speciality 081 "Law".
- Vernadsky Taurida National University, Kyiv, 2024.

The dissertation is devoted to a scientific and legal analysis of administrative and legal support for the protection of social rights of servicemen and their families in Ukraine, identification of gaps and shortcomings in the field of administrative and legal support for the protection of social rights of servicemen and their families, development of proposals for improving legislation in this area and ways of practical implementation of the results achieved in the study.

The dissertation study consists of three chapters.

The first chapter examines the theoretical and legal framework of administrative and legal regulation of the protection of social rights of servicemen and their family members.

The author establishes that an integral element of the administrative and legal status of servicemen is their social rights, which the State is obliged to properly protect through its administrative and legal activities.

The author proves that the State guarantees of social rights of servicemen and members of their families in the context of reforming the Armed Forces of Ukraine are a guarantee of stability, security, safety and guarantee, and require updating (modernisation) and proper legislative consolidation, and introduction of an effective administrative and legal regulatory mechanism.

The administrative and legal doctrine defines the following terms: the institute of administrative and legal protection of servicemen and their family members, the social and legal status of servicemen and their family members, the State guarantees of the rights of servicemen, war veterans and their status, family members of servicemen, and administrative and legal protection of social rights of servicemen and their family members.

Based on the scientific and theoretical research of national scholars, the author substantiates and formulates for the first time the concept of the institute of administrative and legal support for the protection of social rights of servicemen and members of their families.

The institute of administrative and legal support for the protection of social rights of servicemen and their families is a complex and multifaceted concept that is constantly evolving and consists of components aimed at ensuring and protecting the constitutional rights and freedoms of this category of citizens. It includes a wide range of components: social protection, social security, social work, social support, social assistance and legal protection.

The basis of this institution is social protection, which defines the norms that ensure the implementation of special social benefits, guarantees and compensations to meet the material and spiritual needs of servicemen and their families in accordance with their special type of activity and supports their status in society.

Social security includes measures to redistribute state budget funds to provide financial support to servicemen and their families, aimed at compensating, reducing or preventing the negative impact of social risks arising from the specifics of their service activities.

Within the framework of this institution, social work is carried out, which consists of providing qualified assistance to servicemen and their families in order to support their social functioning, promoting the exercise of civil rights and creating social conditions for improving the quality of life of individual servicemen and increasing the well-being of their families.

Social support in the armed forces should be described as a type of social support for servicemen and their families, which includes the provision of a range of social services to a specific individual or family.

Social support in the armed forces should be viewed as actions aimed at building resilience of servicemen and women as individuals, families and communities in order to strengthen their potential for recovery and adaptation. Social support can be material, emotional, informational and instrumental. Material support includes the provision of material goods.

An important component of the institute of administrative and legal protection of social rights of servicemen is their legal protection, which should be considered as the organisation of free legal aid to servicemen and members of their families for the purpose of realisation and protection of their legal rights and interests, which includes advisory, explanatory, legal education activities, assistance in collecting and drafting legal documents and representation of interests in case of violation of legal rights and interests.

These components are constantly evolving and interacting, forming a comprehensive system of administrative and legal support for the social rights of servicemen and their families.

This diversity of components enhances the versatility and importance of this institution in the system of social security for servicemen and their families. It requires constant attention and improvement for effective protection of social rights of servicemen and their families.

The author identifies the need to create an appropriate structured system of regulatory and legal provisions and acts, which is a prerequisite for ensuring effective administrative and legal regulation of social protection of servicemen and their families. This implies creating conditions for comprehensive provision of their needs, in particular, within the framework of special regimes, such as a state of emergency or martial law.

The second section examines the administrative and legal mechanism for the protection of social rights of servicemen and their families.

The system of social protection of servicemen and their families should be not only one of the areas, but a key, integral element of the General Programme of socio-economic development of the state. Its primary task should be to guarantee and consistently improve the living standards of the military and their families. This, in turn, requires the development of a single strategic programme document for long-term social development, which should include a holistic concept of social security for the Armed Forces of Ukraine.

The author proves the need to amend the current legislation to clearly define the terms: serviceman, war veteran, and serviceman's family member.

The author substantiates the need to adopt a single unified law on social protection in Ukraine, which will include provisions on social protection of military personnel, war veterans and members of their families. The adoption of such a law will form the basis for the development and creation of relevant codes: The Code of Social Protection of Ukraine and the Pension Code of Ukraine, a special part of which should include social protection of servicemen, war veterans and members of their families.

It is noted that the administrative and legal transformation of society under martial law leads to further formation of the institute of administrative and legal protection of social rights of servicemen and their family members. This is due to a number of factors, in particular: 1) the lack of a systematic and consistent legal policy of reforming the administrative and legal system of social and legal protection of servicemen and their families, as well as guarantees of social and legal protection of servicemen and their families; 2) the number of legal acts in this area, violation of the rules of lawmaking in the preparation of legal acts in this area; 3) the complexity and multifaceted nature of issues related to the implementation of social and legal protection of servicemen and members of their families, including under the legal regime of martial law; 4) the long-lasting and constant underfunding of Ukraine's defence needs, including in the social sphere, etc.

The author substantiates that the institute of administrative and legal support for the protection of social rights of servicemen and their families is a complex legal category. This category reflects the specifics of the position of servicemen in the military administration system and is aimed at performing important functions for the security and defence sector of Ukraine, among which the proper social protection of servicemen and their families stands out. At the same time, adequate social protection should cover servicemen and women both during their service and after their discharge from service (veterans and reservists).

The institution of administrative and legal regulation of social protection of servicemen and their families should become an important area of state policy and an important factor during the war and after its end.

Ukraine needs to create a clear, simple, understandable and effective system of social security guarantees for servicemen and their families, ensure their observance and actual implementation by the state, which will encourage citizens to serve in the military, possibly through codification of legislation in this area. Today, there is no more important task for our country than the defence of Ukraine. This underscores the need to create an effective mechanism to protect the rights of members of the Armed Forces of Ukraine and their families, given that it is the military who are the defenders of Ukraine, loyally protecting its sovereignty and territorial integrity.

The analysis has shown that the state is working towards the introduction of guarantees of the administrative and legal status of servicemen and members of their families. However, it cannot be said that the administrative and legal status of servicemen is stable, protected, secured and, most importantly, guaranteed by the military authorities and the state.

The third section examines the international experience of administrative and legal provision of social rights of servicemen and members of their families and the ways of its implementation in Ukraine.

Adaptation of the Ukrainian legal framework to international standards, especially those of NATO member states, will help to improve the social status of

military personnel, strengthen their confidence in the protection of their rights and interests, and increase the prestige of military service. The article also analyses the international experience of NATO countries - Croatia and the United Kingdom; in particular, Israel as a country that has been in constant military conflicts since its foundation, and Switzerland as a permanently neutral country, in terms of social protection systems for military personnel and their families. The purpose of this study is to develop a proposal for the implementation of the best elements of social and legal protection policy for servicemen and their families in Ukraine, and to create effective measures for the integration and adaptation of veterans to civilian life.

With a view to improving the legal regulation of the institute of administrative and legal protection of social rights of servicemen and members of their families, based on the experience of some foreign countries in this area, we propose to 1) systematisation of the current legislation in this area for further codification; 2) introduction of a personalised approach to the protection of social rights of servicemen and their families; 3) digitalisation of the primary level of social services for servicemen and their families by creating an "Electronic Office of a Serviceman" and introducing interaction on the "Single Window" principle.

Keywords: administrative and legal regulation, social protection of servicemen and members of their families, social security of servicemen, guarantees of social rights, public authorities, social support of servicemen and members of their families, administrative proceedings.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Праці, які відображають основні наукові результати дисертації:

1. Макарова Т. П. Актуальні питання виплати одноразової грошової допомоги військовослужбовцям та членам їх сімей в умовах воєнного стану. Електронна версія 3(73)-го номера за 2024 рік. Міжнародного наукового журналу «Інтернаука». Серія: «Юридичні науки». <https://www.inter-nauka.com/issues/law2024/3/9756>.

2. Макарова Т. П. Актуальність захисту прав військовослужбовців під час воєнного стану в Україні відповідно до Європейської конвенції з прав людини. Електронна версія журналу «Публічне право» № 1 за 2024 рік. https://www.publichne-pravo.com.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=587:makarova-t-p-aktualnist-zakhystu-prav-viiskovosluzhbovtsiv-pid-chas-voiennoho-stanu-v-ukraini-vidpovidno-do-ievropeiskoi-konventsii-z-prav-liudyny&catid=122&Itemid=483&lang=uk.

3. Бортняк К. В., Макарова Т. П. Сучасний стан адміністративно-правової системи соціального і правового захисту військовослужбовців та членів їх сімей в Україні. Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: юридичні науки. Актуальні питання юридичної науки, Том 35 (74) № 2 2024, с.130-139. https://juris.vernadskyjournals.in.ua/journals/2024/2_2024/22.pdf

4. Макарова Т. П. Актуальні питання адміністративно-правового регулювання пенсійного забезпечення осіб, звільнених з військової служби. Міжнародний науковий журнал «Інтернаука». Серія: «Юридичні науки». — 2024. № 6. <https://www.inter-nauka.com/issues/law2024/6/9971>

5. Макарова Т. П. Особливості захисту прав військовослужбовців в Україні під час воєнного стану. Правові новели. Видавничий дім «Гельветика» 2024. № 22. Том 2 (26.04.2024 р., протокол № 4), с.76. <http://legalnovels.in.ua/22-2-2024>.

Праці, які додатково відображають наукові результати дисертації

6. Макарова Т. П. Актуальні аспекти застосування принципу правової визначеності як елемента верховенства права. Реформування правової системи України в контексті розбудови правової держави та євроінтеграції: XI Всеукраїнська науково-практична конференція: тези доповідей, 23 квітня 2020 р. Дніпро: Університет імені Альфреда Нобеля, 2020. С. 144-148. URL: https://duan.edu.ua/images/News/UA/Departments/Law/2020/law_conf_thesis.pdf.

7. Макарова Т. П. Актуальні проблеми при здійсненні перерахунку пенсій,

які виникають у осіб, звільнених з військової служби. Реформування правової системи України в контексті розбудови правової держави та євроінтеграції: XII Всеукраїнська науково-практична конференція: тези доповідей, Дніпро, 22 квітня 2021 р. Дніпро: Університет імені Альфреда Нобеля, 2021. С. 150-154. URL:

https://duan.edu.ua/images/News/UA/Departments/Law/2021/Pravo_conf_2021.pdf.

8. Макарова Т. П. Актуальні проблеми забезпечення прав жінок, які мають право на пенсію за віком на пільгових умовах. Правові засади суверенного розвитку України в сучасних умовах: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції, м. Київ, 27-28 листопада 2020. Київ: Таврійський національний університет імені В.І. Вернадського. 2020. С. 119-123.

9. Макарова Т. П. Особливості розгляду справ про оспорювання батьківства особою, яка записана батьком дитини. Збірник матеріалів засідання № 1 постійно діючої Міжнародної науково-практичної конференції (м. Кропивницький, 24.09.2021р.). 490 с. С. 160-163. URL: <https://ndeks-kirovograd.org.ua/2021/11/16/>.

10. Макарова Т. П. Проблемні питання судового контролю при захисті соціальних прав осіб, звільнених з військової служби. Всеукраїнська науково-практична конференція «Правничча освіта та юридична клінічна практика», Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ, Юридична клініка «Істина» кафедра загальноправових дисциплін, навчально-наукова лабораторія дослідження проблем статусу внутрішньо переміщених осіб та гендерної рівності, 08.12.2021, м. Дніпро.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	18
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗАХИСТУ СОЦІАЛЬНИХ ПРАВ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ ТА ЧЛЕНІВ ЇХ СІМЕЙ В УКРАЇНІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	32
1.1. Поняття інституту соціального та правового захисту військовослужбовців та членів їх сімей у контексті адміністративно-правового статусу військовослужбовців	32
1.2. Міжнародна адміністративно-правова система соціального та правового захисту військовослужбовців та членів їх сімей	56
1.3. Національна адміністративно-правова система соціального та правового захисту військовослужбовців та членів їх сімей.....	66
Висновки до Розділу 1	87
РОЗДІЛ 2. АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВИЙ МЕХАНІЗМ ЗАХИСТУ СОЦІАЛЬНИХ ПРАВ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ ТА ЧЛЕНІВ ЇХ СІМЕЙ...	92
2.1. Особливості діяльності органів державної влади та місцевого самоврядування в системі адміністративно-правового забезпечення соціальних прав військовослужбовців та членів їх сімей.....	92
2.2. Особливості реалізації соціальних прав військовослужбовців на пенсійне забезпечення	113
2.3. Особливості судового захисту соціальних прав військовослужбовців та членів їх сімей.....	124
Висновки до Розділу 2	143
РОЗДІЛ 3. МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО ЗАХИСТУ СОЦІАЛЬНИХ ПРАВ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ ТА ЧЛЕНІВ ЇХ СІМЕЙ ТА ШЛЯХИ ЙОГО ВПРОВАДЖЕННЯ В УКРАЇНІ.....	146

3.1. Особливості досвіду країн НАТО щодо адміністративно-правового захисту соціальних прав військовослужбовців та членів їх сімей.....	146
3.2. Особливості досвіду Ізраїлю та Швейцарії щодо адміністративно-правового забезпечення соціальних прав військовослужбовців та членів їх сімей.....	166
3.3. Удосконалення адміністративно-правового забезпечення соціальних прав військовослужбовців та членів їх сімей в Україні з урахуванням міжнародного досвіду.....	187
Висновки до Розділу 3	202
ВИСНОВКИ.....	208
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ :	220
ДОДАТКИ.....	245

ВСТУП

Актуальність теми. Захист Вітчизни є конституційним обов'язком кожного громадянина України. Одним із основних зобов'язань держави в умовах воєнного стану є забезпечення повного та всебічного захисту прав і свобод військовослужбовців, які віддають своє здоров'я і життя для захисту країни. Досвід провідних країн світу підтверджує важливість гарантування державою соціальних прав і свобод військовослужбовців, а також відновлення їхніх прав у разі порушень.

В умовах реформування оборонної сфери України та потреби реального забезпечення прав і свобод військовослужбовців актуальним завданням держави є створення досконалого адміністративно-правового механізму всебічного захисту їхніх соціальних прав і гарантій, а також захисту членів їхніх сімей. Процес трансформації адміністративно-правової системи держави має бути спрямований на посилення соціального захисту військовослужбовців, зокрема шляхом запровадження нових підходів та механізмів виконання державою своїх зобов'язань у цій сфері.

В Україні дослідженню адміністративно-правовому забезпеченню захисту соціальних прав військовослужбовців та членів їх сімей присвячені роботи таких вітчизняних науковців, як: Оніщенко Н. М., Скрипнюк О. В., Шемшученко Ю. С., Кучук А. М., Суценко В. М., Коропатнік І. М., Петков С. В., Шопіна І. М., Копотун І. М., Армаш Н. О., Попков Б. О., Джус О. А., Микитюк М. А., Журавльов Д. В., Герасименко О. В., Курінний Є. В., Рінашевський Б. М., Авер'янов В. Б., Степаненко К. В., Пасіка С. П., Шкуропацький О. І., Синиця А. М., Галуцько В. М., Антошина В. М., Ринаржевський Б. Н., Губарєв С. В., Мота А. Ф., Теремецький В. І., Кононець В. П. та інші.

Незважаючи на велику кількість наукових досліджень у сфері адміністративно-правового забезпечення захисту соціальних прав військовослужбовців та членів їх сімей, однак на сьогодні не сформовано єдиної наукової думки та теоретичного підходу в окресленій сфері, єдиної судової

практики та дієвого механізму реалізації прав військовослужбовців та членів їх сімей у цій сфері. Велика кількість нормативно-правових актів в означеній сфері, розпорошеність правових норм та суперечливі положення в нормативно-правових документах унеможливають гарантування та забезпечення належного та якісного соціального і правового захисту прав військовослужбовців та членів їх сімей.

На сьогодні Збройні Сили України налічують понад 1,1 мільйона осіб, з яких більш як 850 тисяч – це військовослужбовці, для яких Конституцією України передбачено забезпечення соціального захисту. В умовах сучасних викликів і загроз, забезпечення соціальних прав і гарантій військовослужбовців є не лише питанням соціальної справедливості, а й важливим елементом зміцнення обороноздатності держави. Задоволені та захищені військовослужбовці здатні ефективніше виконувати свої обов'язки на захист держави.

Таким чином, в умовах воєнного стану в нашій країні одним із ключових завдань державного управління є створення комплексної системи соціального захисту військовослужбовців та їх сімей. Це вимагає розробки нових підходів і механізмів, які забезпечуватимуть своєчасне й ефективне реагування на потреби цих осіб, зокрема через удосконалення законодавства, імплементацію кращого міжнародного досвіду, розширення доступу до якісних соціальних послуг та запровадження дієвого моніторингу і контролю за виконанням державних зобов'язань.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційна робота виконана відповідно до планів наукових досліджень кафедри публічного та приватного права Навчально-наукового гуманітарного інституту Таврійського національного Університету імені В. І. Вернадського «Сучасний стан правових наук в євроінтеграційному вимірі» затвердженого Вченою радою Таврійського національного Університету імені В. І. Вернадського (протокол №1 від 30.08.2022 року) як складова фундаментальних

робіт: «Крим та Чорноморський регіон: реконструктивний розвиток у воєнний та повоєнний період» затвердженої Українським інститутом науково-технічної експертизи та інформації (державний реєстраційний номер 0123U102027, від 02.04.2023 року), в якій дисертантом на основі аналізу вітчизняних та зарубіжних наукових джерел, чинного законодавства досліджено питання адміністративно-правового забезпечення захисту соціальних прав військовослужбовців та членів їх сімей в Україні.

Дослідження виконується відповідно до Переліку пріоритетних тематичних напрямів наукових досліджень і науково-технічних розробок на період до 2023 року, затверджених постановою Кабінету Міністрів України № 463 від 09.05.2023; Плану дій з реалізації Національної стратегії у сфері прав людини на період до 2020 р., схваленого розпорядженням Кабінету Міністрів України від 23.11.2015 № 1393-р.; «Концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні», схваленої розпорядженням Кабінету Міністрів України від 1 квітня 2014 р. № 333-р.; Стратегії реформування судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів на 2015-2020 р.р., затверджені Указом Президента України від 20.05.2015 р. № 276/2015; Стратегії сталого розвитку «Україна-2020», затвердженої Указом Президента України від 12.01.2015 р. № 5/2015 р.; Пріоритетних напрямів розвитку правової науки на 2016-2020 р., схвалених Загальними зборами Національної академії правових наук України від 03.03.2016.

Мета і завдання дослідження. *Мета* дисертаційного дослідження полягає у всебічному розкритті змісту поняття «інститут адміністративно-правового регулювання захисту соціальних прав військовослужбовців та членів їх сімей» з урахуванням досягнень правової науки, аналізу нормативно-правових документів, судової практики та міжнародного досвіду. Дослідження спрямоване на розроблення науково обґрунтованих пропозицій для удосконалення цього інституту та надання практичних рекомендацій.

Мета дослідження вимагає вирішення таких *завдань*:

– дослідити теоретичне підґрунтя інституту адміністративно-правового захисту військовослужбовців та членів їх сімей через вивчення сучасних наукових концепцій та сформулювати поняття, функції і значення інституту адміністративно-правового захисту військовослужбовців та членів їх сімей;

– проаналізувати міжнародну адміністративно-правову систему соціального захисту військовослужбовців та членів їх сімей та визначити шляхи імплементації цих норм у національне законодавство;

– здійснити аналіз національного законодавства у сфері адміністративно-правового забезпечення захисту прав військовослужбовців та членів їх сімей, встановити недоліки та прогалини і визначити шляхи удосконалення;

– охарактеризувати адміністративно-правовий механізм захисту соціальних прав військовослужбовців та членів їх сімей, визначити головні завдання діяльності органів державної влади та місцевого самоврядування в системі адміністративно-правового забезпечення соціальних прав військовослужбовців та членів їх сімей;

– виокремити актуальну судову практику в сфері захисту соціальних прав військовослужбовців та членів їх сімей, зокрема в сфері пенсійного забезпечення;

– розробити пропозиції щодо удосконалення законодавства у сфері адміністративно-правового забезпечення захисту військовослужбовців та членів їх сімей;

– опрацювати досвід Великої Британії та Хорватії як країн-членів НАТО у сфері соціально-правового захисту військовослужбовців та членів їх сімей;

– вивчити особливості досвіду Ізраїлю як країни, яка перебуває в постійному військовому конфлікті, та Швейцарії як країни постійного нейтралітету у сфері соціально-правового захисту військовослужбовців та членів їх сімей;

– запропонувати пропозиції щодо практичного впровадження досвіду провідних демократичних країни світу у сфері адміністративно-правового забезпечення захисту військовослужбовців та членів їх сімей України.

Об'єктом дисертаційного дослідження є інститут адміністративно-правового забезпечення захисту соціальних прав військовослужбовців та членів їх сімей.

Предметом дослідження є адміністративно-правове забезпечення захисту соціальних прав військовослужбовців та членів їх сімей.

Методи дослідження. Для дослідження широкого кола наукових проблем щодо визначення адміністративно-правового забезпечення захисту соціальних прав військовослужбовців та членів їх сімей в Україні в роботі застосовано комплексну систему методів, що забезпечило можливість всебічного вивчення зазначеного питання.

Зокрема, гносеологічний метод покладено в основу розробки понятійного апарату дослідження, окреслення змісту основних понять і категорій, пов'язаних із проблемою адміністративно-правового забезпечення захисту соціальних прав військовослужбовців та членів їх сімей, таких як «інститут адміністративно-правового забезпечення захисту соціальних прав військовослужбовців та членів їх сімей», «соціальний захист», «соціальне забезпечення», «соціальний супровід», «правова допомога», «Електронний кабінет військовослужбовця», «Єдине вікно» тощо. Використання методів аналізу і синтезу дали змогу з'ясувати суть основних теоретичних понять і їх взаємного співвідношення, а також здійснити правовий аналіз нормативно-правових актів, судової практики, наукових праць з метою виявлення ключових аспектів адміністративно-правового забезпечення захисту соціальних прав військовослужбовців та членів їх сімей в Україні та синтезувати отримані дані для формування цілісного уявлення про проблему.

Формально-логічний метод покладено в основу побудови логічних схем і моделей, що відображають взаємозв'язки між різними аспектами

адміністративно-правового забезпечення захисту соціальних прав військовослужбовців та членів їх сімей в Україні, та їх інтеграція в загальну концептуальну структуру дослідження.

Компаративний метод дозволив здійснити аналіз законодавства та правових доктрин різних країн для виявлення загальних тенденцій і специфічних ознак у досліджуваній сфері. Індуктивно-дедуктивний метод застосовано під час формування гіпотез і їх перевірка на основі конкретних фактів і даних. Застосування цих методів у комплексі дасть змогу отримати поглиблене та всебічне розуміння адміністративно-правового забезпечення захисту соціальних прав військовослужбовців та членів їх сімей в Україні, враховуючи як теоретичні, так і практичні аспекти проблеми.

Інформаційною та емпіричною основою дослідження є міжнародні та національні законодавчі акти, судова практика, статистичні дані, а також матеріали з наукових видань та Інтернету.

Наукова новизна отриманих результатів полягає в теоретичному обґрунтуванні поняття та значення інституту адміністративно-правового забезпечення захисту соціальних прав військовослужбовців та членів їх сімей, дослідженні процесуально-правових аспектів гарантій і реалізації соціальних прав військовослужбовців та членів їх сімей, дослідженні судової практики, удосконалення законодавства у цій сфері та розробленні пропозицій щодо практичного впровадження результатів дослідження.

Це призвело до визначення низки концептуальних і практичних положень, які відзначаються новизною в науковому плані та мають теоретичне й практичне значення, зокрема:

вперше:

- на базі теоретичних надбань правової науки сформульовано визначення інституту соціального і правового захисту військовослужбовців та членів їх сімей як комплексної системи, що складається з таких компонентів: соціальний захист, соціальне забезпечення, соціальна робота, соціальний

супровід, соціальна підтримка, правовий захист. Основним компонентом якого є *соціальний захист*, що визначає норми, які забезпечують реалізацію особливих соціальних пільг, гарантій і компенсацій для задоволення матеріальних і духовних потреб військовослужбовців і членів їх сімей згідно з їх особливим видом діяльності та підтримує їхній статус у суспільстві. *Соціальне забезпечення* включає заходи з перерозподілу коштів державного бюджету для надання матеріальної підтримки військовослужбовцям та членам їх сімей, які спрямовані на компенсацію, зниження або запобігання негативному впливу соціальних ризиків, що виникають внаслідок особливостей їхньої службової діяльності. В рамках цього інституту виконується *соціальна робота*, що полягає у наданні кваліфікованої допомоги військовослужбовцям та членам їх сімей для підтримки їхнього соціального функціонування, сприяє реалізації громадянських прав і створенню соціальних умов для поліпшення якості життя окремих військовослужбовців і підвищення добробуту їхніх родин. *Соціальний супровід* у військах доцільно визначати як вид соціальної підтримки для військовослужбовців та членів їх сімей, який включає надання комплексу соціальних послуг конкретній особі чи сім'ї. *Соціальну підтримку* у військах доцільно розглядати як дії, що спрямовані на побудову стійкості військовослужбовців як окремих індивідуумів, сімей і спільнот з метою зміцнити їх потенціал до відновлення та адаптації. Соціальна підтримка може бути матеріальною, емоційною, інформаційною, інструментальною. Матеріальна підтримка включає в себе надання матеріальних благ. Важливим компонентом інституту адміністративно-правового захисту соціальних прав військовослужбовців є їхній *правовий захист*, який доречно розглядати як організацію безоплатної правової допомоги військовослужбовцям та членам їх сімей з метою реалізації та захисту їхніх законних прав та інтересів, що передбачає консультативну, роз'яснювальну, правопросвітницьку діяльність, допомогу в зборі та складанні документів правового характеру та представництві інтересів у разі порушення їхніх законних прав та інтересів;

- розроблено пропозиції для внесення змін до Інструкції про організацію у Збройних Силах України соціальної роботи з військовослужбовцями, військовозобов'язаними та резервістами, призваними на навчальні (або перевірочні) та спеціальні збори, членами їх сімей, зокрема щодо організації «Єдиного вікна», «Електронного кабінету військовослужбовця», первинної ланки з надання соціального захисту військовослужбовців та членів їх сімей. Термін «Єдине вікно» означає діяльність первинної ланки з надання соціального супроводу та соціальної підтримки, правової допомоги, які за зверненням військовослужбовців та членів їх сімей за місцем їх знаходження зобов'язані забезпечити повний комплекс послуг і супроводу військовослужбовців та членів їх сімей в наданні допомоги в поданні заяв, звернень, скарг, складенню та виданні довідок, збору повного пакета документів для отримання пільг, компенсацій, виплат, всіх видів грошової допомоги, в реалізації соціальних прав і гарантій. До первинної ланки з надання соціального супроводу, соціальної підтримки та правової допомоги належать районні та територіальні центри комплектування та соціальної підтримки, військові частини, медичні заклади та установи, органи реадaptaції та психологічної допомоги, а також організації, які надають безоплатну правову допомогу, тощо. Електронний кабінет військовослужбовця – це інформаційно-комунікаційна система, призначена для збирання, зберігання, обробки та використання даних про проходження військової служби, створений для забезпечення соціального захисту та правової допомоги військовослужбовцям та членам їх сімей відповідно до чинного законодавства України. З метою осучаснення соціальної роботи у Збройних Силах України запропоновано організувати роботу соціальних працівників первинної ланки з надання соціального супроводу військовослужбовцям та членам їх сімей, а саме: у центрах комплектування та соціальної підтримки, військових частинах, медичних установах і закладах, організаціях із надання психологічної підтримки та реадaptaції за принципом «Єдиного вікна» та впровадити в дію «Електронний кабінет

військовослужбовця». Для цього необхідно організувати соціальну та правову роботу, соціальний супровід військовослужбовців та членів їх сімей за принципом «Єдиного вікна», забезпечити можливість військовослужбовцям та членам їх сімей звернутися із нагальною потребою до будь-якого соціального працівника первинної ланки та отримати необхідний соціальний супровід та/або правовий захист у повному обсязі незалежно від місця свого перебування; забезпечити мінімізацію процесів та уникнути зайвої бюрократії у розгляді звернень і процесів для військовослужбовців та членів їх сімей в реалізації їхніх законних прав та інтересів; забезпечити взаємодію та комунікацію «Електронного кабінету військовослужбовця» із системою Державних публічних реєстрів України, а також з електронним сервісом «ДІЯ». В «Електронному кабінеті військовослужбовця» відображати персональну інформацію про військовослужбовця, а також інформацію про його соціальні права, зокрема про його грошове забезпечення (посадовий оклад, оклад за військовим званням; щомісячні додаткові види грошового забезпечення (підвищення посадового окладу, надбавки, доплати, винагороди, які мають постійний характер, премії); одноразові додаткові види грошового забезпечення)), інформацію про трудові права (дні відпустки, матеріальне забезпечення), інформацію про стан здоров'я та медичну інформацію, вичерпну інформацію про належні пільги, компенсації, гарантії, в тому числі для сім'ї військовослужбовця відповідно до чинного законодавства України;

- запропоновано особистий підхід щодо практичного впровадження міжнародного досвіду в національну систему соціального і правового захисту військовослужбовців та членів їх сімей, зокрема щодо інтегрованості урядових та неурядових організацій в єдину систему послуг, які вони надають користувачам – військовослужбовцям та членам їх сімей для можливості контактування із місцевою радою та отримання необхідних ресурсів і підтримки у своєму регіоні; запропоновано введення повної відповідальності держави за

забезпечення ветеранів війни з інвалідністю понад 20%, включно із медичними послугами;

удосконалено:

- наукові підходи до систематизації міжнародного та національного законодавства в адміністративно-правовій системі соціального і правового захисту військовослужбовці та членів їх сімей, зокрема щодо гарантування державою військовослужбовцям та членам їх сімей належного захисту основоположних прав і свобод людини, ефективної реалізації прав і свобод в сучасних умовах; запропоновано доповнити частиною третьою статті 9 Конституції України словами: «Якщо міжнародним договором України, який набрав чинності в установленому порядку, встановлено інші правила, ніж ті, що передбачені у відповідному акті законодавства України, то застосовуються правила міжнародного договору»;

- запропоновано концептуальні визначення термінів у сфері адміністративно-правового захисту соціальних прав військовослужбовців та членів їх сімей з метою внесення змін до чинного законодавства України, зокрема: «військовослужбовець - особи, які проходять військову службу (мобілізовані та за контрактом) у Збройних Силах України, Державній спеціальній службі транспорту, Національній гвардії України, Службі безпеки України, Службі зовнішньої розвідки України, Державній прикордонній службі, а також інших військових формуваннях, в тому числі на особливий період із забезпечення оборони держави відповідно до законів України», «члени сім'ї військовослужбовця - це особи, які проживають разом з ним, пов'язані спільним побутом та мають взаємні права та обов'язки, а саме: непрацездатні батьки; дружина (чоловік), які перебувають з військовослужбовцем в зареєстрованому шлюбі; спільні неповнолітні діти (до 18 років); повнолітні діти, що визнані особами з інвалідністю з дитинства; особи, які перебувають під опікою або піклуванням військовослужбовця; чоловік/дружина, які проживали з військовослужбовцем без реєстрації шлюбу, якщо є рішення суду, яке набрало

законної сили про встановлення відповідного факту спільного проживання однією сім'єю», «ветеран війни - особи, які проходять або проходили військову службу (мобілізовані та за контрактом) у Збройних Силах України, Державній спеціальній службі транспорту, Національній гвардії України, Службі безпеки України, Службі зовнішньої розвідки України, Державній прикордонній службі, а також інших військових формуваннях, в тому числі на особливий період із забезпечення оборони держави відповідно до законів України, які брали участь у захисті Батьківщини чи в бойових діях на території інших держав. До ветеранів війни належать: учасники бойових дій, особи з інвалідністю внаслідок війни, учасники війни»;

- узагальнення та застосування судової практики, як джерела права в сучасному законодавстві, яка на практиці викарбовує положення майбутніх змін до чинного законодавства в сфері адміністративно-правового забезпечення захисту соціальних прав військовослужбовців та членів їх сімей, зокрема у сфері пенсійного законодавства; що також сприятиме формуванню відповідної доказової бази задля усунення в подальшому створенню перешкод органами державної влади в реалізації військовослужбовцями та членами їх сімей гарантованими державою своїх прав;

дістали подальший розвиток:

- концепція бачення наукових підходів у вивченні інституту соціального і правового захисту військовослужбовців та членів їх сімей, які відповідають викликам сьогодення, що підкреслює багатогранність і важливість цього інституту в системі соціального забезпечення військовослужбовців та членів їх сімей та необхідності постійної уваги та удосконалення для ефективного захисту соціальних прав військовослужбовців та членів їх сімей;

- положення адміністративно-правового механізму захисту соціальних прав військовослужбовців та членів їх сімей, зокрема щодо визначення основних завдань, функцій, відповідальності державних органів у вказаній сфері;

- систематизація законодавства в адміністративно-правовій системі соціального і правового захисту військовослужбовці та членів їх сімей, з метою прийняття єдиного уніфікованого Закону про соціальний захист в Україні, частиною якого буде положення про соціальний захист військовослужбовців, ветеранів війни та членів їх сімей; прийняття такого закону стане підґрунтям для розробки та створення відповідних кодексів, зокрема: Кодексу соціального захисту України та Пенсійного кодексу України, спеціальними частинами яких має стати соціальний захист військовослужбовців, ветеранів війни та членів їх сімей.

Практичне значення одержаних результатів. Розроблені автором концептуальні положення можуть бути використані в процесі подальшого дослідження проблем науки адміністративного права та процесу, а також загальної теорії міжнародного публічного права. Викладені в дисертаційному дослідженні висновки й пропозиції можуть бути використані в:

- *науково-дослідній діяльності* – для подальшого розроблення теоретико-правових питань систематизації і подальшої кодифікації законодавства в сфері захисту соціальних прав громадян України, в тому числі військовослужбовців та членів їх сімей;

- *правотворчості* – для підготовки й уточнення пропозицій щодо удосконалення процесуального законодавства в сфері соціального і правового захисту населення, в тому числі військовослужбовців та членів їх сімей;

- *правозастосовній діяльності* – з метою підвищення ефективності застосування інституту соціального захисту військовослужбовців та членів їх сімей в адміністративному судочинстві (Довідка про впровадження результатів дисертаційного дослідження Дніпровського регіонального відділення Національної школи суддів України від 27.06.2024, Довідка про впровадження результатів дисертаційного дослідження Адвокатського об'єднання «Вектор права» від 01.06.2024);

- *навчальному процесі* – результати дослідження можуть використані під час підготовки підручників і навчальних посібників із дисциплін «Адміністративне право», «Адміністративний процес», а також для підготовки фахівців за спеціальністю 23 «Соціальна робота у військах (силах)», (Акт впровадження результатів дослідження кафедри державно-правових і гуманітарних наук Гуманітарного навчально-наукового інституту Таврійського національного університету ім. В. І. Вернадського від 28.06.2024).

Особистий внесок здобувача. Висновки та пропозиції розроблені автором самостійно та становлять наукову новизну дисертаційного дослідження. Для обґрунтування деяких висновків використовувались праці вітчизняних учених, на які зроблені відповідні посилання. Наукові ідеї та розробки, які належать авторам праць, опублікованих у співавторстві з дисертантом, у дисертації не використовувались.

Апробація результатів дисертації. Підсумки роботи загалом, одержані узагальнення та висновки було оприлюднено дисертантом на міжнародних і всеукраїнських науково-практичних конференціях:

1. Реформування правової системи України в контексті розбудови правової держави та євроінтеграції: XI Всеукраїнська науково-практична конференція: тези доповідей, Дніпро, 23 квітня 2020 р. Дніпро: Університет імені Альфреда Нобеля, 2020.

2. Реформування правової системи України в контексті розбудови правової держави та євроінтеграції: XII Всеукраїнська науково-практична конференція: тези доповідей, Дніпро, 22 квітня 2021 р. Дніпро: Університет імені Альфреда Нобеля, 2021.

3. Правові засади суверенного розвитку України в сучасних умовах: Міжнародної науково-практичної конференції, м. Київ, 27-28 листопада 2020 р. Київ: Таврійський національний університет імені В.І. Вернадського. 2020.

4. Постійно діюча Міжнародна науково-практична конференція (м. Кропивницький, 24.09.2021р.).

5. Всеукраїнська науково-практична конференція «Правнича освіта та юридична клінічна практика», Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ, Юридична клініка «Істина» кафедра загальноправових дисциплін, навчально-наукова лабораторія дослідження проблем статусу внутрішньо переміщених осіб та гендерної рівності, 08.12.2021, м. Дніпро.

Публікації. Основні положення та висновки дисертації викладено в 10 наукових працях, зокрема у 5 статтях, що опубліковані у фахових виданнях України, наукових періодичних виданнях інших держав і наукових періодичних вітчизняних виданнях, що включені до міжнародних наукометричних баз даних, у 5 тезах доповідей на конференціях.

Структура дисертації зумовлена метою й завданнями дослідження та складається з вступу, трьох розділів, що містять дев'ять підрозділів, висновків до кожного розділу та загальних висновків, списку використаних джерел і додатків. Загальний обсяг дисертації становить 273 сторінка, з яких основного тексту - 221 сторінка. Список використаних джерел налічує 202 найменування і становить 24 сторінки, додатки - 28 сторінок.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗАХИСТУ СОЦІАЛЬНИХ ПРАВ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ ТА ЧЛЕНІВ ЇХ СІМЕЙ В УКРАЇНІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

1.1. Поняття інституту соціального та правового захисту військовослужбовців та членів їх сімей у контексті адміністративно-правового статусу військовослужбовців

Відповідно до ст. 17 Конституції України: «захист суверенітету і територіальної цілісності України, забезпечення її економічної та інформаційної безпеки є найважливішими функціями держави, справою всього Українського народу» [1]. Військовослужбовці тривалий час виконують свій конституційний обов'язок, захищаючи Україну, та протистоять ворогу зі зброєю в руках.

Адміністративно-правова реформа в Україні змінює підходи до державотворчої та правотворчої практики держави, поступово виводить людиноцентристський підхід на належний рівень, згідно з яким саме «людина з її правами та свободами розглядається як найвища соціальна цінність» [2].

На шляху розбудови демократичної держави спостерігається значний прогрес у формуванні нового розуміння обов'язків громадянина і прав людини. Цей процес суттєво підсилюється введенням нових прав і гарантій та їх виконання. Особливу увагу приділяється не лише формальному статусу особи, а й змістовному його наповненню в контексті сучасних правових та соціальних практик, що сприяє зміцненню правового захисту і підвищенню ефективності гарантій, які забезпечуються новими нормативними актами та їх реалізацією на практиці.

Інститут соціального та правового захисту військовослужбовців та членів їх сімей доцільно досліджувати в контексті визначення їх адміністративно-правового статусу.

Вивченню адміністративно-правового статусу військовослужбовців як особливого різновиду соціального статусу особи приділялось багато уваги у вітчизняному науковому колі. А сучасні науковці вивчають правовий статус особи у межах теорії держави і права, конституційного права, адміністративного права, цивільного права тощо.

На сьогодні дослідженню питань адміністративно-правового статусу військовослужбовців все більше приділяється увага вченими-теоретиками, вченими-конституціоналістами, вченими-адміністративістами, вченими істориками, вченими у сфері військового права та практиками, діяльність яких пов'язана з військово-юридичними питаннями, що обумовлено введенням воєнного стану в Україні.

Вітчизняні теоретики права та вчені за останні роки багато уваги приділяли дослідженням прав людини в демократичній державі та захисту її прав і свобод. Зокрема, науковець Оніщенко Н. М. [3] зазначала про особливості сприйняття права в умовах демократичного розвитку України та вказувала на особливості проблематики питання, реалії сьогодення та перспективи його розвитку.

Разом із тим Скрипнюк О. В., Шемшученко Ю. С. [4], Кучук А. М. [5] і Сущенко В. М. [6] досліджували проблематику захисту прав людини, в тому числі і соціальних прав, відповідно до Конституції України та внесли важливий внесок у дослідження зазначеної проблеми в умовах демократичного розвитку країни.

Праці науковців у галузях адміністративного та військового права, зокрема Коропатніка І. М. [7], Петкова С. В. [8], Шопіної І. М. [9], стали базою для визначення загальнотеоретичних положень адміністративної сфери юридичної науки, а також у них порушено актуальні питання вивчення та розвитку в галузі військового права. Наукові праці вказаних авторів є вагомим науковим і практичним внеском у розвиток адміністративно-правового забезпечення захисту соціальних прав військовослужбовців та членів їх сімей в Україні.

Варто зазначити, що наукові ідеї зазначених вище авторів ґрунтуються на людиноцентристському підході в адміністративно-правовій трансформації демократичної держави, які у своїх дослідженнях конкретизували теоретико-правові засади адміністративно-правового забезпечення захисту прав військовослужбовців та членів їх сімей в Україні.

Сучасні теоретично-правові думки таких вчених, як Копотун І. М. [10], Армаш Н. О. [11], Попков Б. О. [12], Джус О. А. [13], Микитюк М. А. [7], Журавльов Д. В. [14], Герасименко О. В. [15] щодо захисту соціальних прав людини, в тому числі військовослужбовців та членів їх сімей, в сучасних умовах та стали основою для здійснення наукового пошуку, оскільки правовідносини, що виникають у сфері адміністративно-правового забезпечення державою соціальних прав військовослужбовців та членів їх сімей, є предметом регулювання адміністративного права та актуальним завданням юридичної науки.

Між тим дослідження таких науковців, як Курінний Є. В., Ринашевський Б. М., Авер'янов В. Б., Степаненко К. В., Пасіка С. П., Шкуропацький О. І., Синиця А. М., Галуцько В. М., Антошина В. М., Мота А. Ф., Теремецький В. І., Кононець В. П. та інших, дали можливість дослідити місце соціального захисту військовослужбовців у контексті їх адміністративно-правового статусу.

Одним із конституційних обов'язків держави є забезпечення соціального захисту громадян та створення умов для їх достатнього життєвого рівня. Зокрема, відповідно до ч. 1 ст. 46 Конституції України: «Громадяни мають право на соціальний захист, що включає право на забезпечення їх у разі повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття з незалежних від них обставин, а також у старості та в інших випадках, передбачених законом» [1].

З метою всебічного дослідження інституту адміністративно-правового забезпечення захисту військовослужбовців та членів їх сімей питання доцільно

розглядати в контексті адміністративно-правового статусу військовослужбовців як один із основних його елементів.

Ретельне вивчення теоретичного підґрунтя інституту адміністративно-правового захисту військовослужбовців та членів їх сімей крізь призму досліджень сучасних наукових концепцій, дають підстави для формування власної позиції. Такий пошук дасть змогу визначити теоретико-правові засади для повного і всебічного дослідження інституту адміністративно-правового забезпечення захисту соціальних прав військовослужбовців та членів їх сімей та його основних компонентів.

В сучасних умовах Україна, як ніколи, прагне стати членом НАТО та наблизитись до стандартів європейських держав, імплементувати в національне законодавство міжнародні стандарти. Таке прагнення вимагає створення в Україні науково обґрунтованої, чіткої, справедливої системи соціального і правового захисту громадян. Розпочати цей процес варто із всебічного соціального захисту військовослужбовців та членів їх сімей.

Президент України своїм Указом від 25.03.2021 № 121/2021 схвалив рішення Ради національної безпеки і оборони України «Про введення в дію Стратегії воєнної безпеки України» [16], в якому зазначено, що: «Пріоритетами досягнення цілей державної політики у воєнній сфері, сфері оборони і військового будівництва є: запровадження об'єднаного керівництва з підготовки та ведення всеохоплюючої оборони України; розвиток інституційних спроможностей Міністерства оборони України та інших органів управління складових сил оборони; нарощування спроможностей Збройних Сил України, сил територіальної оборони у їх складі, інших складових сил оборони до виконання покладених завдань. За пріоритетом поновлення доктрин, концепцій, планів, інших документів щодо підготовки та застосування сил оборони в частині забезпечення їх здатності швидко утворювати необхідні угруповання та розгортатися на загрозливих напрямках, вести превентивні, непередбачувані, асиметричні та інноваційні дії для нівелювання чисельної і технологічної

переваги противника, виконання завдань у відриві від основних сил, використовуючи єдиний інформаційний простір» [16].

Основні завдання забезпечення військової безпеки, яка є ключовою складовою національної безпеки, покладено на військовослужбовців, які проходять службу у різних військових формуваннях.

З огляду на внутрішню та зовнішню політику країни та враховуючи актуальні загрози національній безпеці, військова політика України визначає кілька ключових завдань на найближчу та середньострокову перспективи:

1. Відновлення престижу військової служби: заходи, спрямовані на підвищення авторитету та престижу військової служби, обрання її привабливим та поважаним вибором кар'єри для громадян України.

2. Реформування Збройних Сил України: реформи, спрямовані на досягнення операційної та технічної сумісності українських Збройних Сил з арміями держав-членів НАТО. Це забезпечує можливість спільних військових операцій і місій.

3. Збереження боєздатності: умови збройного конфлікту та постійна загроза агресії вимагають підтримки високої боєздатності українських Збройних Сил для оперативного реагування на потенційні загрози та захисту суверенітету і територіальної цілісності.

4. Збільшення чисельності контрактників: відбувається поступове зростання чисельності професійних військовослужбовців, які служать за контрактом у складі бойових частин. Вказане сприяє підвищенню їх професіоналізму, підготовки та ефективності українських військових сил.

5. Забезпечення соціальних гарантій: важливим аспектом військової політики є забезпечення повного соціального захисту військовослужбовців та їх сімей, включаючи медичне обслуговування, житло, освіту та фінансову підтримку.

Такі завдання посилюють зобов'язання України щодо зміцнення обороноздатності держави, захисту її кордонів та забезпечення благополуччя

військовослужбовців у змінюваних умовах безпеки. Наведені вище заходи прямо або опосередковано пов'язані з інститутом адміністративно-правового захисту соціальних прав військовослужбовців в Україні та державних гарантій такого захисту.

Зауважимо, що підхід є доцільним, оскільки ч. 1 ст. 2 Закону України «Про військовий обов'язок і військову службу» встановлено, що: «Військова служба є державною службою особливого характеру, яка полягає у професійній діяльності придатних до неї за станом здоров'я і віком громадян України, іноземців та осіб без громадянства, пов'язаній з обороною України, її незалежності та територіальної цілісності» [17].

Адміністративно-правовий статус військовослужбовця як вид загального правового статусу є також і видом соціального статусу.

Соціальний статус - це соціальне положення індивіда або соціальної групи в суспільстві. Проживаючи в соціальних спільнотах, індивід займає певну соціальну позицію, пов'язану з правами і обов'язками, які накладаються суспільством на особистість [18].

Соціальний статус визначається специфічними для конкретного суспільства ознаками, в якості яких можуть бути професія, економічне положення, політичні можливості, національність, сімейний стан, демографічні та інші властивості індивіда.

Динамічною характеристикою соціального статусу є соціальна роль - поведінка індивіда як носія статусу. Отже, реальне становище особи у суспільстві, що обумовлене різними соціальними нормами, і є соціальним статусом індивіда.

Від реалізації адміністративно-правового статусу особи залежить місце і роль військовослужбовця в суспільстві. Індивід може набути соціальний статус військовослужбовця самостійно у разі якщо за власним бажанням обирає військову кар'єру. Також такий статус індивід може отримати від держави у разі призову на військову службу. Повагу до військової служби держава та

суспільство формують спільно, що також впливає на престиж соціального статусу військовослужбовця.

Військова складова є головною в структурі соціального статусу військовослужбовця, оскільки впливає на образ і стиль життя, його поведінку, цінності, норми моралі, традиції тощо. Зазначені складові визначають специфіку соціального статусу військовослужбовця, складовою якого є його адміністративно-правовий статус.

Зауважимо, що престиж і значимість соціального статусу військовослужбовця збільшується, коли суспільство перебуває в умовах небезпеки, зовнішньої агресії, збройного конфлікту, стану війни. З огляду на те, що суспільство усвідомлює свою залежність від сумлінного виконання військовими своїх службових обов'язків щодо захисту держави та суспільства. Своєю чергою держава та суспільство зобов'язані забезпечити військовослужбовцям дієвий соціальний захист. Окреслені аспекти підтверджують, що до визначення та дослідження соціального статусу військовослужбовців доцільно підходити комплексно, ураховуючи всі їхні складові.

Дослідження інституту соціального і правового захисту військовослужбовців та членів їх сімей в Україні в умовах правового режиму воєнного стану має важливе та посідає в працях науковців визначальне місце. Від всебічності та правильності його визначення багато в чому залежить можливість військовослужбовців не лише реалізовувати свої права та виконувати покладені на них обов'язки, а й здатність захищати та поновлювати свої права у разі їх порушення як суб'єктів адміністративних правовідносин у військовій сфері.

Сучасна українська правова доктрина, а також нормативно-правова база, не містить однозначної відповіді на питання, що є інститутом соціального і правового захисту військовослужбовців та членів їх сімей. Це стосується як невизначеності елементів, що входять до цієї категорії, так і загального уявлення

про специфіку і характерні ознаки соціального і правового захисту військовослужбовців та членів їх сімей.

Зокрема, Курінний Є. В. у межах аналізу змісту правового статусу людини в Україні, констатує: «за основу необхідно брати розповсюджену у багатьох державах сучасного світу (країнах Європейського Союзу), ліберальну модель, яка запроваджується в постсоціалістичних державах, цінність якої полягає в забезпеченні вільного розвитку особистості, закріпленні широкого спектру соціально-економічних прав та прав у сфері культури» [19]. Однак використання ліберальної моделі є не доцільним, оскільки йдеться про правовий статус військовослужбовців - осіб, які проходять державну службу особливого характеру, тому про вільний розвиток і широкий спектр прав у цьому разі говорити не доречно. При цьому, враховуючи те, що коли йдеться про військовослужбовців, то необхідно розуміти їх не як пересічних громадян, а як представників держави, на яких покладено виконання важливих державних функцій.

Саме тому наковець Лисак Я. А., досліджуючи адміністративно-правове забезпечення виконання службових обов'язків військовослужбовцями України (на прикладі діяльності з забезпечення миру та безпеки підрозділів за кордоном), під правовим статусом військовослужбовців під час виконання ними службових обов'язків на території іншої держави розуміє: «сукупність прав та гарантованих свобод, обов'язків та відповідальності військовослужбовців при виконанні ними службових обов'язків...» [20].

Ринажевський Б. Н., який провів спеціальне дослідження, вважає: «правове становище військовослужбовця, як суб'єкта адміністративного права, що характеризується сукупністю прав, обов'язків, завдань і гарантій діяльності і відповідальності у сфері забезпечення законності, правопорядку і військової дисципліни та захисту конституційних прав військовослужбовців» [21].

На думку Авер'янова В. Б.: «зміст адміністративно-правового статусу фізичної особи становлять права та обов'язки, що закріплені нормами

адміністративного права, реалізація яких забезпечується відповідними гарантіями, а основою цього статусу є адміністративна правоздатність - здатність мати права та виконувати обов'язки адміністративно-правового характеру» [22].

Намагання виокремити специфіку захисту соціальних прав людини і громадянина простежується у наукових обґрунтуваннях Гуміна О. В. і Пряхіна Є. В., які зазначають: «до адміністративно-правового статусу необхідно відносити права та обов'язки, що передбачені нормами адміністративного права, але не всі, що закріплені в законодавстві, а лише ті, що реалізуються у взаємовідносинах з органами публічної влади» [23].

Так, Степаненко К. В. визначає: «зміст адміністративно-правового статусу становить комплекс прав та обов'язків, що закріплені нормами конституційного та адміністративного права» [24].

До специфічних особливостей адміністративно-правового статусу військовослужбовців в Україні можна віднести те, що військовослужбовці перебувають у системі військового управління з усіма специфічними його особливостями. Про це зазначає в своїх працях Синиця А. М. та наголошує, що: «адміністративно-правовий статус військовослужбовців доцільно визначати як закріплене нормами адміністративного права становище військовослужбовця у взаємовідносинах з командирами (начальниками), а також органами військового управління, їх посадовими особами, яке характеризується принципами безумовного підпорядкування, єдиноначальності та обов'язковості у визначених законодавством випадках, та специфічним порядком притягнення до юридичної відповідальності» [25].

Адміністративно-правовий статус військовослужбовця є важливим чинником визначення обсягу і змісту прав, в тому числі і соціальних, свобод, обов'язків і законних інтересів, які складають основу такого статусу та являють собою закріплене нормами адміністративного права положення військовослужбовця у взаємовідносинах із командирами (начальниками), а також органами виконавчої влади, їх посадовими та службовими особами, яке

характеризується принципами безумовності підпорядкування, єдиноначальності та обов'язковості у визначених законодавством випадках, а також специфічним порядком притягнення до юридичної відповідальності.

Визначаючи адміністративно-правовий статус військовослужбовця, деякі вчені вважають недоречним використовувати категорію «свободи військовослужбовця», адже термін «свободи» є конституційно-правовою категорією і може розглядатися як складова не адміністративно-правового, а конституційно-правового статусу особи.

Цієї позиції дотримуються такі вчені, як Тищенко М. М., Григоренко Є. І. та Синиця А. М., які, розглядаючи права і свободи військовослужбовця, зазначають: «вони (свободи) являють собою саме конституційні можливості військовослужбовців особистого чи політичного характеру, які реалізуються тільки у випадку відсутності державного втручання та характеризуються високим ступенем обмеження» [26].

Разом із тим Антошин В. М. характеризує адміністративно-правовий статус військовослужбовця так: «поняття, зміст якого завжди виражається у сукупності нормативно визначених обов'язків та прав, службовій правосуб'єктності, компетенції та юридичній відповідальності за невиконання чи неналежне виконання своїх повноважень у відповідній сфері» [27]. Автор не вказує ті джерела права, у межах яких фіксується адміністративно-правовий статус військовослужбовців, обмежуючись вказівкою, що він є нормативно визначеним. Проте стосовно конкретних військовослужбовців, їхній адміністративно-правовий статус може бути й індивідуально визначеним, наприклад у межах наказу про розподіл обов'язків. Водночас основи такого статусу можуть насправді встановлюватися тільки нормативно.

Особливості інституту соціального і правового захисту військовослужбовця передусім зумовлені предметом галузі адміністративного права та специфікою адміністративно-правових відносин, учасником яких є військовослужбовець та органи військового управління. З цього приводу

влучною є думка, яку наводить Буличов А. О.: «особливість полягає в тому, що військовослужбовці в адміністративно-військових відносинах постають не як приватні особи, які реалізують свої загальногромадянські права, інтереси й обов'язки у сфері державного управління, а як публічні особи, які реалізують свої права та обов'язки, передбачені їх військово-посадовим становищем, відповідно до функцій і завдань державних органів, у яких вони проходять службу» [28].

У своїх працях Галуцько В. М. зазначає: «розглядаючи питання прав і свобод військовослужбовця необхідно розглядати їх у межах його адміністративно-правового статусу, виходячи із виду статусу: кадрово-правовий статус, фінансово-правовий статус та матеріально-правовий статус» [29].

Під час вивчення спеціальної наукової літератури доречно виокремити гарантуючу функцію інституту адміністративно-правового захисту соціальних прав військовослужбовців та членів їх сімей. Питання гарантування соціальних прав військовослужбовців обговорюється у наукових колах під час здійснення відповідних заходів як державними органами влади, так і органами військового управління, що присвячені військовій тематиці, висвітлюються у проектах законодавчих актів, спрямованих на врегулювання адміністративно-правових відносин у військовій сфері.

Ухвалюючи нормативно-правові акти та правові приписи, щоб вони не залишалися порожнім гаслом та не існували лише на папері, гарантуюча функція адміністративно-правового забезпечення захисту соціальних прав військовослужбовців повинна відображати ідеальну модель демократичної, соціальної та правової держави, яка підіймає престиж військової служби, боєготовність та боєздатність військ, мотивує до перемоги під час війни чи збройного конфлікту, зміцнює стан соціальної та правової захищеності військовослужбовців та їх моральний дух [30].

Гарантуюча функція виконує обслуговуючий характер всієї сфери адміністративно-правового захисту соціальних прав військовослужбовців та

членів їх сімей, кожного його елемента та спрямована на забезпечення і збереження недоторканості особи та захищеності військовослужбовця як суб'єкта, на який покладено особливі конституційні завдання, визначено його особливе місце в системі адміністративно-правового регулювання військової сфери.

Збройні Сили України - це складова будь-якої сучасної демократичної держави та розвинутого суспільства. Здійснюючи функції у сфері оборони та національної безпеки, збройним силам відведена ключова роль у забезпеченні безпекового середовища, що дає змогу всім громадянам користуватися всіма невід'ємними правами і свободами.

Гарантуюча функція інституту адміністративно-правового захисту соціальних прав військовослужбовців [13] притаманна лише демократичній, соціальній та правовій державі, яка покладає на себе зобов'язання перед військовослужбовцями за:

- збереження честі та гідності військовослужбовця;
- підвищення престижу військової служби;
- забезпечення соціальних прав військовослужбовців та членів їх сімей та механізму їх реалізації;
- встановлення обмежень прав військовослужбовця, які є необхідними та обґрунтованими лише на певний проміжок часу, зокрема в умовах воєнного стану;
- забезпечення механізму подання скарг військовослужбовцями, які зацікавлені в зупиненні зловживань в ієрархічній структурі підпорядкування збройних сил та військового управління на рівні створення окремих інстанцій для отримання, розгляду скарг та надання вмотивованих відповідей на них та надання таким інституціям відповідних владних повноважень;
- забезпечення доступної та дієвої військової юстиції шляхом поновлення інституту військових судів та надання можливості звернення до них військовослужбовців, а також врегулювання механізму можливості звернення до

Конституційного Суду України та надання пріоритету розгляду звернень, що надходять від військовослужбовців;

- пріоритетність забезпечення адміністративно-правового захисту соціальних прав військовослужбовців та членів їх сімей з огляду на воєнно-політичну обстановку та важливі конституційні завдання, поставлені на даний час перед організаціями сектору безпеки і оборони України [13].

Зауважимо про те, що гарантуюча функція інституту адміністративно-правового захисту соціальних прав військовослужбовців спрямована передусім на забезпечення їхніх соціальних потреб. З метою реалізації цієї функції діяльність держави в собі органів державного управління має бути спрямована на створення умов для безперешкодного здійснення військовослужбовцями своїх прав, в тому числі і соціальних, наділених ними при проходженні військової служби. Оскільки, будучи належним чином забезпеченим та гарантованим, військовослужбовець своєю чергою сумлінно забезпечує належне гарантування держави від будь-яких воєнних загроз, створення необхідних передумов для захисту її суверенітету, територіальної цілісності нашої держави.

Окрім того, така гарантуюча функція інституту адміністративно-правового захисту соціальних прав військовослужбовців та членів їх сімей є певним орієнтиром та запорукою для додержання Конституції та законів України, військової присяги, неухильного виконання вимог військових статутів, законних наказів командирів (начальників), збереження державної та військової таємниці, спрямовує військовослужбовців на правомірну поведінку, на бездоганне і неухильне додержання всіма військовослужбовцями порядку і правил у суспільстві, військового етикету тощо. На сьогодні військове законодавство, як ніколи в історії незалежної України, підпадає під реформаторські процеси. Інтеграційний напрям України до НАТО вимагає приведення у відповідність до стандартів НАТО та Європейського Союзу всього сектору безпеки та оборони для більш інтенсивного та ефективного руху України.

На думку Шкуропацького О. І. [31],: «до інституту адміністративно-правового захисту соціальних прав військовослужбовців належать сукупність соціальних прав, свобод та обов'язків, якими вони наділяються у зв'язку з виконанням ними спеціальних функцій з захисту суверенітету, територіальної цілісності і недоторканності України та пов'язаними з несенням військової служби, високим рівнем обмежень та відповідальності [31]».

Науковці, надаючи визначення правам військовослужбовців, конкретизують, що це стосується тих осіб, хто несе військову службу у Збройних Силах України та військових формуваннях, що визначаються положеннями відповідних законів України. Військовослужбовець наділяється у межах адміністративно-правового статусу відповідними правами, спрямованими на реалізацію покладених на нього обов'язків.

У галузях права, коли йдеться про права людини, особи, громадянина або будь-якої категорії громадян, одразу прийнято оговорювати питання їх гарантування, а саме яким чином та за допомогою яких гарантій і якими механізмами їх реалізації права можна вважати гарантованими.

Важливе місце посідає питання про визначення гарантій як одного з елементів інституту адміністративно-правового захисту соціальних прав військовослужбовців та членів їх сімей. Оскільки, практика свідчить, що у забезпеченні соціального захисту військовослужбовців, його гарантуванні виникає низка проблем, серед яких привертає увагу певна неврегульованість окремих сторін правовідносин, що пов'язані зі службовою діяльністю військовослужбовців та притягненням їх до юридичної відповідальності, наявність необґрунтованих обмежень їхніх прав і свобод, недостатня дієвість загальносоціальних та юридичних гарантій їхніх прав, недосконалість правового регулювання їх соціального захисту.

Зокрема, Коваль В. П. до структури адміністративно-правового статусу військовослужбовців відносить такі елементи [32]: обов'язки; права; гарантії реалізації обов'язків і прав; юридична відповідальність.

Такі вчені, як Бородін І. Л., Пасіка С. П., у своїх наукових працях зазначають, що «правовий статус військовослужбовця України має особливий (спеціальний) характер і визначається як встановлена нормативними актами можливість мати та реалізовувати права і обов'язки в процесі проходження військової служби, а також здатність нести юридичну відповідальність за скоєні правопорушення» [33]. Права військовослужбовця України, включаючи право на соціальний захист, є важливою складовою його адміністративно-правового статусу. Вказані права визначають межі його поведінки у правовідносинах, пов'язаних із військовою службою, та забезпечують необхідні умови для виконання їхніх обов'язків. Вони спрямовані на задоволення публічно-правових інтересів, що визначені та гарантовані державою.

Отже, Бородін І. Л. та Пасіка С. П. аргументують, що «загальні права військовослужбовців передбачають їхнє право на соціальний і правовий захист. Вчені обґрунтовують це тим, що деякі громадяни потребують додаткового соціального захисту від держави не лише через втрату можливостей самостійно забезпечувати своє існування, а й з огляду на ризик для життя, пов'язаний із виконанням військової служби» [33].

Як зазначає Сайнецький О. П.,: «особи, які потребують соціального захисту, це ті особи, які знаходяться в особливих умовах, умови життя яких суттєво відрізняються від умов життя інших осіб» [34]. Тому соціальний захист цієї категорії громадян має стати особливо важливим завданням для держави, особливо в умовах сучасної війни з російським агресором. На сьогодні немає більш важливого завдання, ніж захист і забезпечення прав наших воїнів, які захищають суверенітет держави. Україна зобов'язана докласти всіх можливих зусиль для мотивації військовослужбовців та забезпечення соціальної підтримки їх сімей.

Між тим Павленко В. С. наголошує: «Конституційні положення є правовою основою для інших законодавчих актів щодо соціального захисту військовослужбовців. Конституція України має найвищу юридичну силу. Закони

та інші нормативно-правові акти приймаються на основі Конституції України і повинні відповідати їй. Її норми є нормами прямої дії і гарантують захист конституційних прав і свобод людини і громадянина, у тому числі соціальний захист військовослужбовців безпосередньо на підставі норм Конституції України» [35].

Соціальний і правовий захист військовослужбовців доцільно розглядати як певну систему юридичних, економічних, організаційних та інших заходів, що здійснюються державними органами та органами місцевого самоврядування.

Соціальний захист військовослужбовців можна розглядати як комплекс заходів, які здійснюються державними та місцевими органами влади юридичними, економічними, організаційними та іншими шляхами. Військовослужбовці потребують особливого захисту у зв'язку зі своїм специфічним становищем у суспільстві та обмеженнями їх цивільних прав і свобод. Соціальний захист членів сімей військовослужбовців є частиною загального соціального захисту населення і одним із основних напрямів соціальної політики держави.

За визначенням Устинова С. О., соціальний захист - це: «діяльність соціально орієнтованої держави, яка здійснюється через комплекс організаційно-правових та соціально-економічних заходів, метою яких є: по-перше, створення для працездатних громадян належних умов для забезпечення своїх соціально-економічних та духовних потреб; по-друге, гарантоване забезпечення громадянам, які потребують соціальної допомоги, рівня життя не нижче від прожиткового мінімуму» [36].

Щербінін О. М. під соціальним захистом військовослужбовців розуміє: «правову діяльність держави із здійснення завдань соціальної політики щодо надання військовослужбовцям Збройних Сил України прав на гідний і здоровий рівень життя для розвитку особистості, нормального морального і фізичного відновлення за їхні навантаження при виконанні обов'язків і військової служби» [37].

У своїх працях Верба О. С. визначає соціальний захист військовослужбовців як: «систему правових, економічних, соціальних і організаційних заходів держави, яка спрямована на забезпечення реалізації всієї повноти конституційних прав і свобод військовослужбовців, у зв'язку із виконанням ними обов'язків військової служби, що пов'язано з обмеженням деяких загальногромадянських прав, додатковим фізичним і психологічним навантаженням, ризиком для життя і здоров'я» [38].

На думку Яригіної Є. П., соціальний захист - це: «діяльність держави, яка здійснюється в межах державного управління та спрямована на запобігання ситуаціям соціального ризику в нормальному житті особи, що забезпечує підтримання оптимальних умов життя, і закріплена в системі правових норм щодо регулювання суспільних відносин, які складаються під час задоволення потреб особи в належному матеріальному забезпеченні зі спеціальних фондів через індивідуальну форму розподілу, замість оплати праці чи як доповнення до неї у випадках, передбачених законодавством, у розмірі не нижчому від гарантованого державою мінімального рівня» [39].

Варто зазначити, що більшість робіт зазначених вчених стосується визначення та регулювання терміна «соціальне забезпечення» у правовому полі. Справді, визначення таких понять, як «соціальний захист» та «соціальне забезпечення», пов'язане з їхньою інтерпретацією у нормативно-правових актах, які є ключовими джерелами для їхнього впровадження та реалізації. Ці поняття є фундаментальними для розуміння суті та змісту соціальної політики держави, що спрямована на забезпечення належного рівня життя населення, особливо вразливих категорій громадян, таких, як військовослужбовці та члени їх сімей.

Держава має конституційний обов'язок щодо забезпечення повного та всебічного соціального захисту військовослужбовців Збройних Сил України, гарантуючи їм належне матеріальне забезпечення, медичне обслуговування, психологічну підтримку, можливості професійного розвитку та соціальної адаптації, а також соціальний захист членів їх сімей, особливо в умовах агресії

та ведення бойових дій. «Кращі з кращих - ті, хто захищає Соборність України зі зброєю в руках - повинні мати від держави шану і словом, і ділом» [13].

Основна мета соціального захисту військовослужбовців полягає у всебічному забезпеченні, яке компенсує обмеження, встановлені для військових у чинному законодавстві, а також умови служби, що характерні саме для цієї категорії осіб.

Адміністративно-правовий захист військовослужбовців є комплексним явищем, яке інтегроване в систему сектора безпеки та оборони України, яка виконує важливі соціальні функції. Встановлення таких функцій дає можливість з'ясування ролі і місця такого явища в механізмі адміністративно-правового регулювання.

Гарантуюча функція, спрямована на підвищення престижу військової служби, формування поваги суспільства до військової служби, забезпечення боєготовності та боєздатності військ, мотивацію військовослужбовців до перемоги під час війни, зміцнення соціальної та правової захищеності військовослужбовців і їхнього морального духу.

Орієнтаційна функція визначає напрями реформування всієї військової сфери. Виховна функція є одним із пріоритетних напрямів діяльності широкого кола суб'єктів військового управління для спрямування поведінки військовослужбовців на реалізацію військово-службових обов'язків. Обмежувальна функція полягає у встановленні обмежень прав (особистих, політичних) та діяльності військовослужбовців згідно з чинним законодавством.

Науковці Мота А. Ф., Гринько Р. В., Петреченко С. А. наголошують: «Відмінність між соціальним захистом військовослужбовців та соціальним захистом інших працездатних громадян полягає в тому, що військовослужбовці, виконуючи конституційний обов'язок захисту Вітчизни, обмежені у ряді конституційних прав та свобод. Ці обставини потребують спеціальних заходів для зниження або запобігання негативному впливу соціальних ризиків на

військовослужбовців, які через специфіку своєї службової діяльності не мають інших можливостей для забезпечення гідних умов існування» [40].

Деякі науковці наголошують на ідентичності та взаємозамінності понять «соціальний захист» та «соціальне забезпечення». Однак інші вчені, навпаки, стверджують, що поняття «соціальний захист» є ширшим і включає в себе «соціальне забезпечення» як його складову.

На думку Шишлюка М. О., саме «система матеріального забезпечення і є додатковим видом соціального захисту військовослужбовців, до якої входить грошове, житлове, речове, медичне і продовольче забезпечення», тобто є соціальним забезпеченням військовослужбовців [41].

Чимишенко С. М. також зазначає: «види матеріального забезпечення військовослужбовців у складі системи їх соціального захисту та відносить до них грошове забезпечення, пенсійне забезпечення, компенсаційні виплати при службових переміщеннях та відрядженнях, грошові компенсації замість видів матеріального забезпечення, що надаються у натуральній формі (продовольчого, речового, житлового), страхові та інші виплати» [42].

На думку М. Бульдяка: «...одним із пріоритетних завдань державної політики слід вважати створення системи соціального захисту населення, в тому числі військовослужбовців. Наявність сильної системи соціальної захищеності військовослужбовців створює умови для припливу і закріплення на військовій службі найбільш кваліфікованих і сумлінних громадян, здатних обслуговувати і захищати права та інтереси як громадян України, так і держави в цілому» [43].

Відповідно до зазначених вище наукових визначень необхідно уточнити терміни: «соціальний захист військовослужбовців» та «соціальне забезпечення військовослужбовців».

Конституційним Судом України витлумачений: «взаємозв'язок конституційного обов'язку держави щодо забезпечення посиленого соціального захисту військовослужбовців, військовозобов'язаних або резервістів та виконання громадянами України обов'язку щодо захисту Вітчизни – України, її

суверенітету, незалежності та територіальної цілісності. Беручи до уваги, що врегулювання відповідних питань належить до розсуду Верховної Ради, Кабінету Міністрів та інших органів державної влади України в межах їх конституційних повноважень, Конституційний Суд України також наголошує на тому, що заходи в сфері оборони держави мають бути своєчасними, послідовними та комплексними, оскільки від їх ефективного запровадження залежить стан обороноздатності України» [44].

Сучасна ситуація свідчить про те, що попри законодавче закріплення особливого соціального статусу військовослужбовців та членів їхніх родин, практична реалізація відповідних гарантій та прав залишає бажати кращого. Бойові втрати, травми, стресові розлади - ці та інші виклики, з якими стикається персонал Збройних Сил України, потребують посиленої уваги та дієвих механізмів соціального захисту держави. Забезпечення гідних умов життя і служби, повноцінної медичної, психологічної та матеріальної підтримки для тих, хто боронить країну, має стати одним із ключових пріоритетів державної політики в умовах збройної агресії. Водночас аналіз нормативно-правового регулювання та практики його застосування вказує на необхідність ґрунтовного дослідження проблем соціального захисту військовослужбовців та членів їх сімей для вироблення дієвих рішень у цій сфері.

Зокрема, Шамрай В. О. в своєму дослідженні зазначав: «Соціальне забезпечення військовослужбовців визначається як система норм різних галузей права, які гарантують реалізацію військовослужбовцями своїх законних прав та інтересів, матеріальне та інше забезпечення у розмірах, що стимулюють зацікавленість громадян у військовій службі і створюють умови для якісної реалізації службових прав та виконання службових обов'язків, державне й інші види особистого страхування, що безпосередньо впливає на рівень боєздатності збройних сил та воєнної безпеки держави» [45].

Основна мета соціального захисту військовослужбовців полягає у всебічному забезпеченні особового складу Збройних Сил України та членів їх

сімей. Такий соціальний захист покликаний компенсувати обмеження, встановлені для військових у чинному законодавстві, а також особливі умови служби, характерні для цієї категорії осіб. Тобто основне призначення соціального захисту військовослужбовців - забезпечення гідних умов життя та діяльності тих, хто несе службу в Збройних Силах України, з урахуванням специфіки та ризиків їхньої професійної діяльності. Сюди входить і належне матеріальне забезпечення, і медичне обслуговування, і психологічна підтримка, і можливості для професійного розвитку та соціальної адаптації, а також соціальна допомога членам їхніх сімей.

Досліджуючи питання особливості соціального забезпечення військовослужбовців Збройних Сил України, Сайнецький О. П. зазначає: «військовослужбовці - це особи, які знаходяться в особливих умовах, умови життя яких суттєво відрізняються від умов життя інших осіб. Тому до цієї категорії слід застосовувати саме соціальне забезпечення, яке є конкретним втіленням заходів соціального захисту в особливих випадках, за умови настання соціального ризику» [34].

Такої самої думки дотримується і Пасіка С. П., який відстоює позицію, що: «до військовослужбовців та членів їх сімей доцільно застосовувати термін «соціальне забезпечення», а термін «соціальний захист» до осіб, звільнених з військової служби, таких, що втратили спроможність самостійно забезпечувати себе та свою сім'ю на належному рівні» [46]. Автор вважає, що: «соціальне забезпечення військовослужбовців — це система економіко-правових заходів, спрямованих державою на надання військовослужбовцям належного рівня грошового, медичного, житлового, речового, продовольчого та інших видів забезпечення для забезпечення їх життєдіяльності, враховуючи складність виконання покладених на них спеціальних завдань» [46].

В останні роки склалася ситуація, коли держава, законодавчо наділивши військовослужбовців та членів їх сімей особливим соціальним статусом з усіма правами, що випливають із нього, пільгами, компенсаціями та гарантіями,

фактично не може забезпечити їх повну реалізацію через відсутність необхідної економічної бази, достатнього обсягу фінансових ресурсів, чіткого механізму реалізації задекларованих гарантій і пільг, вимагаючи при цьому неухильного й якісного виконання військовослужбовцями своїх службових обов'язків [44].

Проте Болотіна Н. Б. структурно розділяє соціальний захист в Україні на державний соціальний захист, який «складається із загальної системи соціального захисту (загальнообов'язкове державне соціальне страхування та державна соціальна допомога), спеціального соціального захисту та додаткового спеціального захисту, і недержавне соціальне забезпечення (недержавне пенсійне забезпечення, недержавні соціальні послуги)» [47].

У своїх дослідженнях Пасіка С. П. здійснив аналіз співвідношення термінів «соціальний захист» та «соціальне забезпечення» та дійшов висновку, що: «з прийняттям Закону України «Про соціальний та правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей»[48] від 20 грудня 1991 року була здійснена заміна поняття із «соціального забезпечення» на «соціальний захист», оскільки до 1991 року для такої категорії, як військовослужбовці, застосовувався термін «соціальне забезпечення». Застосування цих термінів у чинному законодавстві здійснюється без достатнього врахування їх наукового визначення та змістовного навантаження» [49].

Варто зазначити, що на сьогодні в науковій літературі та чинному законодавстві не приділяється достатньої уваги для розкриття таких понять, як «соціальна робота», «соціальний супровід», «соціальна підтримка», «правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей», які є важливими компонентами інституту соціального захисту військовослужбовців та членів їх сімей в Україні.

Тому, враховуючи проаналізовані дослідження вітчизняних науковців, сучасні наукові концепції, спираючись на теоретичне підґрунтя, можна сформулювати визначення інституту адміністративно-правового забезпечення захисту соціальних прав військовослужбовців та членів їх сімей.

Інститут адміністративно-правового забезпечення захисту соціальних прав військовослужбовців та членів їх сімей – це складне та багатогранне поняття, яке постійно розвивається і складається з таких компонентів: соціальний захист, соціальне забезпечення, соціальна робота, соціальний супровід, соціальна підтримка і правовий захист.

На сьогодні інститут адміністративно-правового забезпечення захисту соціальних прав військовослужбовців та членів їх сімей є складним і динамічним поняттям, що включає в себе широкий спектр компонентів, спрямованих на забезпечення і захист конституційних прав і свобод цієї категорії громадян. Цей інститут передбачає такі аспекти, як соціальний захист, соціальне забезпечення, соціальна робота, соціальний супровід, соціальна підтримка і правовий захист.

Основою цього інституту є соціальний захист, що визначає норми, які забезпечують реалізацію особливих соціальних пільг, гарантій і компенсацій для задоволення матеріальних і духовних потреб військовослужбовців і членів їх сімей відповідно до їх особливого виду діяльності та підтримує їхній статус в суспільстві.

Соціальне забезпечення, яке передбачає заходи з перерозподілу коштів державного бюджету для надання матеріальної підтримки військовослужбовцям та членам їх сімей, спрямоване на компенсацію, зниження або запобігання негативному впливу соціальних ризиків, що виникають внаслідок особливостей їх службової діяльності.

У межах цього інституту виконується соціальна робота, що полягає у наданні кваліфікованої допомоги військовослужбовцям та членам їх сімей з метою підтримки їхнього соціального функціонування, сприяє реалізації громадянських прав і створенню соціальних умов для поліпшення якості життя окремих військовослужбовців та підвищення добробуту їхніх родин.

Соціальний супровід у військах можна описати як вид соціальної підтримки для військовослужбовців та членів їх сімей, який містить в собі надання комплексу соціальних послуг конкретній особі чи сім'ї.

Соціальну підтримку у військах доцільно розглядати як дії, що спрямовані на побудову стійкості військовослужбовців як окремих індивідумів, сімей і спільнот для зміцнити їх потенціал до відновлення та адаптації. Соціальна підтримка може бути матеріальною, емоційною, інформаційною, інструментальною. Матеріальна підтримка передбачає надання матеріальних благ.

Важливим компонентом інституту адміністративно-правового захисту соціальних прав військовослужбовців є їх правовий захист, який доречно розглядати як організацію безоплатної правової допомоги військовослужбовцям та членам їх сімей з метою реалізації та захисту їх законних прав та інтересів, а саме: консультативну, роз'яснювальну, правопросвітницьку діяльність, допомогу в зборі та складанні документів правового характеру та представництві інтересів у разі порушення їхніх законних прав та інтересів.

Такі складові постійно розвиваються і взаємодіють між собою, формуючи комплексну систему адміністративно-правового забезпечення соціальних прав військовослужбовців та членів їх сімей.

Різноманіття складових визначає багатогранність і важливість цього інституту в системі соціального забезпечення військовослужбовців та членів їх сімей. Цей інститут потребує постійної уваги й удосконалення науковців і правників для ефективного захисту соціальних прав військовослужбовців та членів їх сімей в Україні.

1.2. Міжнародна адміністративно-правова система соціального та правового захисту військовослужбовців та членів їх сімей

Із повномасштабним вторгненням російської федерації на територію України імплементація положень міжнародно-правових актів, що закріплюють гарантії прав військовослужбовців, зокрема їхніх прав на соціальний захист у період воєнного часу, набувають особливої актуальності. Найважливіші: Женевська конвенція про поліпшення участі поранених і хворих у діючій армії [50], Женевська конвенція про поліпшення участі поранених, хворих та осіб, які зазнали корабельної аварії, зі складу збройних сил на морі [51], Женевська конвенція про поводження з військовополоненим [52], Римський статут Міжнародного кримінального суду [53], що закріплюють соціальний захист військовослужбовців у період ведення бойових дій.

Закріплені в деклараціях, конвенціях, пактах та інших документах правового характеру спеціальні правові засоби і способи становлять міжнародну адміністративно-правову систему соціального і правового захисту військовослужбовців та членів їх сімей. Зазначені нормативні документи забезпечують утвердження, усунення можливих перешкод, реалізацію, охорону, захист, відновлення прав і свобод військовослужбовців та членів їх сімей.

Для України ці документи набули сили джерела права у зв'язку з ратифікацією їх Верховною Радою України.

Статут ООН від 26 червня 1945 року [54], Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права [55], Європейська конвенція прав людини [56], Міжнародний пакт про громадянські і політичні права [57], Міжнародний Білль про права людини (Загальна декларація прав людини) [58] та факультативні протоколи до них містять основні положення міжнародних нормативно-правових гарантій прав і свобод людини, у тому числі військовослужбовців та членів їх сімей.

Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права - це міжнародний документ, який визначає військову службу у Збройних силах як

«дуже важливий вид діяльності, покликаний гарантувати національну безпеку України. За своєю суттю вона є діяльністю військовослужбовців, для якої характерні певні обмеження: чітка регламентація професійної діяльності, поведінки та побуту; певні обмеження у деяких особистих, громадянських, політичних та соціально-економічних правах (наприклад, військовослужбовцям заборонено вступати до політичних партій або членство у таких на період служби призупиняється; свобода слова, доступ до отримання інформації обмежуються таким поняттям, як «нерозголошення військової таємниці»); відсутність звичних умов життя; звуження кола людей, з якими спілкується військовослужбовець і його сім'я. Діяльність військовослужбовців, які виконують конституційний обов'язок із захисту вітчизни, часто пов'язана з ризиком для життя» [55].

Актуальним наразі є забезпечення належної реалізації ст. 9 Конституції України [1]. Тому для визначення питання пріоритетності застосування правил міжнародного договору порівняно із законами України доречно запропонувати доповнити цю статтю частиною третьою, а саме: «Якщо міжнародним договором України, який набрав чинності в установленому порядку, встановлено інші правила, ніж ті, що передбачені у відповідному акті законодавства України, то застосовуються правила міжнародного договору».

Встановлена міжнародними документами систематична та адміністративна діяльність міжнародних організацій, яка спрямована на забезпечення утвердження, усунення можливих перешкод, реалізацію, охорону, захист, відновлення прав і свобод особам, які проходять військову службу, становить систему міжнародних адміністративно-правових гарантій прав і свобод військовослужбовців та членів їх сімей.

Основні міжнародні адміністративно-правові гарантії прав та свобод людини і громадянина, у тому числі й військовослужбовців та членів їх сімей, закріплені:

1 Захист права на життя. Заборона крайнього ступеня дідівщини; ведення слідства щодо справ про загибель військовослужбовців за невстановлених обставин на території військових частин або під час несення військової служби, що закріплює ст. 2 Європейської конвенції прав людини [56], ст. 6 Міжнародного пакту про громадянські та політичні права [57], ст. 3 Загальної декларації прав людини [58].

2. Право на рівність: заборона дискримінації при взаємодії з жінками представниками релігійних та етнічних меншин; сексуальні домагання, що закріплює ст.14 Європейської конвенції з прав людини [56], ст. 3 та ст.14 Міжнародного пакту про громадянські та політичні права (рівні права для чоловіків і жінок та рівність усіх перед судом та трибуналом) [57], ст. 3 Міжнародного пакту про економічні, соціальні та культурні права (рівні права для чоловіків і жінок) [55], ст.1 та ст. 2 Загальної декларації прав людини (свобода і рівність; заборона дискримінації; всі люди рівні перед законом) [58].

3. Право на свободу: заборона безпідставного затримання органами військової юстиції, що закріплює ст. 5 Європейської конвенції з прав людини (право на свободу та особисту недоторканність) [56], ст. 9 Міжнародного пакту про громадянські та політичні права (право на свободу та особисту недоторканність) [57], ст. 1 Загальної декларації прав людини (свобода і рівність) [58]; ст. 3 Загальної декларації прав людини (свобода, рівність та недоторканність) [58].

4. Право на справедливий судовий розгляд, безстороннє слухання у суді та засоби правового захисту: застосовується в системі військових трибуналів та військової юстиції, що закріплює ст. 6 Європейської конвенції з прав людини (справедливий і публічний розгляд справи у розумний строк) [56], ст.7 Європейської конвенції з прав людини (відсутність зворотної сили) [56], ст.13 Європейської конвенції з прав людини (право на ефективний засіб правового захисту) [56], ст.14 Міжнародного пакту про громадянські та політичні права (надання обов'язкових мінімальних гарантій) [57], ст.15 Міжнародного пакту

про громадянські та політичні права (відсутність зворотної сили) [57], ст.ст.10 та 11.1 Загальної декларації прав людини (розгляд справи незалежним і безстороннім судом та презумпція невинуватості) [58].

5. Право на свободу думки, совісті віросповідання та переконань: право на відмову від несення служби з релігійних або інших переконань; обмеження на зовнішні ознаки релігійної належності (носіння певного одягу, прийом певної їжі, відправлення обрядів, ритуалів; доступ до представників своєї релігійної общини, що закріплюють ст.ст. 9 та 10 Європейської конвенції з прав людини (свобода думки, совісті і релігії та свобода вираження поглядів) [56], ст.18 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права (свобода думки, совісті і релігії) [57], ст.ст.18 та 19 Загальної декларації прав людини (свобода думки, совісті і релігії та свобода переконань) [58].

6. Право на свободу від катувань та інших проявів жорстокого, нелюдського чи принижуючого людську гідність поводження або покарання: заборона дідівщини; ритуалів посвячення, що закріплює ст. 3 Європейської конвенції з прав людини (заборона катування) [56], ст.7 Міжнародного пакту про громадянські та політичні права (заборона на будь-які медичні або наукові експерименти без попереднього погодження) [57], ст.12 Загальної декларації прав людини (втручання в особисте життя) [58].

7. Право на свободу думки та самовираження: заборона обмеження військовослужбовців на публічні заяви, що закріплене ст. 10 Європейської конвенції з прав людини (свобода вираження поглядів) [56], ст. 19 Міжнародного пакту про громадянські та політичні права (свобода вираження поглядів) [57], ст. 19 Загальної декларації прав людини (свобода переконань) [58].

8. Право на мирні зібрання або протести: право на участь військовослужбовців у професійних союзах або організаціях громадянського суспільства, що закріплене ст.11 Європейської конвенції з прав людини (свобода зібрань та об'єднання) [56], ст.ст. 8 та 21 Міжнародного пакту про громадянські та політичні права (право на мирні збори та створення професійних спілок та

право на страйк) [57], ст. 20 Загальної декларації прав людини (свобода мирних зборів та асоціацій) [58].

Держава Україна приєдналася до визнання і забезпечення проголошених у ній прав людини і основоположних свобод та взяла на себе зобов'язання забезпечувати повагу до прав людини шляхом гарантування цих прав.

Наразі для України важлива імплементація вказаних міжнародних норм у національне законодавство. Особливого значення та актуальності набуває впровадження міжнародних норм і стандартів щодо соціального захисту прав військовослужбовців та членів їх сімей.

Україна приєдналася до визнання і забезпечення проголошених у Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року (далі - Конвенція) [56] прав людини і основоположних свобод. Відтак Україна як держава взяла на себе зобов'язання забезпечувати повагу до прав людини шляхом гарантування цих прав.

Забезпечення прав людини державою може здійснюватися як шляхом активних дій, зокрема шляхом судового захисту прав, передбачених Конвенцією, коли втручання не походить безпосередньо від держави, так і шляхом утримання від будь-яких дій, а саме утримання від безпосереднього втручання в права людини з боку держави, її органів та представників. Такі дії держави Україна щодо гарантування прав людини пов'язані з видами зобов'язань з боку держав-учасниць Конвенції.

Стаття 17 Європейської конвенції з прав людини забороняє будь-кому зловживати правами для будь-якого обмеження конвенційних прав, а саме: «Ніщо в цій Конвенції не може тлумачитися як таке, що уповноважує будь-яку державу, групу осіб чи окрему особу займатися будь-якою діяльністю або вчиняти будь-які дії, спрямовані на скасування будь-яких прав чи свобод, визнаних у цій Конвенції, або на їх обмеження в більшій мірі, ніж передбачено в Конвенції» [56].

Конвенція визначає умови для виправдання втручання держави в права людини. Такі умови є поєднанням трьох елементів: втручання здійснюється відповідно до закону, відповідає легітимній меті та є необхідним у демократичному суспільстві [56].

Верховенство права - один із основоположних принципів демократичного суспільства, притаманний усім статтям Конвенції. Дотримання «справедливого балансу між загальним інтересом суспільства та вимогами захисту основоположних прав» [56] особи виникає виключно, якщо втручання відповідає вимогам законності і не було свавільним, тобто необхідним.

У статті 15 Конвенції встановлено підстави для відступу від зобов'язань під час надзвичайного стану. Відповідно до частини першої цієї статті: «під час війни або іншої суспільної небезпеки, що загрожує життю нації, держава може вживати заходів у відступ від своїх зобов'язань за цією Конвенцією лише в тих межах, яких вимагає гострота становища, і за умови, що такі заходи не суперечать іншим її зобов'язанням згідно з міжнародним правом» [56].

Вказані положення Конвенції встановлюють три умови для дійсного відступу від зобов'язань, які мають виконуватися державою одночасно. Такий відступ має відбуватися: «під час війни або іншої суспільної небезпеки, що загрожує життю нації, заходи, що вживаються у відповідь на таку війну або суспільну небезпеку, не повинні виходити за межі того, що вимагає гострота ситуації, а також заходи не повинні бути несумісними з іншими зобов'язаннями держави за міжнародним правом» [56].

Європейська конвенція з прав людини захищає певні права від відступу держави від зобов'язань щодо їх забезпечення. Відповідно до положень частини 2 статті 15, це: стаття 2 (право на життя), за винятком випадків смерті внаслідок законних воєнних дій; стаття 3 (заборона катувань та інших форм жорстокого поводження); стаття 4 частина 1 (заборона рабства та примусової праці); і стаття 7 (відсутність покарання без закону) [56].

Дія пункту 2 ст. 15 полягає в тому, що права, про які в ньому йдеться, продовжують застосовуватися в будь-який час війни або громадської небезпеки, незважаючи на будь-які відступи з боку Договірної держави.

Правові положення Європейської конвенції про захист прав людини і основоположних свобод [56] відображені в Конституції України [1].

Так, у ч. 2. ст. 3 Конституції України проголошено, що «права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Держава відповідає перед людиною за свою діяльність. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави» [1].

Відповідно до ст. 64 Конституції України: «в умовах воєнного або надзвичайного стану можуть встановлюватися окремі обмеження прав і свобод із зазначенням строку дії цих обмежень. Але не можуть бути обмежені права і свободи, передбачені статтями 24, 25, 27, 28, 29, 40, 47, 51, 52, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 63 цієї Конституції», а саме: «право на рівність конституційних прав та право на рівність перед законом, право на громадянство України та його захист за межами України, право на життя та його захист, право на повагу до його гідності, право на свободу та особисту недоторканість, право на звернення до органів державної влади та місцевого самоврядування, право на житло, право на шлюб, право дітей на рівність незалежно від походження, право на справедливий судовий захист, право на відшкодування за рахунок держави чи органів місцевого самоврядування матеріальної та моральної шкоди, завданої незаконними рішеннями, діями чи бездіяльністю органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їх посадових і службових осіб при здійсненні ними своїх повноважень, право на обізнаність у своїх правах та обов'язках, право не відповідати за діяння, які на час їх вчинення не визнавалися законом як правопорушення, право на професійну правничу допомогу, право на невиконання явно злочинного розпорядження чи наказу, право на презумпцію невинуватості, право на захист» [1].

У зв'язку з подіями 2014 року в Криму, Донецькій та Луганській областях Верховна Рада України 12 травня 2015 року прийняла Закон України «Про правовий режим воєнного стану» [59]. Зрозуміло, що після повномасштабного вторгнення до цього Закону були внесені відповідні зміни.

Правовою основою введення воєнного стану є Конституція України, Закон України «Про правовий режим воєнного стану» [59] та Указ Президента України «Про введення воєнного стану в Україні» [60]. Воєнний стан на всій території України продовжується відповідними змінами до цього Указу.

Закон України «Про правовий режим воєнного стану» [59] визначає поняття воєнного стану як особливого правового режиму, що вводиться в Україні або в окремих її місцевостях у разі збройної агресії чи загрози нападу, небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності та передбачає надання відповідним органам державної влади, військовому командуванню, військовим адміністраціям та органам місцевого самоврядування повноважень, необхідних для відвернення загрози, відсічі збройної агресії та забезпечення національної безпеки [59].

«Захист Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України є обов'язком громадян України» закріплено статтею 65 Конституції України. У реалізації цього обов'язку всі громадяни є рівними в своїх правах [1].

Отже, будь-яке втручання в соціальні права військовослужбовців та членів їх сімей має відбуватися виключно за принципами, які наведені в Європейській конвенції з прав людини, має бути обґрунтованим та міститися виключно в законах України, оскільки ці обмеження стосуються прямих норм, закріплених у Конституції України.

При цьому держава повинна забезпечити умови виправданості свого втручання в права військовослужбовців та членів їх сімей відповідно до вимог Конвенції. Держава має довести суспільству, що таке втручання відбувається «відповідно до закону», відповідає легітимній меті та є «необхідним у демократичному суспільстві». Дотримання таких вимог забезпечить довіру

громадянського суспільства до держави при запровадженні обмежувальних заходів щодо прав і свобод людини. Такий підхід матиме велике значення для військових щодо їх мотивації та довіри до влади, адже вони захищають не представників уряду, а власну батьківщину, свій народ, свою землю, свої родини, свої конституційні права і свободи. Військовослужбовець не є абстрактним поняттям і не роботом, здатним на виконання будь-яких наказів. Це перш за все людина, громадянин своєї країни, який добровільно чи за призовом постав на захист своєї держави, чесно виконує свої громадянські обов'язки, які покладені на нього Конституцією. В свою чергу, держава Україна також зобов'язана виконати свої зобов'язання за Конституцією - вжити всіх заходів щодо забезпечення прав, в тому числі і соціальних, військовослужбовців та членів їх сімей [61]

Такі основоположні права військовослужбовців, як право на рівність перед законом, право на життя та право на повагу та гідність, держава зобов'язана не тільки гарантувати, а й забезпечити належним адміністративно-правовим механізмом. Саме з цього починаються зобов'язання держави щодо соціального і правового захисту військовослужбовців та членів їх сімей. Будь-які обмеження прав людини, яка ціною власного здоров'я та життя стоїть на захисті України, не можуть бути обмежені без відповідного обґрунтування та чіткого визначення меж такого обмеження, без достатніх на це причин, нагальної потреби та пропорційності до законної мети. Саме із ставлення держави, сумлінного виконання взятих на себе зобов'язань до прав і законних інтересів військовослужбовців починається довіра суспільства до держави в умовах воєнного стану [62].

«Справедливий баланс між загальними інтересами суспільства та вимогами захисту основоположних прав особи» [56] можливий лише в умовах верховенства права. Правова і демократична держава зобов'язана довести громадянському суспільству, що втручання в права людини і основоположні свободи, особливо в умовах воєнного стану, не є свавільним, а необхідним для

захисту національних інтересів, незалежності, є належним і достатнім, що таке втручання є нагальною суспільною потребою, є пропорційним легітимній меті захисту держави. Адже саме на громадян покладено обов'язок захищати державу під час війни, свої конституційні свободи. Саме громадяни віддають своє життя, захищаючи свою державу під час війни. Отже, громадяни мають право на повагу з боку держави, яку вони захищають, і на захист своїх прав та інтересів державою.

У наведеному контексті доречно зазначити, що український вчений Шамрай Б. М. в своїх дослідженнях наголошував, що важливе значення за додержанням конституційних прав і свобод військовослужбовців має парламентський контроль, який здійснює Уповноважений Верховної Ради України з прав людини та безпосередньо представник Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини у справах захисту прав військовослужбовців. Проте, урахуваючи вимоги сьогодення, зокрема проведення операції Об'єднаних сил на сході нашої країни, збільшення чисельності Збройних Сил України та інших військових формувань, а також досвід зарубіжних країн, доцільно створити окремий інститут Уповноваженого Верховної Ради України з прав військовослужбовців [63].

Зауважимо також, що вчені Теремецький В. І. та Дуліба Є. В. справедливо відзначили роль військово-цивільних та військових адміністрацій, які «разом із військовим командуванням запроваджують та здійснюють заходи в умовах правового режиму воєнного стану, оборони, цивільного захисту, громадської безпеки і порядку, захист критичної інфраструктури, охорону прав, свобод і законних інтересів громадян, приділяючи особливу увагу захисту членів сімей військовослужбовців [64].

В умовах війни в будь-якій країні, яка захищає свою державність від агресора, має відбуватися процес трансформації як громадянського суспільства, так і держави. Цей процес в Україні має бути спрямований на посилення її обороноздатності, що насамперед дорівнює посиленню захисту прав

військовослужбовців та членів їх сімей. Адміністративно-правове забезпечення в умовах воєнного стану підлягає трансформації з метою повного та всебічного захисту прав військовослужбовців та членів їх сімей та має охопити всі сфери життя країни. Саме під час воєнного стану найбільш нагальною потребою є реалізація принципу «держава для людини», а не «людина для держави».

1.3. Національна адміністративно-правова система соціального та правового захисту військовослужбовців та членів їх сімей

Національна адміністративно-правова система соціального і правового захисту військовослужбовців та членів їх сімей ґрунтується на міжнародних нормативно-правових актах, які ратифіковані Верховною Радою України та на національних нормативно-правових актах, і закріплені Конституцією України.

Основні принципи системи соціального захисту військовослужбовців закладені в Конституції України, зокрема, у ст.17 зазначено: «держава забезпечує соціальний захист громадян та членів їх сімей, які перебувають на військовій службі в Збройних Силах України» [1].

Право на соціальний захист є «комплексом, який гарантований Конституцією України та невідчужуваним основоположним правом, яке, за загальним правилом, має абсолютний характер (не залежить від внесення змін до законів або фінансових можливостей держави) та за жодних умов не може бути скасоване, а його обмеження не допускається, крім випадків, передбачених Конституцією України» [65].

Конституція України безпосередньо закріплює гарантії, які спрямовані на реалізацію статусу України як соціальної держави, зокрема: «права кожного на соціальний захист, яке досить тісно пов'язане з правом на життя, материнство, а також національної безпеки, суверенітету і територіальної цілісності України» [1].

До державних видів гарантій варто віднести: «унормування прямих зобов'язань держави щодо гарантування права на соціальний захист; виділення

окремих груп громадян, які мають безумовне право на соціальний захист; встановлення мінімальних стандартів соціального захисту; закріплення конкретних механізмів реалізації зобов'язань держави у сфері соціального захисту; визначення непрямих фінансових механізмів, які повинні гарантувати з боку держави право на соціальний захист; окреслення інших допоміжних конституційних механізмів, спрямованих на забезпечення гарантій реалізації в Україні права на соціальний захист; покладення на шість окремих суб'єктів повноважень щодо забезпечення реалізації особою права на соціальний захист та, відповідно, унормування дворівневої системи на загальнодержавному та місцевому рівнях» [66].

Закон України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» визначає систему і зміст соціального захисту військовослужбовців [48]. Відповідно до цього Закону поняття «соціальний захист військовослужбовців» визначено, як «діяльність (функція) держави, спрямована на встановлення системи правових і соціальних гарантій, що забезпечують реалізацію конституційних прав і свобод, задоволення матеріальних і духовних потреб військовослужбовців відповідно до особливого виду їх службової діяльності, статусу в суспільстві, підтримання соціальної стабільності у військовому середовищі. Це право на забезпечення їх у разі повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття з незалежних від них обставин, у старості, а також в інших випадках, передбачених законом [48].

Основні нормативні акти, що складають систему національного законодавства про соціальний захист військовослужбовців та членів їх сімей більшість науковців кваліфікують за суб'єктами нормотворчості таким чином:

- Конституція України;
- Закони України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей», «Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб», «Про загальний

військовий обов'язок і військову службу», «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту», «Про статус ветеранів військової служби і ветеранів органів внутрішніх справ та їх соціальний захист», Закон України «Про основи національного спротиву», «Про статус і соціальний захист громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи», «Про Статут внутрішньої служби Збройних Сил України», «Про Стрйовий статут Збройних Сил України», «Про Статут гарнізонної та вартової служб ЗС України», «Про Дисциплінарний статут Збройних Сил України»;

- постанови Верховної Ради України «Про затвердження Положення про порядок комплектування, матеріально-технічного, військового, фінансового та соціально-побутового забезпечення спеціальних підрозділів Служби безпеки України по боротьбі з корупцією і організованою злочинністю»;

- Укази Президента України «Про Положення про проходження громадянами України військової служби у Збройних Силах України», «Про введення воєнного стану»;

- постанови Кабінету Міністрів України «Про грошове забезпечення військовослужбовців», «Про Порядок забезпечення безплатного проїзду військовослужбовців і членів їхніх сімей у чергову відпустку, на нове місце служби та перевезення багажу», «Про порядок обчислення вислуги років, призначення та виплати пенсій і грошової допомоги особам офіцерського складу, прапорщикам, мічманам, військовослужбовцям надстрокової служби та військової служби за контрактом, особам начальницького і рядового складу органів внутрішніх справ та членам їхніх сімей», «Про затвердження переліку сімейних обставин та інших поважних причин, що можуть бути підставою для звільнення з військової служби військовослужбовців, які проходять службу за контрактом», «Про порядок видачі посвідчень і нагрудних знаків ветеранів війни», «Про затвердження Порядку та умов призначення і виплати одноразової грошової допомоги у разі загибелі (смерті), поранення (контузії, травми або каліцтва) чи інвалідності військовослужбовців, військовозобов'язаних і

резервістів, призваних на навчальні (або перевірочні) та спеціальні збори, та інвалідності звільнених з військової служби (зборів) осіб»;

- накази Міністерства оборони України «Про затвердження Інструкції про організацію виконання Положення про проходження громадянами України військової служби у Збройних Силах України», «Про затвердження Інструкції про порядок виплати грошового забезпечення військовослужбовцям Збройних Сил України та деяким іншим особам», «Про додаткові заходи щодо організації поховання військовослужбовців, які загинули (померли) під час проходження військової служби», «Про затвердження Інструкції про порядок відшкодування військовослужбовцям Збройних Сил витрат на службові відрядження в межах України», «Про затвердження Інструкції про порядок санаторно-курортного забезпечення у Збройних Силах України», «Про затвердження Інструкції про організацію забезпечення і надання військовослужбовцям Збройних Сил України та членам їх сімей житлових приміщень»;

- кодекси: Кодекс законів про працю України, Податковий кодекс України, Житловий кодекс України, Земельний кодекс України, Кодекс адміністративного судочинства;

- міжнародні договори та угоди: Загальна декларація прав людини (прийнята Генеральною Асамблеєю ООН 10 грудня 1948 р.), Міжнародний пакт про громадські та політичні права (прийнятий Генеральною Асамблеєю ООН 16 грудня 1966 р., ратифікований Україною 19 жовтня 1973 р.), Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права (прийнятий Генеральною Асамблеєю ООН 16 грудня 1966 р., ратифікований Україною 19 жовтня 1973 р.), Факультативний протокол до Міжнародного пакту про громадянські та політичні права (Україна приєдналася до протоколу 25 грудня 1990 р.), Конвенція про захист прав людини й основних свобод (прийнята у Римі 4 листопада 1950 р.), Угода про безпеку між Урядом України і Організацією Північноатлантичного Договору від 13.03.1995, Договір про звичайні збройні сили в Європі, ратифікований Постановою ВР № 2526-XII від 01.07.1992, та інш;

- інші нормативні документи, положення, інструкції тощо щодо соціального захисту військовослужбовців та членів їх сімей, серед яких гарантії щодо робочого часу та часу відпочинку, заробітної плати, грошового, матеріального, продовольчого, житлового, медичного, санаторно-курортного забезпечення, надання пільг, допомог, пенсійного забезпечення.

У ст. 40 Закону України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» визначено коло осіб, на яких поширюються гарантії соціального захисту військовослужбовців [48]:

- військовослужбовці (та члени їх сімей) Збройних Сил України, інших утворених відповідно до законів України військових формувань, правоохоронних органів спеціального призначення, Державної спеціальної служби транспорту, Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації України;

- військовослужбовці зазначених вище військових формувань та правоохоронних органів - громадяни України, які виконують військовий обов'язок за межами України, та члени їх сімей;

- військовослужбовці, які стали особами з інвалідністю внаслідок захворювання, пов'язаного з проходженням військової служби, чи внаслідок захворювання після звільнення їх з військової служби, пов'язаного з проходженням військової служби, та члени їх сімей;

- члени сімей військовослужбовців, які загинули, померли чи пропали безвісти;

- військовозобов'язані та резервісти, призвані на навчальні (або перевірочні) та спеціальні збори, і члени їх сімей;

- члени добровольчих формувань територіальних громад під час їх участі у заходах підготовки добровольчих формувань територіальних громад, а також виконання ними завдань територіальної оборони України.

Особи, на яких не поширюються гарантії соціального захисту військовослужбовців відповідно до вказаного Закону [48]:

- члени сімей військовослужбовців, військовозобов'язаних та резервістів, які загинули чи померли під час проходження військової служби (зборів), проходження служби у резерві внаслідок:

- вчинення ними кримінального чи адміністративного правопорушення,
- або якщо загибель (смерть) військовослужбовця, військовозобов'язаного чи резервіста сталася внаслідок вчинення ними дій у стані алкогольного, наркотичного або токсичного сп'яніння,
- чи є наслідком навмисного заподіяння собі військовослужбовцем, військовозобов'язаним чи резервістом тілесного ушкодження,
- іноземці та особи без громадянства, які проходять військову службу у Збройних Силах України.

Однак положення Закону України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» [48], визначаючи сферу його дії, не враховують таку категорію осіб, як ветерани військової служби (ветерани війни). Цей термін вживається в Законі України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» [67].

Як зазначено вище, сфера дії Закону України «Про соціальний захист військовослужбовців та членів їх сімей» [48], зокрема охоплює тих військовослужбовців, які стали особами з інвалідністю внаслідок захворювання, пов'язаного з проходженням військової служби, чи внаслідок захворювання після звільнення їх з військової служби, пов'язаного з проходженням військової служби, та члени їх сімей.

Відповідно до Закону України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» [67], ветерани війни - це особи, які брали участь у захисті Батьківщини чи в бойових діях на території інших держав. До ветеранів війни належать: учасники бойових дій, особи з інвалідністю внаслідок війни, учасники війни. Отже, це передусім ті військовослужбовці, які брали та братимуть участь в обороні нашої держави на сьогодні. Соціальна справедливість вимагає, що для того, щоб отримати захист за Законом України «Про соціальний захист

військовослужбовців та членів їх сімей» [48] не обов'язково отримати військовим інвалідність внаслідок виконання службових обов'язків. Окрім того, ветеран війни - це статус, який надається військовослужбовцю, який виконує або виконував свої прямі обов'язки служби - оборони держави.

Тому саме під час воєнного стану в Україні доцільно привести у відповідність зазначені вище закони та доповнити Закон України «Про соціальний захист військовослужбовців та членів їх сімей» і визначити, що сфера його дії також поширюється і на ветеранів війни [65].

Окрім того, термін «ветеран війни» доцільно визначити таким чином: ветеранами війни є військовослужбовці – особи, які проходять або проходили військову службу (мобілізовані та за контрактом) у Збройних Силах України, Державній спеціальній службі транспорту, Національній гвардії України, Службі безпеки України, Службі зовнішньої розвідки України, Державній прикордонній службі, а також інших військових формуваннях, в тому числі на особливий період із забезпечення оборони держави відповідно до законів України, які брали участь у захисті Батьківщини чи в бойових діях на території інших держав. До ветеранів війни належать: учасники бойових дій, особи з інвалідністю внаслідок війни, учасники війни.

Також зауважимо, що «Державні соціальні гарантії – це встановлені законами мінімальні розміри оплати праці, доходів громадян, пенсійного забезпечення, соціальної допомоги, встановлені законами пільги, розміри інших видів соціальних виплат, встановлені законами та іншими нормативно-правовими актами, які забезпечують рівень життя не нижчий від прожиткового мінімуму» [65].

«Соціальні гарантії - матеріальні та юридичні запоруки, які забезпечують реалізацію соціально-економічних і соціально-політичних прав членів суспільства» [68].

За приписами статей 1 та 2 Закону України «Про соціальний захист військовослужбовців та членів їх сімей», військовослужбовці мають усі «права і

свободи людини та громадянина, гарантії цих прав і свобод, закріплені в Конституції України та законах України, з урахуванням особливостей, встановлених цим та іншими законам» [48].

Головною метою соціального захисту військовослужбовців є всебічне забезпечення військовослужбовців та членів їх сімей, яке б «компенсувало ті обмеження, що встановлені для військових у діючому законодавстві, та умови служби, які властиві саме цій категорії працівників» [69].

Наголосимо також: законодавством України передбачено, що військовослужбовці та члени їх сімей користуються пільгами, гарантіями та компенсаціями, встановленими для громадян України законами та іншими нормативно-правовими актами, а також рішеннями органів місцевого самоврядування. При цьому, якщо такі особи одночасно мають право на отримання однієї і тієї ж пільги, гарантії чи компенсації з кількох підстав, то їм надається за їх вибором пільга, гарантія чи компенсація тільки з однієї підстави, крім випадків, передбачених законами [48].

Встановлення системи правових і соціальних гарантій варто розглядати як закріплення на законодавчому рівні необхідних для забезпечення соціальних прав певних умов політичного, соціально-економічного і юридичного характеру та практичну організаційну діяльність держави, спрямовану на їх реальне створення.

Метою такої діяльності держави є досягнення певної соціальної безпеки громадян (військовослужбовців), яка «може бути визначена як позитивно врегульований правовими нормами і реалізований на практиці стан, коли держава забезпечує наявними в її розпорядженні демократичними методами підтриманні гідного рівня життя громадян та гарантує можливість задоволення основних потреб її розвитку» [45].

Разом із тим вчений Шамрай Б. М. пропонує до ознак, що визначають гарантії прав і свобод військовослужбовців, відносити:

«а) утвердження - нормативно-правове закріплення й удосконалення нормативно-правової бази стосовно гарантій прав та свобод осіб, які проходять військову службу;

б) реалізація - фактичне втілення прав та свобод військовослужбовців у суспільних, соціальних відносинах, що здійснюється у формі їх дотримання, використання, виконання та застосування;

в) охорона - діяльність, спрямована на усунення перешкод у реалізації особами, які проходять військову службу, своїх прав та свобод, що здійснюється у формі профілактики, попередження та недопущення можливих порушень;

г) захист - діяльність відповідних органів, спрямована на реалізацію та відновлення, або на попередження чи припинення порушення прав та свобод осіб, які проходять військову службу;

г) відновлення - відтворення їх первинної якості, а також повної здатності задовольняти потреби й реалізувати інтереси такої категорії осіб, як військовослужбовці» [70].

На думку Джус О. А., «головні напрями реалізації гарантій прав та свобод військовослужбовців розкриваються через їх основні функції: сприяюча (допоміжна), стимулююча, превентивна, відновлювальна та виховна» [13].

«Сприяюча функція гарантій прав та свобод військовослужбовців полягає у створенні практичних можливостей для безперешкодного користування правами та свободами, стимулююча - у спонуканні суб'єктів до правомірної поведінки, превентивна - у вжитті запобіжних заходів щодо недопущення будь-якої можливості порушення прав та свобод осіб, які проходять військову службу, відновлювальна - у відновленні порушених прав та свобод військовослужбовців, виховна - у цілеспрямованому впливі на свідомість індивідів з метою формування непримиренного ставлення до порушень прав та свобод військовослужбовців та вміння будь-якими не забороненими законом засобами захищати їх» [13].

Соціальний захист військовослужбовців та членів їх сімей в Україні доцільно розглядати як систему, що складається з двох складових: гуманітарно-правової та матеріально-побутової [45].

Гуманітарно-правова складова містить забезпечення прав військовослужбовців та членів їх сімей на свободу совісті та віросповідання, доступ до освіти, можливість займатися службовою професійною діяльністю, відпочинок та щорічну оплачувану відпустку. Також вказана складова передбачає право військовослужбовців оскаржувати неправомірні рішення та дії командування та отримання правової допомоги.

Матеріально-побутова складова включає грошове, продовольче та речове забезпечення, пенсійне забезпечення осіб, які завершили військову службу, медичну допомогу та охорону здоров'я для військовослужбовців і членів їх сімей, обов'язкове особисте державне страхування на період проходження військової служби, житлове забезпечення та надання соціальних пільг і гарантій.

Окреслені вище складові гарантують реалізацію прав і свобод військовослужбовців та членів їх сімей, а також забезпечення їх матеріальними та іншими потребами на рівні, який стимулює зацікавленість громадян у військовій службі та сприяє якісному виконанню службових обов'язків.

Широкий спектр пільг і привілеїв для військовослужбовців відображає їхню соціальну захищеність державою та стійкість соціальних гарантій. Таким чином, ефективний соціальний захист військовослужбовців є ключовою гарантією національної безпеки, оскільки він спрямований на задоволення життєвих потреб цих осіб та членів їх сімей шляхом мобілізації матеріальних та нематеріальних ресурсів.

У межах національної адміністративно-правової системи держава гарантує військовослужбовцям та членам їх сімей наступні права [48]:

Соціально-економічні права:

1) право на належне грошове забезпечення, до складу якого входять посадовий оклад, оклад за військовим званням; щомісячні додаткові види

грошового забезпечення (підвищення посадового окладу, надбавки, доплати, винагороди, які мають постійний характер, премія); одноразові додаткові види грошового забезпечення;

- 2) право на соціальну та професійну адаптацію;
- 3) право на охорону здоров'я, медичну допомогу;
- 4) право на безоплатну психологічну допомогу;
- 5) право військовослужбовців на догляд за дитиною;
- 6) право військовослужбовця на забезпечення житловими приміщеннями;
- 7) право на звільнення від штрафних санкцій та пені за невиконання зобов'язань;
- 8) право військовослужбовців на пенсійне забезпечення;
- 9) право військовослужбовців на відшкодування заподіяної шкоди;
- 10) право на правничу допомогу;
- 11) право на оскарження неправомірних рішень та дій;

Трудові права: право військовослужбовців на працю та рівні права у соціально-економічній сфері; захист від незаконного звільнення або переміщення по службі; матеріальна допомога у разі звільнення та одноразова грошова допомога у разі звільнення у визначених випадках; грошова компенсація за невикористану щорічну та додаткові відпустки; одноразова грошова допомога [48].

Виплати, пов'язані з проходженням служби: підйомна допомога; допомога в проведенні похорону та компенсації матеріальних витрат на ритуальні послуги; грошова допомога для оздоровлення; відшкодування витрат на відрядження; одноразова грошова допомога у разі загибелі (смерті), інвалідності або часткової втрати працездатності; службовий час та час на відпочинок; право на відпустки військовослужбовців; право військовослужбовців на продовольче та речове забезпечення [48].

Особисті права: рівні права та можливості жінок і чоловіків під час проходження військової служби; право на дострокове присвоєння військових звань; пільги та соціальні гарантії членам сімей військовослужбовців [48].

Громадянські, політичні, релігійні та культурні (освітні) права та особливості реалізації під час дії воєнного стану громадянських прав і свобод військовослужбовців [48].

У зв'язку з «особливим характером військової служби, яка пов'язана із захистом Вітчизни, військовослужбовцям надаються визначені законом пільги, гарантії та компенсації», які науковці та судді кваліфікують наступним чином [66].

Основні гарантії, пов'язані з проходженням військової служби [48]:

- час перебування на військовій службі зараховується до страхового стажу, стажу роботи, у тому числі за спеціальністю, стажу державної служби;

- за полоненими військовослужбовцями, заручниками, інтернованими в нейтральних державах, безвісно відсутніми зберігаються грошове та інші види забезпечення, а їх сім'ям щомісячно виплачується грошове забезпечення військовослужбовця;

- виплата вихідної допомоги за місцем роботи при припиненні трудового договору у разі призову або прийняття на військову службу у розмірі двох мінімальних заробітних плат;

- перевага в залишенні на роботі учасникам бойових дій, особам з інвалідністю внаслідок війни та членам сімей загиблих (померлих) ветеранів війни, Захисників і Захисниць України, працівникам з числа колишніх військовослужбовців строкової служби, служби за призовом;

- продовольче, речове та інше матеріальне забезпечення за встановленими нормами;

- виплата добових за кожний день перебування в дорозі на військовослужбовця та кожного члена сім'ї військовослужбовця, який переїжджає разом з ним;

- встановлення виключного переліку підстав звільнення з військової служби до набуття права на пенсію за вислугою років;

- забезпечення соціальної та професійної адаптації військовослужбовців, які звільняються у зв'язку із скороченням штатів або проведенням організаційних заходів, за станом здоров'я, а також членів сімей військовослужбовців за їх зверненням;

- виплата грошової допомоги у разі звільнення з військової служби та в інших, передбачених законодавством випадках;

- виплата одноразової грошової допомоги у разі загибелі (смерті), інвалідності або часткової втрати працездатності без встановлення інвалідності.

Особливості забезпечення права на відпочинок [48]:

- щорічна додаткова відпустка із збереженням грошового та матеріального забезпечення тривалістю до 15 календарних днів за службу в особливих умовах та умовах підвищеного ризику для життя і здоров'я, а також якщо виконання обов'язків військової служби яких пов'язане з підвищеним нервово-емоційним та інтелектуальним навантаженням;

- відпустка в зв'язку з народженням дитини строком 14 днів;

- дружині (чоловіку) військовослужбовця щорічна основна відпустка за її бажанням надається у зручний час одночасно із щорічною основною відпусткою іншого з подружжя;

- виключний перелік підстав відкликання із щорічних основних відпусток.

Особливості охорони здоров'я у військовослужбовців та прирівняних до них осіб [48]:

- безоплатна кваліфікована медична допомога у військово-медичних закладах охорони здоров'я, а за їх відсутності чи у невідкладних випадках - державних або комунальних закладах охорони здоров'я;

- військовослужбовці, учасники бойових дій та прирівняні до них особи, особи, звільнені з військової служби, які брали безпосередню участь в антитерористичній операції чи виконували службово-бойові завдання в

екстремальних (бойових) умовах, в обов'язковому порядку повинні пройти безоплатну психологічну, медико-психологічну реабілітацію;

- у зв'язку з хворобою військовослужбовця йому надається відпустка для лікування із збереженням грошового та матеріального забезпечення.

Зауважимо, що пільги - це «переваги та привілеї, які надаються військовослужбовцям на підставі діючого законодавства з метою компенсації певних обмежень їх прав і свобод, пов'язаних із перебуванням на військовій службі та стимулюванням зацікавленості в її проходженні» [66].

За певними категоріями військовослужбовців, які мають на них право, розрізняються види пільг: за періодичністю їх надання (одноразові, щомісячні, щорічні) та за ступенем персоніфікації (одноосібні та сімейні).

Загальні пільги, що надаються військовослужбовцям та членам їх сімей [48]:

- на санаторно-курортне лікування та відпочинок військовослужбовців і членів їх сімей у санаторіях, будинках відпочинку, пансіонатах і на туристських базах Міністерства оборони України, з пільговою оплатою вартості путівок;

- безоплатний проїзд залізничним, повітряним, водним та автомобільним (за винятком таксі) транспортом у відрядження, відпустку у межах України, за умови переведення на нове місце проходження військової служби;

- допомога в проведенні похорону військовослужбовців, які загинули чи померли в період проходження військової служби;

- пільги на навчання для дітей військовослужбовців, які загинули чи визнані судом безвісно відсутніми під час виконання ними обов'язків військової служби;

- першочергове встановлення квартирної телефонії та квартирної охоронної сигналізації;

- знижка на користування житлом та комунальні послуги;

- виплата дружині (чоловікові) військовослужбовця грошової допомоги плати у разі розірвання з ними трудового договору у зв'язку з переведенням чоловіка (дружини) на службу в іншу місцевість;

- 100-відсоткова оплата листків непрацездатності незалежно від страхового стажу;

- позачергове надання місця дітям військовослужбовців у дитячих закладах за місцем проживання;

- пільги зі сплати судового збору у справах, пов'язаних з виконанням військового обов'язку, а також під час виконання службових обов'язків.

Детальна інформація щодо прав і свобод військовослужбовців та членів їх сімей наведена у додатках до цієї роботи.

У наукових працях таких дослідників, як Новак-Каляєва Л. М.[71] та Дацюк І. П. [72], також висвітлювались проблеми соціального захисту військовослужбовців. Проте наразі комплексного дослідження інституту адміністративно-правового захисту соціальних прав військовослужбовців та членів їх сімей в Україні, в тому числі й удосконалення діяльності держави в цій галузі, в тому числі в умовах воєнного стану, недостатньо.

Аналіз чинного законодавства України дає змогу визначити, що на сьогодні в нормативних актах України відсутнє визначення поняття «соціальний захист членів сімей військовослужбовців». Зокрема, Закон України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» містить посилання на те, що «державою гарантується військовослужбовцям та членам їх сімей соціальний і правовий захист відповідно до законів та прийнятих відповідно до них нормативно-правових актів» [48]. Але таке посилання не можна назвати нормативним визначенням поняття «соціальний захист членів сімей військовослужбовців», а в результаті неможливо належним чином визначити їх адміністративно-правовий статус.

Науковець Кондратенко О. О. виділяє «комплекс заходів (правових, економічних, психологічних, освітніх, медичних і реабілітаційних), які мають

розроблятися з урахуванням потреб членів сімей військовослужбовців. Окрім того, він пропонує розгляд соціального захисту військовослужбовців та членів їх сімей з погляду соціальної безпеки, актуалізуючи питання забезпечення державою гнучкої системи соціального захисту, розробки й упровадження в практику нової моделі соціального страхування, збереження людського трудового та інтелектуального потенціалу» [73].

Тому пропонуємо закріпити в чинному законодавстві визначення соціального та правового захисту членів сімей військовослужбовців як *адміністративно-правову діяльність держави*, яка спрямована на встановлення системи правових і соціальних гарантій, що забезпечують реалізацію конституційних прав і свобод, задоволення матеріальних і духовних потреб членів сімей військовослужбовців відповідно до особливого виду їх правового статусу в суспільстві, а також право членів сімей військовослужбовців на соціальне забезпечення у разі їх повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття з незалежних від них обставин, у старості, а також в інших випадках, передбачених законом.

Зокрема, Сидоренко А. О. визначає характерні ознаки захисту членів сімей військовослужбовців [74], а саме:

«1) урахування умов і ситуацій, що сприяють виникненню юридичних фактів для здійснення соціального захисту членів сімей військовослужбовців;

2) наявність спеціального законодавства, яке визначає особливості соціального захисту даної категорії осіб;

3) державна політика щодо соціального захисту військовослужбовців має враховувати також соціальний захист членів їх сім'ї;

4) даний соціальний захист включає в себе пільги, гарантії, а також інші види матеріального забезпечення. Аналізуючи законодавство з даного питання, також не зустрічаємо визначення завдань соціального захисту членів сімей військовослужбовців, що, на нашу думку, негативно впливає на розуміння поняття «соціального захисту членів сімей військовослужбовців». Тому

пропонуємо під завданням соціального захисту членів сімей військовослужбовців розуміти забезпечення для даної категорії осіб достатніх можливостей для нормальної життєдіяльності та надання кожному можливостей втілювати у життя плани. До завдань соціального захисту членів сімей військовослужбовців слід віднести: створення сприятливих соціально-економічних та трудових умов; забезпечення належного матеріального забезпечення, оздоровлення; проведення соціально-орієнтовної житлової політики, охорони здоров'я, освіти, материнства й дитинства» [74].

Вагомий внесок у дослідження національної проблематики соціального захисту військовослужбовців та членів їх сімей зроблено Автушенко І. Б., яка пропонує нормативно-правові акти, якими регламентується соціальний захист військовослужбовців та членів їх сімей, згрупувати таким чином [75].

Перша група - це загальні закони, які визначають державну політику та регулюють відносини у сфері соціального захисту. Основою у цій групі виступає Конституція України, де закріплено базисне положення для гарантій соціального захисту військовослужбовців: «Держава забезпечує соціальний захист громадян України, які перебувають на службі у Збройних Силах України та в інших військових формуваннях, а також членів їх сімей». «Саме ці конституційні положення є правовою основою для інших законодавчих актів щодо соціального захисту військовослужбовців. Конституція України має найвищу юридичну силу. Закони та інші нормативно-правові акти приймаються на основі Конституції України і повинні відповідати їй. Її норми є нормами прямої дії і гарантують захист конституційних прав і свобод людини і громадянина, у тому числі соціальний захист військовослужбовців безпосередньо на підставі норм Конституції України» [75].

Так, автор пропонує, що «система соціального захисту у Збройних Силах України повинна бути складовою загальної програми соціально-економічного розвитку держави; її основною метою має стати негайне зупинення падіння рівня життя військовослужбовців та членів їхніх сімей, гарантоване і послідовне

підвищення їхнього добробуту. У зв'язку з цим виникає необхідність мати єдиний стратегічний програмний документ соціального розвитку ЗСУ на довгострокову перспективу. Належне утримання як ЗСУ, так і інших державних військових формувань має здійснюватися на високому рівні. Держава повинна надати реальні, а не декларативні соціальні гарантії кожній особі, яка ризикує своїм життям та здоров'ям заради безпеки країни та збереження її територіальної цілісності» [75].

По-друге, спеціальні законодавчі акти та підзаконні акти, які регламентують соціальний захист військовослужбовців і членів їх сімей, вирішення конкретних соціальних проблем. Зокрема, це Закони України «Про Збройні Сили України»; «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей»; «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту». «Системоутворюючим тут виступає Закон України «Про соціальний та правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей», який визначає основні засади державної політики у сфері соціального захисту військовослужбовців та членів їх сімей, встановлює єдину систему їх соціального та правового захисту, гарантує військовослужбовцям та членам їх сімей в економічній, соціальній, політичній сферах сприятливі умови для реалізації їх конституційного обов'язку щодо захисту Вітчизни та регулює відносини в цій галузі» [75].

По-третє, це законодавчі акти, що регламентують питання оскарження неправомірних рішень та дій, пов'язаних із забезпеченням соціального захисту військовослужбовців та членів їх сімей. Тут варто зазначити, що «неправомірні рішення, дії (бездіяльність) органів військового управління та командирів (начальників) можуть бути оскаржені військовослужбовцями в адміністративному порядку, передбаченому законами, статутами Збройних Сил України та іншими нормативно-правовими актами, а також у судовому порядку, передбаченому процесуальним законодавством» [75].

Аналізуючи різноманітні нормативно-правові акти щодо соціального захисту військовослужбовців та членів їх сімей, зазначимо, що ця сфера постійно

розвивається та удосконалюється. Проте важливо, що значна кількість таких актів не завжди гарантують цілісний і комплексний соціальний захист.

Норми, що визначають різні аспекти соціального захисту цієї категорії осіб, про що свідчить їх аналіз, часто розпорошені та несистемні. Різні правові акти регулюють окремі аспекти соціального забезпечення, частково встановлюючи лише окремі аспекти його змісту або розміри.

Отже, для уточнення змісту, обсягу, розміру та порядку реалізації конкретного виду соціального захисту варто здійснювати постійний системний аналіз кількох нормативно-правових актів одночасно. Відсутність єдиного підходу та законодавчого акта, що консолідує та взаємоузгоджує стандарти та принципи соціального захисту в зазначеній сфері, призводить до невирішеності багатьох питань, незважаючи на наявність численних законодавчих актів щодо соціального захисту.

Держава здійснює певні кроки для покращення якості соціального захисту військовослужбовців та членів їх сімей. Однак є підстави констатувати, що такі зміни стосуються кількісних, а не якісних норм. Кількість пільг, компенсацій, гарантій збільшується, але доступ до них військовослужбовців та членів їх сімей не покращується.

Отже, «глобалізація, розвиток державного адміністративного управління та сучасний стан держави, яка перебуває в умовах війни, спонукає до виникнення нових і посилення чинних принципів політики соціального захисту» [76]. Тому актуально адаптувати до державної політики соціального захисту військовослужбовців та членів їх сімей базові принципи соціального захисту, доповнивши їх специфічними принципами з урахуванням особливостей об'єкта дослідження.

Принцип збалансованості повноважень і соціальної відповідальності передбачає ефективне розподілення обов'язків між різними органами публічної влади, чітко визначаючи їхні функції. Соціальна відповідальність охоплює перерозподіл обов'язків серед суб'єктів, що займаються формулюванням та

реалізацією політики соціального захисту військовослужбовців та їх сімей. Це охоплює державні органи, інститути громадянського суспільства, підприємства і кожного громадянина, які спільно працюють над забезпеченням всебічного та справедливого соціального захисту.

Принцип забезпечення наступності зобов'язань влади у разі зміни персоналій включає постійний зв'язок у вироблених планах минулого, сучасного і майбутнього з орієнтацією на майбутнє. Цей підхід передбачає розвиток державної політики у сфері соціального захисту військовослужбовців та членів їх сімей з урахуванням перспектив незалежно від особових змін у владі.

Принцип публічності та відкритості дій влади передбачає активне залучення громадян до формування політики соціального захисту військовослужбовців та членів їх сімей, створення умов для саморегуляції соціальних процесів громадянами та їх громадськими організаціями. Основною умовою забезпечення участі громадян є відкритість органів влади та доступ до інформації про їхню діяльність та ухвалені рішення.

Принцип стандартизації та уніфікації управлінських процедур у публічному секторі передбачає впровадження єдиних норм і стандартів у звітності, обліку та управлінні для надання соціальних послуг військовослужбовцям та членам їх сімей, реалізації соціальних проектів і програм, а також у розподілі ресурсів, що надходять у формі благодійних внесків і грантів. Цей принцип сприяє налагодженню ефективних зворотних зв'язків між владою та ветеранською спільнотою, забезпечуючи прозорість і зрозумілість процесів управління та використання ресурсів.

Принцип комплексного використання ресурсних можливостей суспільства полягає у максимальному залученні потенціалу громадських об'єднань, бізнесу, особистості та самозахисту для активізації соціального захисту військовослужбовців та членів їх сімей. Цей принцип передбачає психологічну реабілітацію та соціально-трудова адаптацію, що спрямовані на підтримку та покращення якості життя цих осіб після проходження військової служби.

У своєму дослідженні Карамішев Д. В. зазначає, що усі ці загальні та специфічні принципи повинні використовувати відповідні суб'єкти при розробці законодавчих і нормативних актів з питань соціальної політики як у цілому, так і за окремим її напрямом [77].

Отже, дотримання вказаних принципів мають використовуватися при розробці законодавства в сфері захисту соціальних прав військовослужбовців та членів їх сімей.

Основним напрямом державної політики в період війни і після її закінчення є соціальне забезпечення військовослужбовців та їх сімей, а також підвищення статусу військовослужбовців в державі. Система соціального захисту військовослужбовців, що на сьогодні існує, вимагає радикальної перебудови. Потрібно створити чітку систему гарантій соціального (матеріального) забезпечення для військовослужбовців та їх сімей, забезпечити їхнє надійне дотримання та виконання державою, а це своєю чергою має стимулювати громадян до вступу на військову службу.

«Сьогодні немає в Україні більш важливого завдання, ніж захист України, що означає належний захист прав військовослужбовців. Саме вони боронять Україну, її суверенітет і цілісність, які своєю мужньою боротьбою здійснюють ефективний захист Української держави та Українського народу» [78].

Висновки до Розділу 1

Дослідивши теоретико-правові засади інституту адміністративно-правового регулювання захисту соціальних прав військовослужбовців та членів їх сімей в Україні, а також міжнародну та національну системи адміністративно-правового забезпечення захисту соціальних прав військовослужбовців та членів їх сімей, законодавче регулювання адміністративно-правового забезпечення військовослужбовців та членів їх сімей, основні підходи до визначення інституту соціального захисту військовослужбовців та його елементи, гарантії соціального та правового захисту військовослужбовців, в межах поставлених завдань доходимо певних висновків.

Досліджено теоретичне підґрунтя інституту адміністративно-правового захисту військовослужбовців та членів їх сімей крізь призму вивчення сучасних наукових концепцій, визначених понять, значень, функцій та встановлено, що на сьогодні інститут адміністративно-правового забезпечення захисту соціальних прав військовослужбовців та членів їх сімей є складним і динамічним поняттям. Він передбачає широкий спектр компонентів, спрямованих на забезпечення і захист конституційних прав і свобод окресленої категорії громадян. Цей інститут містить такі аспекти, як соціальний захист, соціальне забезпечення, соціальна робота, соціальний супровід, соціальна підтримка і правовий захист.

Основою цього інституту є соціальний захист із визначенням норм, що забезпечують реалізацію особливих соціальних пільг, гарантій і компенсацій для задоволення матеріальних і духовних потреб військовослужбовців і членів їх сімей відповідно до їх особливих видів діяльності та підтримує їхній статус в суспільстві.

Соціальне забезпечення, а саме: заходи з перерозподілу коштів державного бюджету для надання матеріальної підтримки військовослужбовцям та членам їх сімей, спрямовані на компенсацію, зниження або запобігання негативному впливу соціальних ризиків, що виникають внаслідок особливостей їхньої службової діяльності.

В рамках цього інституту виконується соціальна робота, що полягає у наданні кваліфікованої допомоги військовослужбовцям та членам їх сімей з метою підтримки їхнього соціального функціонування, сприяє реалізації громадянських прав і створенню соціальних умов для поліпшення якості життя окремих військовослужбовців і підвищення добробуту їхніх родин.

Соціальний супровід у військах можна описати як вид соціальної підтримки для військовослужбовців та членів їх сімей, який передбачає надання комплексу соціальних послуг конкретній особі чи сім'ї.

Соціальну підтримку у військах доцільно розглядати як дії, що спрямовані на побудову стійкості військовослужбовців як окремих індивідумів, сімей і спільнот для зміцнення їхнього потенціалу до відновлення та адаптації. Соціальна підтримка може бути матеріальною, емоційною, інформаційною, інструментальною. Матеріальна підтримка має на меті надання матеріальних благ.

Важливим компонентом інституту адміністративно-правового захисту соціальних прав військовослужбовців є їх правовий захист, який доречно розглядати як організацію безоплатної правової допомоги військовослужбовцям та членам їх сімей з метою реалізації та захисту їхніх законних прав та інтересів, що включає консультативну, роз'яснювальну, правопросвітницьку діяльність, допомогу в зборі та складанні документів правового характеру та представництві інтересів у разі порушення їх законних прав та інтересів.

Ці складові постійно розвиваються та взаємодіють, формуючи комплексну систему адміністративно-правового забезпечення соціальних прав військовослужбовців та членів їх сімей. Таке різноманіття складових підкреслює багатогранність і важливість цього інституту в системі соціального забезпечення військовослужбовців та членів їх сімей. Він потребує постійної уваги й удосконалення для ефективного захисту соціальних прав військовослужбовців та членів їх сімей.

Проаналізовано міжнародну адміністративно-правову систему соціального захисту військовослужбовців та членів їх сімей та визначено шляхи імплементації цих норм у національне законодавство. На сьогодні, коли Україна зазнала збройної агресії, забезпечення належної реалізації ст. 9 Конституції України є доволі актуальним завданням. Тому для визначення питання пріоритетності застосування правил міжнародного договору порівняно із законами України доречно запропонувати доповнити цю статтю частиною третьою, а саме: «Якщо міжнародним договором України, який набрав чинності в установленому порядку, встановлено інші правила, ніж ті, що передбачені у відповідному акті законодавства України, то застосовуються правила міжнародного договору».

Здійснено аналіз національного законодавства у сфері адміністративно-правового забезпечення захисту прав військовослужбовців та членів їх сімей, встановлено недоліки та прогалини та визначено шляхи удосконалення правових норм, зазначено, що чітко побудована система нормативно-правових приписів, нормативно-правових актів є обов'язковою умовою забезпечення ефективного адміністративно-правового регулювання питань соціального захисту військовослужбовців та членів їх сімей, створення умов щодо його всебічного забезпечення, у тому числі й у межах функціонування будь-яких спеціальних режимів (правовий режим надзвичайного стану, воєнного стану тощо).

В умовах сучасної України система соціального захисту у Збройних Силах України має бути важливою складовою загальної програми соціально-економічного розвитку держави. Основною метою є послідовне і гарантоване підвищення добробуту військовослужбовців та членів їх сімей. Це передбачає необхідність створення єдиного стратегічного програмного документа для соціального розвитку Збройних Сил України на довгострокову перспективу. Адекватне утримання як Збройних Сил, так і інших державних військових формувань повинно здійснюватись на високому рівні. Держава повинна забезпечити реальні, а не лише декларативні соціальні гарантії для кожної особи,

яка ризикує своїм життям і здоров'ям на користь безпеки країни та збереження її територіальної цілісності.

Українська держава здійснює кроки у напрямі запровадження гарантій для забезпечення адміністративно-правового статусу військовослужбовців та членів їх сімей. Але наразі казати про те, що адміністративно-правовий статус військовослужбовця є стабільним, захищеним, забезпеченим, а найголовніше гарантованим органами військового управління та державою ще зарано і українській державі ще необхідно привести у відповідність та удосконалити законодавчі акти, спрямовані на урегулювання правовідносин у військовій сфері.

Зокрема, актуальним є визначення поняття «військовослужбовець» та виклад ст. 9 Закону України «Про військовий обов'язок та військову службу» в такій редакції: «Військовослужбовці - особи, які проходять військову службу (мобілізовані та за контрактом) у Збройних Силах України, Державній спеціальній службі транспорту, Національній гвардії України, Службі безпеки України, Службі зовнішньої розвідки України, Державній прикордонній службі, а також інших військових формуваннях, в тому числі на особливий період із забезпечення оборони держави відповідно до законів України».

Доцільно запропонувати доповнення, зокрема щодо сфери дії Закону України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» таким суб'єктом, як «ветеран війни».

Також доречним є внесення до чинного законодавства визначення «соціальний та правовий захист членів сімей військовослужбовців» як діяльності держави, спрямованої на установлення системи правових і соціальних гарантій. Такі гарантії мають забезпечувати реалізацію конституційних прав і свобод, задовольняти матеріальні та духовні потреби членів сімей військовослужбовців відповідно до їх особливого правового статусу в суспільстві. Це передбачає право членів сімей військовослужбовців на соціальне забезпечення у разі повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника,

безробіття з об'єктивних причин, у старості та в інших випадках, передбачених законодавством.

РОЗДІЛ 2. АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВИЙ МЕХАНІЗМ ЗАХИСТУ СОЦІАЛЬНИХ ПРАВ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ ТА ЧЛЕНІВ ЇХ СІМЕЙ

2.1. Особливості діяльності органів державної влади та місцевого самоврядування в системі адміністративно-правового забезпечення соціальних прав військовослужбовців та членів їх сімей

Адміністративно-правові гарантії прав та свобод військовослужбовців - це передбачена Конституцією України, законами України та іншими нормативно-правовими актами систематична й організаторська діяльність органів державної влади, місцевого самоврядування, їх посадових осіб, засобів масової інформації, громадських та міжнародних організацій, спрямована на забезпечення утвердження та усунення можливих перешкод, реалізацію, охорону, захист, відновлення прав і свобод осіб, які проходять військову службу.

Україна на конституційному рівні взяла спеціальні зобов'язання щодо соціального захисту окремих груп громадян: військовослужбовців та членів їх сімей [70].

Конституція України спеціально встановлює суб'єктів, до компетенції (відання) яких безпосередньо належить забезпечення реалізації права на соціальний захист, а саме: Верховна Рада України, Кабінет Міністрів України, місцеві державні адміністрації, обласні та районні ради, а також територіальні громади села, селища та міста, Автономна Республіка Крим [1].

Отже, згідно з положеннями Основного Закону України [1]:

1) до повноважень Верховної Ради України належить затвердження загальнодержавних програм соціального розвитку (пункт 6 частини першої статті 85); виключно законами України визначаються основи соціального захисту, форми і види пенсійного забезпечення (пункт 6 частини першої статті 92); виключно законом про Державний бюджет України визначаються будь-які

видатки держави на загальносуспільні потреби, розмір і цільове спрямування цих видатків (частина друга статті 95);

2) Кабінет Міністрів України забезпечує проведення політики у сфері соціального захисту (пункт 3 частини першої статті 116) та розробляє і здійснює загальнодержавні програми соціального розвитку України (пункт 4 частини першої статті 116);

3) місцеві державні адміністрації на відповідній території забезпечують виконання державних і регіональних програм соціально-економічного розвитку (пункт 3 частини першої статті 119);

4) обласні та районні ради затверджують програми соціально-економічного розвитку відповідних областей і районів та контролюють їх виконання (частина друга статті 143);

5) до відання Автономної Республіки Крим належить розроблення, затвердження та реалізація програм Автономної Республіки Крим з питань соціально-економічного розвитку (пункт 5 частини першої статті 138);

6) територіальні громади села, селища, міста безпосередньо або через утворені ними органи місцевого самоврядування затверджують програми соціально-економічного розвитку і контролюють їх виконання (частина перша статті 143).

Таким чином, Конституція України у сфері соціального захисту встановлює складну дворівневу систему на загальнодержавному (Кабінет Міністрів України основний розробник та виконавець (спільно з місцевими державними адміністраціями) відповідних законів в окресленій сфері, які приймає виключно Верховна Рада України) та місцевому (місцеві державні адміністрації основні розробники регіональних актів законодавства в окресленій сфері, які затверджуються відповідними територіальними громадами, як правило, через обрані колегіальні органи місцевого самоврядування) рівнях [1].

Інші положення Конституції України, які безпосередньо стосуються питання конституційного права на соціальний захист: бюджетна система

України будується на засадах справедливого і неупередженого розподілу суспільного багатства між громадянами і територіальними громадами, держава прагне до збалансованості бюджету України (частини перша та третя статті 95) [1].

Конституція України безпосередньо закріплює низку концептуальних видів гарантій, спрямованих на реалізацію статусу України як соціальної держави та відповідно права кожного на соціальний захист, яке тісно пов'язане з правом на життя, материнства, а також національної безпеки, суверенітету і територіальної цілісності України [66].

До таких видів гарантій належать [44]:

«1) унормування прямих зобов'язань держави щодо гарантування права на соціальний захист;

2) виділення окремих груп громадян, які мають безумовне право на соціальний захист;

3) встановлення мінімальних стандартів соціального захисту;

4) закріплення конкретних механізмів реалізації зобов'язань держави у сфері соціального захисту;

5) визначення непрямих фінансових механізмів, які повинні гарантувати з боку держави право на соціальний захист;

6) окреслення інших допоміжних конституційних механізмів, спрямованих на створення гарантій реалізації в Україні права на соціальний захист;

7) покладення на окремих суб'єктів повноважень щодо забезпечення реалізації особою права на соціальний захист та, відповідно, унормування дворівневої системи на загальнодержавному та місцевому рівнях».

Також систему адміністративно-правових гарантій прав і свобод військовослужбовців та членів їх сімей можна визначити таким чином:

законодавчі органи державної влади - Верховна Рада України,

Президент України, Уповноважений Верховної Ради України з прав людини, Конституційний суд України,

судові органи, що здійснюють правосуддя,
правоохоронні органи прокуратури та Національної поліції України,
Кабінет Міністрів України та центральні органи виконавчої влади,
місцеві державні адміністрації,
органи місцевого самоврядування,
міжнародні організації, членом або учасником яких є Україна,
адвокатура,
політичні партії та громадські організації,
профспілки та інші неурядові організації,
засоби масової інформації.

Міністерства, відомства, державні комітети та інші центральні органи виконавчої влади у сфері соціального захисту військовослужбовців та членів їх сімей видають накази, які затверджують положення, інструкції, правила тощо в цій галузі.

У межах досліджуваної теми доцільно розглянути діяльність деяких ключових органів виконавчої влади щодо забезпечення реалізації законів та державних програм щодо соціального захисту військовослужбовців та членів їх сімей [79].

Міністерство оборони України в особі Департаменту соціального забезпечення [80]. Департамент призначений для виконання завдань «щодо забезпечення реалізації державної політики з питань національної безпеки у воєнній сфері, сферах оборони в мирний час та особливий період в частині здійснення заходів, спрямованих на реалізацію соціально-економічних і правових гарантій військовослужбовців Збройних Сил України та Державної спеціальної служби транспорту, членів їх сімей та працівників Збройних Сил, осіб, звільнених з військової служби, щодо удосконалення законодавства України з питань їх соціального і правового захисту, а також порядку та умов виплати грошового забезпечення військовослужбовців, заробітної плати працівників Збройних Сил України, пенсійного забезпечення колишніх

військовослужбовців і членів їх сімей, компенсаційних виплат у разі загибелі (смерті), встановлення інвалідності або часткової втрати працездатності, реалізації державної політики з соціального захисту військовослужбовців та працівників Збройних Сил України в частині надання їм статусу учасника бойових дій та учасника війни відповідно до законодавства».

Департамент підпорядковується Міністру оборони України. Спрямовує і координує діяльність Департаменту заступник Міністра оборони України (згідно з розподілом обов'язків) та виконує наступні основні завдання [80]:

- забезпечення реалізації державної політики з питань національної безпеки у сфері його повноважень у мирний час та особливий період щодо:

підготовки пропозицій стосовно визначення стратегії та пріоритетних напрямів правового і соціального захисту військовослужбовців та членів їх сімей;

здійснення заходів, спрямованих на дотримання правового і соціального захисту військовослужбовців, резервістів Збройних Сил, військовозобов'язаних, призваних на збори, осіб, звільнених з військової служби, членів їх сімей та працівників Збройних Сил України за напрямами діяльності Департаменту;

подання в порядку, визначеному Кабінетом Міністрів України, пропозицій щодо удосконалення умов грошового забезпечення військовослужбовців, військовозобов'язаних та резервістів Збройних Сил України та Держспецтрансслужби, оплати праці працівників Збройних Сил та Держспецтрансслужби, а також законодавства України з питань їх соціального і правового захисту;

реалізація єдиної державної політики щодо грошового забезпечення військовослужбовців, упорядкування та вдосконалення системи виплати винагороди в іноземній валюті військовослужбовцям, направлених для тимчасового проходження військової служби за межами України, заробітної плати працівникам Збройних Сил та Держспецтрансслужби, пенсійного забезпечення колишніх військовослужбовців і членів їх сімей, компенсаційних

виплат військовослужбовцям та членам їх сімей у разі загибелі (смерті), встановлення інвалідності або часткової втрати працездатності;

виконання функцій відповідального за формування і виконання бюджетних програм (підпрограм) Міноборони за напрямками діяльності Департаменту;

організація фінансового забезпечення утримання військовослужбовців і працівників апарату Міноборони, установ та військових частин, які в установленому порядку зараховані на фінансове забезпечення безпосередньо до Міноборони, видатків на їх службові відрядження в межах України та за кордон, здійснення інших соціальних виплат згідно з чинним законодавством України;

організація роботи комісії Міноборони з питань розгляду матеріалів про визнання учасниками бойових дій, учасниками війни та вирішення спірних питань щодо зарахування окремих періодів служби до вислуги років.

Міністерство у справах ветеранів України (Мінветеранів) [81], створено у 2020 році та є центральним органом виконавчої влади, діяльність якого спрямовується і координується Кабінетом Міністрів України.

Мінветеранів є «головним органом в системі центральних органів виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері соціального захисту ветеранів війни, осіб, які мають особливі заслуги перед Батьківщиною, постраждалих учасників Революції Гідності (далі - ветерани), членів сімей таких осіб і членів сімей загиблих (померлих) ветеранів війни, членів сімей загиблих (померлих) Захисників і Захисниць України (далі - члени сімей ветеранів)» [81].

Основними завданнями Мінветеранів є [81]:

1) формування і реалізація державної політики у сфері:

соціального захисту ветеранів та членів їх сімей, зокрема забезпечення психологічної реабілітації, соціальної та професійної адаптації, зайнятості, підвищення конкурентоспроможності на ринку праці, а також санаторно-курортним лікуванням, житлом;

надання довічних державних стипендій, щорічної виплати до Дня незалежності України разової грошової виплати (крім організації такої виплати);

надання, позбавлення статусу та видачі посвідчень ветеранам та членам сімей загиблих (померлих) ветеранів війни, членам сімей загиблих (померлих) Захисників і Захисниць України;

вшанування пам'яті ветеранів;

залучення ветеранів до утвердження української національної та громадянської ідентичності, зокрема через реалізацію заходів національно-патріотичного та військово-патріотичного виховання;

2) забезпечення прав і свобод ветеранів та членів їх сімей;

3) забезпечення формування і ведення Єдиного державного реєстру ветеранів війни;

4) забезпечення розвитку спорту ветеранів війни.

Мінветеранів відповідно до покладених на нього завдань [81]:

- узагальнює практику застосування законодавства з питань, що належать до його компетенції, розробляє пропозиції щодо удосконалення законодавчих актів, актів Президента України, Кабінету Міністрів України та в установленому порядку вносить їх на розгляд Кабінету Міністрів України;

- розробляє проекти законів та інших нормативно-правових актів з питань, що належать до його компетенції;

- здійснює підготовку та подання Кабінетові Міністрів України пропозицій щодо застосування, скасування та внесення змін до спеціальних економічних та інших обмежувальних заходів (санкцій), що вносяться Кабінетом Міністрів України на розгляд Ради національної безпеки і оборони України відповідно до Закону України «Про санкції», та бере участь у формуванні, реалізації та моніторингу ефективності державної санкційної політики з питань, що належать до його компетенції;

- бере участь у забезпеченні формування та реалізації державної політики у сфері протимінної діяльності у межах своїх повноважень у взаємодії з

Національним органом з питань протимінної діяльності, центром протимінної діяльності та центром гуманітарного розмінування;

- погоджує проекти законів, інші проекти актів законодавства, які надходять на погодження від інших міністерств та центральних органів виконавчої влади, готує в межах повноважень, передбачених законом, висновки і пропозиції до проектів законів, інших актів законодавства, які подаються Кабінету Міністрів України, та проектів законів, внесених на розгляд Верховної Ради України іншими суб'єктами права законодавчої ініціативи, нормативно-правових актів Верховної Ради Автономної Республіки Крим;

- готує у межах повноважень, передбачених законом, зауваження і пропозиції до прийнятих Верховною Радою України законів, що надійшли на підпис до Президента України;

- надає у межах повноважень, передбачених законом, методологічну підтримку під час розроблення, моніторингу та оцінювання ефективності реалізації документів стратегічного планування (програм соціально-економічного розвитку, цільових програм тощо) місцевих держадміністрацій, органів місцевого самоврядування з питань, що належать до компетенції Мінветеранів;

- здійснює як державний замовник загальне керівництво і контроль за розробленням державних цільових програм та виконанням визначених в них заходів і завдань;

- бере участь у проведенні аналізу проектів державних цільових програм з метою визначення їх впливу на забезпечення прав і свобод ветеранів та членів їх сімей;

- бере участь у підготовці узагальненого висновку про результати виконання державних цільових програм в частині проведення оцінки наслідків їх виконання щодо забезпечення прав і свобод ветеранів та членів їх сімей;

- сприяє:

- збереженню психічного здоров'я ветеранів та членів їх сімей;

реалізації права ветеранів та членів їх сімей на отримання медичної допомоги;

професійній орієнтації ветеранів та членів їх сімей;

разом із МОН та органами місцевого самоврядування здобуттю ветеранами та членами їх сімей дошкільної, повної загальної середньої освіти, професійної (професійно-технічної) освіти, фахової передвищої та вищої освіти;

популяризації та забезпеченню формуванню позитивного образу ветерана, героїзації ветеранів у суспільстві;

вирішенню питань щодо соціальної та професійної адаптації колишніх військовополонених, які повернулися на Батьківщину;

залученню ветеранів до заходів з утвердження української національної та громадянської ідентичності, зокрема національно-патріотичного та військово-патріотичного виховання дітей та молоді;

залученню ветеранів до участі у підготовці громадян до національного спротиву;

розвитку спорту ветеранів війни та членів їх сімей, їх психологічній та соціальній адаптації шляхом залучення до фізкультурно-оздоровчої та спортивної діяльності із використанням діючої мережі закладів фізичної культури і спорту, забезпечує проведення всеукраїнських спортивних заходів серед ветеранів війни та їх участь у міжнародних спортивних заходах, взаємодіє з громадськими об'єднаннями фізкультурно-спортивної спрямованості;

- координує з питань, віднесених до його компетенції, здійснення органами виконавчої влади та у випадках, передбачених законом, органами місцевого самоврядування заходів з питань:

забезпечення прав і свобод ветеранів та членів їх сімей;

соціального захисту ветеранів та членів їх сімей;

вшанування пам'яті ветеранів;

розвитку взаємодії та співпраці з інститутами громадянського суспільства;

популяризації позитивного образу ветерана, героїзації ветеранів у суспільстві;

- розробляє за погодженням з МОЗ, організовує і здійснює в закладах охорони здоров'я Мінветеранів комплекс профілактичних, лікувальних та реабілітаційних заходів, спрямованих на охорону і зміцнення здоров'я ветеранів та членів їх сімей;

- за погодженням з МОЗ формує перелік медичних послуг для ветеранів та членів їх сімей, не включених до програми державних гарантій медичного обслуговування населення, оплату надання яких гарантує держава;

- проводить моніторинг:

стану дотримання прав і свобод ветеранів та членів їх сімей;

стану дотримання вимог законодавства щодо соціального захисту ветеранів та членів їх сімей, зокрема забезпечення житлом ветеранів та членів їх сімей, психологічної реабілітації та соціальної адаптації ветеранів та членів їх сімей, зайнятості та дозвілля ветеранів, відновлення та вдосконалення їх професійних навичок і умінь шляхом професійного навчання, підвищення конкурентоспроможності на ринку праці, надання ветеранам медичних послуг та забезпечення їх технічними та іншими засобами реабілітації;

- організовує та координує роботу з питань:

надання, позбавлення статусу учасника бойових дій та призначення одноразової грошової допомоги в разі загибелі (смерті) або інвалідності волонтера і деяких інших категорій осіб відповідно до Закону України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту»;

встановлення факту отримання особами поранень чи інших ушкоджень здоров'я, отриманих від вибухових речовин, боєприпасів і військового озброєння на території проведення антитерористичної операції, здійснення заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації у Донецькій та Луганській областях, проведення заходів, необхідних для забезпечення оборони України, захисту

безпеки населення та інтересів держави у зв'язку з військовою агресією Російської Федерації проти України;

встановлення факту безпосередньої участі особи у заходах, необхідних для забезпечення оборони України, захисту безпеки населення та інтересів держави у зв'язку з військовою агресією Російської Федерації проти України;

- з питань надання (позбавлення) статусу особи з інвалідністю внаслідок війни, учасника війни та члена сім'ї загиблого (померлого) ветерана війни, члена сім'ї загиблого (померлого) Захисника і Захисниці України:

забезпечує проведення в межах повноважень, передбачених законом, планових і позапланових перевірок структурних підрозділів, на які покладено функції з питань ветеранської політики, районних, районних у м. Києві та Севастополі держадміністрацій, виконавчих органів міських, районних у містах (у разі їх утворення) рад стосовно дотримання вимог щодо однакового застосування законодавства під час надання відповідних статусів;

затверджує щорічні плани проведення перевірок структурних підрозділів, на які покладено функції з питань ветеранської політики, районних, районних у м. Києві та Севастополі держадміністрацій, виконавчих органів міських, районних у містах (у разі їх утворення) рад стосовно дотримання вимог щодо однакового застосування законодавства під час надання відповідних статусів та усунення порушень, виявлених під час попередніх перевірок;

проводить у межах повноважень, передбачених законом, позапланові перевірки у разі надходження інформації від фізичних осіб про можливі порушення процедури надання відповідних статусів;

готує аналітичні звіти за результатами проведених перевірок та оприлюднює їх на офіційному веб-сайті Мінветеранів;

- співпрацює з громадськими об'єднаннями щодо визначення та реалізації пріоритетних напрямів державної політики з питань, що належать до компетенції Мінветеранів, надає громадським об'єднанням ветеранів у встановленому законодавством порядку фінансову підтримку на конкурсній основі для

реалізації програм (проектів, заходів), зокрема у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності, спрямованих на військово-патріотичне виховання, проводить моніторинг та аналіз ефективності програм (проектів, заходів), реалізованих за рахунок коштів державного бюджету громадськими об'єднаннями ветеранів;

- ініціює та забезпечує проведення діалогу з громадськими об'єднаннями ветеранів та членів їх сімей;

- планує та організовує здійснення заходів щодо гідного вшанування пам'яті ветеранів (здійснення пошуку, поховання та перепоховання, збереження та облаштування військових поховань, увічнення пам'яті тощо), координує діяльність органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування щодо гідного вшанування пам'яті ветеранів;

- бере участь в організації поховань та перепоховань осіб, які загинули (померли) внаслідок безпосередньої участі в бойових діях під час захисту Батьківщини або виконання обов'язків військової служби на території України та інших держав;

- планує та організовує в межах своєї компетенції відзначення ювілейних, пам'ятних та історичних дат, міжнародних днів на державному рівні, пов'язаних із вшануванням ветеранів, захистом незалежності, суверенітету та територіальної цілісності України, а також формуванням соборності та державності, проголошенням незалежності України;

- забезпечує взаємодію органів державної влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ та організацій з питань здійснення пошуку, ведення обліку, упорядження і збереження військових поховань та встановлення імен невідомих воїнів, які загинули під час участі в бойових діях на території України та інших держав;

Доцільно навести приклад нормативних актів Мінветеранів, зокрема, це накази: «Про затвердження Пріоритетних напрямів, на реалізацію яких спрямовуються загальнодержавні програми (проекти, заходи), розроблені

громадськими об'єднаннями ветеранів, для виконання (реалізації) яких надається фінансова підтримка у 2021 році, форми їх виконання (реалізації), граничний обсяг фінансування за рахунок бюджетних коштів», «Про затвердження Методичних рекомендацій щодо створення та діяльності ветеранських просторів», «Про затвердження Положення про Громадську раду при Міністерстві у справах ветеранів України», «Про утворення Експертної ради з питань психосоціальної адаптації», «Про утворення Ради ветеранів України».

Міністерство соціальної політики України (Мінсоцполітики) [82] є центральним органом виконавчої влади, діяльність якого спрямовується і координується Кабінетом Міністрів України і який забезпечує формування та реалізацію державної політики у сфері соціальної політики, загальнообов'язкового державного соціального та пенсійного страхування, соціального захисту населення, волонтерської діяльності, з питань сім'ї та дітей, оздоровлення та відпочинку дітей, усиновлення та захисту прав дітей, запобігання та протидії домашньому насильству, насильству за ознакою статі, торгівлі людьми, забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків, надання соціальних послуг та проведення соціальної роботи, соціальної та професійної адаптації військовослужбовців, які звільняються, осіб, звільнених з військової служби, ветеранів праці, ветеранів війни, осіб, які мають особливі заслуги перед Батьківщиною, постраждалих учасників Революції Гідності, членів сімей загиблих (померлих) ветеранів війни, членів сімей загиблих (померлих) Захисників і Захисниць України в частині організації виплати їм до Дня Незалежності України разової грошової виплати, ветеранів військової служби, жертв нацистських переслідувань, дітей війни та жертв політичних репресій, пенсійного забезпечення та ведення обліку осіб, які підлягають загальнообов'язковому державному соціальному страхуванню, здійснення державного контролю за дотриманням вимог законодавства під час надання соціальної підтримки (державна допомога, пільги, житлові субсидії та інші виплати, що проводяться за рахунок державного бюджету, соціальні послуги) та

за дотриманням прав дітей, а також забезпечує формування та реалізує державну політику щодо здійснення державного нагляду у сфері загальнообов'язкового державного соціального страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності, у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності в частині забезпечення відповідності законодавству рішень уповноваженого органу управління в системі загальнообов'язкового державного соціального страхування у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності та від нещасного випадку (далі - уповноважений орган управління), державного регулювання та нагляду за дотриманням норм Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» щодо призначення (перерахунку) і виплати пенсій у солідарній системі, у сфері гуманітарної допомоги [82].

Мінсоцполітики є спеціально уповноваженим центральним органом виконавчої влади з питань забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків, надання гуманітарної допомоги [82].

Основними завданнями Мінсоцполітики у сфері соціального захисту військовослужбовців та членів їх сімей є [82]:

1) забезпечення формування та реалізації державної політики:

у сфері соціальної політики, загальнообов'язкового державного соціального та пенсійного страхування, волонтерської діяльності, пенсійного забезпечення та ведення обліку осіб, які підлягають загальнообов'язковому державному соціальному страхуванню;

у сфері соціального захисту населення, зокрема осіб з інвалідністю, ветеранів праці, жертв нацистських переслідувань, дітей війни та жертв політичних репресій, громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи; ветеранів військової служби в частині пенсійного забезпечення;

у сфері соціального захисту ветеранів війни, осіб, які мають особливі заслуги перед Батьківщиною, постраждалих учасників Революції Гідності, членів сімей загиблих (померлих) ветеранів війни, членів сімей загиблих

(померлих) Захисників і Захисниць України в частині організації виплати їм до Дня Незалежності України разової грошової виплати;

з питань виплати передбаченої законодавством соціальної стипендії студентам (курсантам) державних закладів вищої освіти, які навчаються за денною формою за державним замовленням, зокрема дітям загиблих захисників України;

з питань надання пільг з оплати житлово-комунальних послуг, твердого палива і скрапленого газу, а також житлових субсидій, в тому числі військовослужбовцям та членам їх сімей;

з питань сім'ї та дітей, оздоровлення та відпочинку дітей, усиновлення та захисту прав дітей, зокрема дітей військовослужбовців, ветеранів;

з питань забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків, в тому числі військовослужбовців та членів їх сімей;

з питань надання соціальних послуг та проведення соціальної роботи, в тому числі військовослужбовцям та членам їх сімей;

з питань соціальної та професійної адаптації військовослужбовців, які звільняються, осіб, звільнених з військової служби;

з питань забезпечення державних соціальних стандартів та державних соціальних гарантій для населення;

у сфері здійснення державного контролю за дотриманням вимог законодавства під час надання соціальної підтримки (державна допомога, пільги, житлові субсидії та інші виплати, що проводяться за рахунок державного бюджету, соціальні послуги) та за дотриманням прав дітей;

2) забезпечення формування та реалізації державної політики у сфері:

гуманітарної допомоги;

здійснення державного нагляду у сфері загальнообов'язкового державного соціального страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності, у зв'язку з тимчасовою

втратою працездатності в частині забезпечення відповідності законодавству рішень уповноваженого органу управління;

здійснення державного регулювання та нагляду за дотриманням норм Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» щодо призначення (перерахунку) і виплати пенсій у солідарній системі.

Мінсоцполітики відповідно до покладених на нього завдань, зокрема [82]:

- здійснює в межах повноважень, передбачених законом, координацію діяльності центральних і місцевих органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування щодо застосування державних соціальних стандартів і нормативів та нормативів фінансового забезпечення надання державних соціальних гарантій

- здійснює в межах повноважень, передбачених законом, координацію діяльності центральних і місцевих органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, зокрема в умовах особливого періоду та під час введення правового режиму надзвичайного або воєнного стану;

- здійснює в межах повноважень, передбачених законом, координацію діяльності структурних підрозділів місцевих держадміністрацій з питань соціального захисту населення, підприємств, установ та організацій, що належать до сфери управління Мінсоцполітики, зокрема щодо їх підготовки до функціонування в умовах особливого періоду та під час введення правового режиму надзвичайного або воєнного стану;

- визначає щомісяця фактичний розмір прожиткового мінімуму на одну особу, а також для осіб, що належать до основних соціальних і демографічних груп населення; готує та вносить пропозиції щодо затвердження розміру прожиткового мінімуму у державному бюджеті з урахуванням прогнозного індексу споживчих цін;

- бере участь у проведенні аналізу проектів державних цільових програм з метою визначення соціальних наслідків виконання програм, у тому числі щодо

їх впливу на соціальний захист населення, розглядає і погоджує проекти концепцій та програм;

Доцільно навести приклади прийнятих Мінсоцполітики нормативних документів в сфері соціального захисту військовослужбовців та ветеранів, а саме: «Про затвердження Стандарту психологічної діагностики та форм документів з організації психологічної реабілітації учасників антитерористичної операції та постраждалих учасників Революції Гідності» , «Про затвердження Державного стандарту соціальної адаптації» та інші.

Також назвемо деякі інститути реалізації державної політики соціального захисту військовослужбовців та членів їх сімей на загальнодержавному рівні, діяльність яких спрямовується та координується Кабінетом Міністрів України через Мінсоцполітики, це державні фонди та державні служби України. Основними з них є:

- Пенсійний фонд України та його територіальні управління, що реалізують державну політику з питань пенсійного забезпечення військовослужбовців, звільнених із служби, осіб з інвалідністю внаслідок поранення та членів їх сімей [83].

- Фонд соціального захисту осіб з інвалідністю, в контексті досліджуваної теми, забезпечує в межах своїх повноважень осіб з інвалідністю з числа ветеранів соціальними виплатами, заходами щодо соціальної захищеності, зайнятості та працевлаштування осіб з інвалідністю, реабілітації військовослужбовців, ветеранів, учасників бойових дій (забезпечення технічними засобами реабілітації, виготовлення протезно-ортопедичних виробів тощо) [84].

- Державна служба зайнятості, яка реалізує державну політику щодо зайнятості демобілізованих військовослужбовців, а саме працевлаштування, перекваліфікації, відкриття власної справи та інших аспектів трудової діяльності [85].

Інші відомства та органи спеціального призначення в межах своїх

повноважень повинні регулювати фінансове й матеріальне забезпечення бійців, реалізацію їх правових і соціально-економічних гарантій. Разом із тим 22 листопада 2018 року Президентом України з метою забезпечення належних умов для реалізації учасниками бойових дій права на реабілітацію було введено посаду Уповноваженого Президента України з питань реабілітації учасників бойових дій.

Основними суб'єктами політичної діяльності, які реалізують державну політику України щодо соціального захисту військовослужбовців, ветеранів та членів їх сімей, є національні та транснаціональні організації (ООН, ЮНЕСКО, ЄС, НАТО та інші), міжнародні фонди (Міжнародний фонд соціальної адаптації Україна-Норвегія, Міжнародний благодійний фонд соціального захисту військовослужбовців та ветеранів та інші).

Реалізація державної політики соціального захисту військовослужбовців та членів їх сімей здійснюється також органами місцевого самоврядування й місцевими органами виконавчої влади. У зв'язку з проведенням в Україні реформи децентралізації та ухваленням законів «Про співробітництво територіальних громад» [86] та «Про добровільне об'єднання територіальних громад» [87] органам місцевого самоврядування надано більше можливостей і ресурсів для самостійного вирішення питань місцевого значення щодо соціального захисту різних груп населення, у тому числі військовослужбовців, ветеранів та членів їх сімей.

Зауважимо, що майже в усіх центральних органах виконавчої влади є місцеві представники - відповідні підрозділи, підпорядковані місцевим державним адміністраціям. Також місцеві органи влади мають право створювати власні органи (управління, сектори, відділи тощо) для виконання поставлених завдань щодо соціального захисту та підтримки військовослужбовців та членів їх сімей. Таким чином, місцеві органи виконавчої влади та органів місцевого самоврядування стають первинною ланкою забезпечення соціального захисту військовослужбовців, ветеранів та членів їх сімей. Однак зведеної інформації про

такі органи в усіх областях, містах, районах, об'єднаних територіальних громадах та селах немає. Водночас рівень, ефективність, зміст і якість соціальних послуг, які надаються військовослужбовцям, ветеранам та їх сім'ям, суттєво відрізняються в кожному регіоні України [88]. На сьогодні: «у взаємодії місцевих державних адміністрацій та органах місцевого самоврядування існують проблемні питання, а саме: відсутність чіткого законодавчого розмежування повноважень і сфер компетенції, що призводить до дублювання управлінських структур і функцій, надмірних фінансових витрат і зменшення ефективності реалізації державної політики» [89].

На регіональному рівні державна політика реалізується органами місцевого самоврядування обласного рівня (обласні ради), територіальними органами виконавчої влади (обласні державні адміністрації, регіональні державні служби, центри тощо), групами та асоціаціями громадянського суспільства, які захищають інтереси з питань соціального захисту військовослужбовців та членів їх сімей на рівні області, регіону. Зважаючи на реформи щодо регіонального розвитку, проведення яких сьогодні є однією з умов ефективного функціонування державних інститутів та розвитку організації публічної влади, регіональний рівень може стати базовим у виробленні та реалізації політики, зростанні ролі громад у розв'язанні проблем військовослужбовців, ветеранів та членів їх сімей.

Як вбачається з наведеного: «державна політика щодо соціального захисту військовослужбовців та членів їх сімей реалізується в умовах адміністративно-політичного реформування та інституційних перетворень, що призводить до появи нових об'єднань, установ, державних органів, структур, інституцій. Інституційні зміни в Україні полягають також в імпорті інститутів, які ефективні в розвинених країнах і вимагають удосконалення адміністративно-правового механізму, а також налагодження взаємодії старих інститутів з новоствореними» [90].

Як зазначалося вище, адміністративно-правовий механізм державного управління соціального захисту військовослужбовців та членів їх сімей є складним утворенням, яке, з одного боку, характеризується набором певних правил і норм, а з другого - діяльністю організацій та кадрів, що реалізують ці правила і норми на практиці. Відповідно до цього на підставі законів, постанов та інших нормативно-правових актів формуються основні напрями та суб'єкти реалізації державної політики соціального захисту військовослужбовців та членів їх сімей, державні фонди, регламентуються взаємовідносини з інститутами громадянського суспільства.

Аналіз адміністративно-правового механізму державного управління соціального захисту військовослужбовців, ветеранів та членів їх сімей, дає підстави для висновку, що ця сфера соціального захисту динамічно розвивається та потребує подальшого удосконалення.

Зазначимо, що за період з 2014 року ухвалено велику кількість законопроектів, підзаконних нормативно-правових актів, державних програм, які, на жаль, лише фрагментарно удосконалюють систему соціального захисту військовослужбовців, ветеранів та членів їх сімей.

З метою підвищення ефективності державної політики соціального захисту військовослужбовців, ветеранів та членів їх сімей «нормативно-правовій базі бракує цілісності, послідовності, систематизації та швидкого реагування на виклики сьогодення» [91]. В умовах модернізації адміністративно-правового забезпечення основним питанням є «налагодження взаємодії між суб'єктами державної політики задля уникнення дублювання функцій і розпорошення державних коштів. Виникає необхідність досліджень щодо посилення взаємодії органів державної влади, органів місцевого самоврядування та інститутів громадянського суспільства. Також важливим є питання щодо залучення та підготовки професійних кадрів, від яких залежить якість вирішення проблем і наданих послуг військовослужбовцям, ветеранам та членам їх сімей. Актуальним залишається питання контролю за діяльністю державних органів та

органів місцевого самоврядування в сфері захисту та реалізації державної політики захисту соціальних прав військовослужбовців та членів їх сімей» [91].

Подальший розвиток адміністративно-правового забезпечення, відповідність законодавчої бази сучасним викликам та якість кадрового забезпечення та контролю відіграють потужну роль в ефективній реалізації державної політики соціального захисту військовослужбовців, ветеранів та членів їх сімей.

2.2. Особливості реалізації соціальних прав військовослужбовців на пенсійне забезпечення

Стаття 3 Конституції України, гарантує, що «людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю» [1]. У ч. 3 ст. 46 Конституції України закріплено «право кожної людини похилого віку на справедливу і задовільну винагороду, соціальний захист, - яка є основним джерелом існування для них самих та їхніх сімей» [1].

Процес становлення України як демократичної держави, заснованої на принципах правової рівності, справедливості, соціальної захищеності, гласності та публічності, вимагає створення і забезпечення реалізації відповідного нормативно-правового регулювання також і в одній із складових соціального забезпечення - сфері пенсійних відносин. Головною вимогою для належного функціонування правової держави є введення чітких, рівних умов взаємодії органів державної влади та всіх членів суспільства [92].

Важливим напрямом державної політики, який має стати визначальним у період війни і після її закінчення, - це соціальне забезпечення військовослужбовців, ветеранів та їх сімей, а також підвищення статусу військовослужбовців у державі [92].

Соціальний захист військовослужбовців передбачає їхнє право на пенсійне забезпечення у разі повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття з незалежних від них обставин, у старості, а також в інших випадках, передбачених законом.

В Україні основними законодавчими актами, які регулюють адміністративно-правові відносини в сфері пенсійного забезпечення громадян, є Закон України «Про пенсійне забезпечення» [93] та Закон України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» [94]. Цими законами визначені загальні умови, порядок нарахування, виплати, розміри та види пенсій.

Водночас здійснення конституційного права на пенсійне забезпечення громадян України із числа осіб, які перебували на військовій службі, з урахуванням особливостей умов їх службової діяльності, характеру, складності і значення виконуваних функцій, ступеня відповідальності, регулюється спеціальним Законом України «Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб» від 09.04.1992 № 2262-ХІІ (далі – Закон України № 2262-ХІІ) [95].

У спеціальному Законі України № 2262-ХІІ визначено «умови, норми і порядок пенсійного забезпечення громадян України із числа осіб, які перебували на військовій службі, службі в органах внутрішніх справ, Національній поліції, Службі судової охорони, державній пожежній охороні, Державній службі спеціального зв'язку та захисту інформації України, органах і підрозділах цивільного захисту, податковій міліції чи Державній кримінально-виконавчій службі України, та деяких інших осіб, які мають право на пенсію за цим Законом» [95].

Зазначеним вище Законом України держава гарантує гідне пенсійне забезпечення осіб, які звільнені з військової служби та «мають право на пенсію, шляхом встановлення їм пенсій не нижче прожиткового мінімуму, визначеного законом, перерахунок призначених пенсій у зв'язку із збільшенням рівня грошового забезпечення, надання передбачених законодавством державних соціальних гарантій, а також впровадження на державному рівні заходів, спрямованих на їх соціальний захист» [95].

Чинне законодавство України передбачає три види пенсій для осіб, які звільнені з військової служби, а саме: довічна пенсія за вислугу років, пенсія по інвалідності та пенсія у разі втрати годувальника.

У ст. 63 Закону України № 2262-ХІІ [95] визначено право на перерахунок раніше призначених пенсій військовослужбовцям та членам їх сімей. Такий перерахунок здійснюється на підставі документів, які наявні у пенсійній справі, а також додаткових документів, які подають пенсіонери на час перерахунку.

Перерахунок здійснюється з урахуванням всіх видів грошового забезпечення, в тому числі «щомісячних додаткових видів грошового забезпечення (надбавок, доплат, підвищень) та премій у розмірах, встановлених законодавством» [95].

З моменту оголошення в Україні воєнного стану Верховною Радою України, Кабінетом Міністрів України було внесено зміни до деяких законів, які регулюють сферу пенсійного забезпечення осіб, які беруть участь у відсічі збройній агресії російської федерації. У цій роботі наводяться основні з таких змін:

Закон України «Про внесення зміни до статті 40 Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» щодо оптимізації заробітної плати при обчисленні пенсії за періоди страхового стажу під час воєнного стану» [96], спрямований на «запобігання зниженню коефіцієнту заробітної плати під час обчислення пенсій фізичним особам за місяці часткового зменшення доходу на період дії воєнного стану» [96].

Законом України «Про внесення змін до деяких законів України щодо уточнення норм, що регулюють питання визначення категорій осіб, які визнаються ветеранами війни та членами сімей загиблих Захисників і Захисниць України, та надання їм соціальних гарантій» [97] внесено зміни до законів України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» [97] і «Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб» [97]. Відповідно до цих змін «осіб, які входять до складу добровольчих формувань територіальних громад внесено до переліку ветеранів, а також у разі загибелі таких осіб під час виконання завдань, необхідних для забезпечення оборони України, членам їхніх сімей надано право на підвищення пенсійного забезпечення. Крім того, цим добровольцям «надано право на призначення дострокової пенсії за віком після досягнення чоловіками 55 років, жінками - 50 років та, за наявності страхового стажу, не менше ніж 25 років у чоловіків і не менше за 20 років у жінок» [97].

Зміни, пов'язані з наданням Законом України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» добровольцям Сил територіальної оборони Збройних Сил України статусу ветеранів війни, а також визначенням статусу сім'ї загиблих (померлих) Захисників і Захисниць України. Це «забезпечило реалізацію права членів сімей загиблих військовослужбовців, у тому числі добровольців, на належне пенсійне забезпечення» [98].

Закон України «Про внесення змін до статті 10-1 Закону України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» щодо рівних можливостей матері й батька, які є військовослужбовцями, на догляд за дитиною в особливий період» [99], спрямований на забезпечення рівних прав військовослужбовців - матері та батька на догляд за дитиною, «поєднання військової служби із сімейними обов'язками та створення передумов для посилення ролі батька у процесі виховання дітей та розвитку відповідального батьківства в Україні».

Закон України «Про внесення змін до Закону України «Про волонтерську діяльність» щодо підтримки волонтерської діяльності» [100], «розширює напрями волонтерської діяльності, визначає розмір та порядок виплати одноразової грошової допомоги у разі загибелі (смерті) або інвалідності волонтера внаслідок поранення (контузії, травми або каліцтва), на волонтерів, що здійснюють діяльність з протидії збройній агресії російської федерації на всій території України та окремих її місцевостях (з урахуванням умов правового режиму воєнного стану)».

З аналізу відомостей Єдиного державного реєстру судових рішень простежується тенденція зростання кількості справ «з приводу оскарження особами, які звільнені з військової служби, рішень, дій чи бездіяльності суб'єктів владних повноважень щодо обчислення, призначення, перерахунку, здійснення, надання, одержання соціальних та пенсійних виплат. Такі справи становлять одну з найбільш численних за кількістю категорій адміністративних справ у структурі навантаження адміністративних судів» [101].

Тенденція до зростання обумовлюється недосконалістю чинного законодавства та збільшенням кількості військовослужбовців, які мають право на пенсійне забезпечення, а в наступні роки кількість справ вказаної категорії лише зростатиме.

Доцільно навести декілька прикладів найбільш проблемних питань пенсійного забезпечення військовослужбовців, які вирішувалися останніми роками Верховним Судом України, оскільки судова практика є джерелом права та допомагає вирішувати неврегульовані нормативно-правовими актами питання.

Верховний Суд у справі про право на виплату пенсії з урахуванням 100% виплати її підвищення з 01.01.2018 дійшов висновку, що «з огляду на визначені в ч. 3 ст. 7 КАС України загальних засад пріоритетності законів над підзаконними актами, оскаржувані пункти 1, 2 постанови Кабінету Міністрів України № 103 та зміни до пункту 5 і додатка 2 Порядку № 45 є протиправними й такими, що не відповідають правовим актам вищої юридичної сили» [102].

Отже, «особа, якій здійснено перерахунок пенсії з 01.01.2018 на підставі Закону № 2262-ХІІ [95], має право отримувати таку пенсію з урахуванням 100% виплати підвищення пенсії саме з 01.01.2018, а не з моменту набрання 05.03.2019 законної сили рішенням Окружного адміністративного суду міста Києва від 12.12.2018 у справі № 826/3858/18 та до набрання чинності постановою Кабінету Міністрів України № 804. Застосуванню підлягають норми Закону № 2262-ХІІ з урахуванням Рішення Конституційного Суду України від 20.12.2016 № 7-рп/2016» [103].

Верховний Суд дійшов висновку, що «відсоткове співвідношення, встановлене ст. 13 Закону № 2262-ХІІ, уже призначеної пенсії до складових грошового забезпечення (окладу) є сталим, оскільки визначається на день призначення пенсії, а не перерахунку раніше призначених, так і з огляду на те, що законодавчо діє принцип незворотності нормативно-правових актів у часі в силу прямих приписів ст. 58 Конституції України» [104].

Держава гарантує належне пенсійне забезпечення осіб, які отримують пенсію відповідно до Закону № 2262-ХІІ, зокрема «право на перерахунок розміру пенсії у зв'язку з підвищенням грошового забезпечення відповідних категорій військовослужбовців на умовах, у порядку та розмірах, передбачених Кабінетом Міністрів України. У разі якщо внаслідок перерахунку пенсій, розміри пенсій є нижчими, то зберігаються розміри раніше призначених пенсій. Така гарантія держави спрямована на збільшення розміру виплачуваної пенсії та полягає в забезпеченні конституційного права на соціальний захист, зокрема щодо недопущення зменшення розміру пенсії у разі її перерахунку» [104].

Варто зазначити, що за останні десять років матеріальне забезпечення військовослужбовців суттєво зросло. Наразі саме з грошового забезпечення діючих військовослужбовців розраховуються розміри пенсій та здійснюються перерахунки раніше призначених пенсій.

Великою Палатою Верховного Суду України у зразковій справі [105] про обов'язок військового комісаріату надавати пенсійному органу довідку про розмір грошового забезпечення військовослужбовця Верховний Суд вказав, що «виходячи із системного аналізу положень пунктів 1-4 Порядку проведення перерахунку пенсій, призначених відповідно до Закону України «Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 13.02.2008 № 45 вбачається, що законодавцем встановлена така послідовність дій: уповноважений орган повідомляє Пенсійний фонд України про наявність рішення Кабінету Міністрів України про зміну розміру грошового забезпечення; Пенсійний фонд України повідомляє відповідні структурні підрозділи Пенсійного фонду про підстави проведення перерахунку пенсій та необхідність підготовки списків осіб, пенсії яких підлягають перерахунку Головним управлінням Пенсійного фонду України; Головні управління Пенсійного фонду України складають відповідні списки та передають їх органам, які уповноважені видавати довідки (у спірному випадку військкомату) про розмір грошового

забезпечення для перерахунку пенсій, які готують відповідні довідки. Довідки видаються державним органом, з якого особи були звільнені зі служби, якщо інше не передбачено цим Порядком» [105].

«Органи Пенсійного фонду України не наділені повноваженнями самостійно визначати розмір пенсії, а здійснюють її нарахування на підставі наданих їм іншими органами довідок про розмір грошового забезпечення, і розмір пенсійних виплат залежить від розміру складових грошового забезпечення, зазначених у таких довідках. Без наявності довідки про розмір грошового забезпечення пенсійний орган не може зробити перерахунок раніше призначених пенсій» [106].

Про умови для виникнення права на дострокове призначення пенсії за віком особі зі статусом учасника бойових дій Верховний Суд зазначив, що «правом на дострокове призначення пенсії за віком за визначених умов наділені не всі особи зі статусом учасника бойових дій, а тільки ті особи, які є військовослужбовцями, резервістами чи військовозобов'язаними, або особами, які у складі добровольчих формувань, що були утворені або самоорганізувалися для захисту незалежності, суверенітету та територіальної цілісності України, брали безпосередню участь в антитерористичній операції, забезпеченні її проведення, перебуваючи безпосередньо в районах антитерористичної операції у період її проведення» [107].

За висновком Верховного Суду, документом, що посвідчують спеціальний статус особи для призначення пенсії [108] зі зниженням пенсійного віку як учаснику бойових дій є: посвідчення учасника бойових дій; або довідка «про період (періоди) участі у бойових діях або в антитерористичній операції в районах її проведення».

Актуальна також для України позиція Європейського суду з прав людини, який у пунктах 52, 56 рішення від 14 жовтня 2010 року у справі «Щокін проти України» [109], зокрема зазначив, що «тлумачення й застосування національного законодавства є прерогативою національних органів. Однак суд зобов'язаний

переконалися в тому, що спосіб, у який тлумачиться й застосовується національне законодавство, призводить до наслідків, сумісних із принципами Конвенції з погляду тлумачення їх у практиці Європейського суду з прав людини». На думку Європейського суду з прав людини, «відсутність у національному законодавстві необхідної чіткості й точності, які передбачали можливість різного тлумачення, порушує вимогу «якості закону», передбачену Конвенцією, і не забезпечує адекватного захисту від свавільного втручання публічних органів державної влади в майнові права заявника. Отже, у разі існування неоднозначного або множинного тлумачення прав та обов'язків особи в національному законодавстві органи державної влади зобов'язані застосувати підхід, який був би найбільш сприятливим для особи» [105].

Конституційний суд України 12 жовтня 2022 року в рішенні у справі № 3-102/2021 [110] ухвалив, що «максимальна пенсія для військовослужбовців ЗСУ та інших військових формувань не може бути обмежена 10 прожитковими мінімумами для осіб, які втратили працездатність, що наразі становить — 20 270 гривень».

Також Конституційний суд України наголосив на «головній ролі Збройних Сил України та інших військових формувань в обороні України, які своєю мужньою боротьбою забезпечують ефективний захист Української держави та українського народу від агресії російської федерації проти України, яка набула повномасштабного характеру з 24 лютого 2022 року», та зазначив, що «пенсійне забезпечення як основний чинник соціальних гарантій високого рівня стосовно громадян України, які перебувають на службі у Збройних Силах України та в інших військових формуваннях, а також осіб, що збройно захищають суверенітет, територіальну цілісність та недоторканність України під час агресії російської федерації проти України, не може бути скасоване або обмежене» [105].

У цьому розділі дисертаційного дослідження наводимо статистику адміністративних справ, які розглянуті адміністративними судами України щодо

захисту соціальних прав військовослужбовців, членів їх сімей та ветеранів війни. Для створення графіків використані відомості Єдиного державного реєстру судових рішень [111] за період з 2019 по 1 квартал 2024 року. Вибірка судових рішень адміністративних судів зроблена за категоріями розглянутих справ за відповідними законами України.

Справи розглянуті за Законом України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців і членів їх сімей».

Справи розглянуті за Законом України «Про пенсійне забезпечення військовослужбовців та деяких інших осіб»

Справи розглянуті за Законом України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту»

Велика кількість нормативних актів різної юридичної сили, внесення у них численних змін, «невідповідність положень деяких цих нормативних актів Конституції України, неузгодженість дій державних органів, необізнаність чи недотримання ними сучасної судової практики як джерела права, юридична необізнаність осіб, які звертаються за призначенням пенсії або її перерахунку, ускладнює застосування чинного законодавства у сфері пенсійного забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та призводить до чисельних порушень прав таких осіб» [92].

Державне управління, зокрема в сфері соціального забезпечення, в тому числі пенсійного, характеризується реалізацією адміністративних процедур шляхом відкритої публічної діяльності, застосування зрозумілих правових інструментів демократичного врядування, упорядкування суспільної діяльності та надання адміністративних послуг громадянам як засобу реалізації їхніх прав і свобод [66].

«Норми, сформовані у надрах адміністративного права в часи найбільшого розвитку державоцентристського підходу, на сьогодні відіграють роль синергуючого каталізатора формалізації правових норм у різних соціально-

економічних сферах. Поява нової системи українського права з поділом відповідно до сфер використання як науки, сфер законодавства та практичної правореалізуючої діяльності наразі цілком відповідає сучасним реаліям» [112].

Зазначені проблемні питання в умовах воєнного стану набувають особливої актуальності та значення, оскільки держава зобов'язана докласти всіх можливих зусиль для належного та справедливого соціального захисту військовослужбовців та їх пенсійного забезпечення.

Використання правових позицій Верховного Суду України у питаннях пенсійного забезпечення військовослужбовців у правозастосуванні дає змогу раціоналізувати та оптимізувати правову політику в сфері соціального захисту ветеранів, військових, інвалідів війни, членів сім'ї загиблих як найважливішої складової соціальної держави, створити правове поле для забезпечення умов формування якісно нового адміністративно-правового механізму для захисту соціальних прав вказаних категорій громадян в Україні.

2.3. Особливості судового захисту соціальних прав військовослужбовців та членів їх сімей

Кожного року до Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини надходить велика кількість «повідомлень про порушення прав людини у сфері соціального захисту. У більшості цих повідомлень йдеться про порушення прав громадян на пенсійне забезпечення» [113].

Європейським судом з прав людини проти України постановлено низку рішень, які безпосередньо стосуються незабезпечення права на соціальний захист, зокрема, рішення у справах «Суханов та Ільченко проти України» (заяви № 68385/10 та № 71378/10) [114] та «Дмитренко та Бездорожній проти України» (заяви № 59552/11 та № 7096/12) [115].

Усе це підтверджує існування в Україні системних проблем у сфері реалізації права на соціальний захист та відповідно гостру потребу в пошуку ефективних шляхів їх мінімізації та вирішення.

Як зазначалося вище, Україна як демократична держава взяла на себе зобов'язання забезпечувати соціальний захист військовослужбовців та членів їх сімей. Такий захист є найактуальнішим в умовах збройної агресії російської федерації проти України і потребує від держави повного та всебічного вирішення.

Адміністративні суди від імені України виконують контролюючу функцію дотримання законодавства України органами виконавчої влади та місцевого самоврядування щодо забезпечення соціального захисту військовослужбовців та членів їх сімей.

Зокрема, науковець Петков С. В. неодноразово зазначав у своїх наукових працях, що сутність судового контролю полягає в застосуванні судом своїх повноважень у разі виявлення факту, коли дії державного органу є незаконними, необґрунтованими або несправедливими, або коли було ухвалено аналогічне рішення (акт). Важливо наголосити, що мета судового контролю полягає не в

оскарженні законності конкретного рішення, а у відновленні порушених прав. [116]

Значна частина публічно-правових спорів, які «вирішуються в адміністративних судах, стосуються захисту соціальних прав, гарантованих громадянам Конституцією України. У таких спорах позивачі доволі часто основним мотивом наводять невідповідність положень певного закону Конституції України і просять суд застосувати принцип верховенства права. У таких справах адміністративний суд має головним чином оцінити обґрунтованість певних вимог і навести належні мотиви задоволення або відхилення позову» [66].

Нині значимість судового захисту соціальних прав військовослужбовців та членів їх сімей в Україні зростає в зв'язку зі зростанням кількості військовослужбовців, які беруть участь у відсічі збройної агресії російської федерації проти України. Таким чином обґрунтовано простежується тенденція і до зростання кількості звернень до суду про захист своїх порушених прав.

Як справедливо зазначав Рекшинський В.О., «судовий захист є окремою формою юрисдикційного захисту соціальних прав військовослужбовців (на рівні з парламентською та адміністративною формами захисту). Для якої властивим є те, що ця форма забезпечує реалізацію правозахисної функції правової держави шляхом діяльності судів (через суддів, які здійснюють правосуддя від імені держави Україна)» [117].

Особливості судової влади дають змогу «утверджуватись цивілізаційному переосмисленню відносин між державою та військовослужбовцями, в яких держава поважає людську гідність військовослужбовців, а отже -- й визнається потреба в їх соціальній безпеці, яка досягається шляхом захисту їхніх прав» [117].

Для «судової форми захисту соціальних прав військовослужбовців характерним також є те, що цей захист соціальних прав військовослужбовців з-поміж інших юрисдикційних форм захисту соціальних прав є найбільш

доступною для військовослужбовців, задовольняючи їхнє право на судовий захист, а також на доступне правосуддя у процесуальний спосіб» [117].

Окрім того, судова форма захисту соціальних прав військовослужбовців серед інших юрисдикційних форм захисту соціальних прав підлягає більш високим стандартам забезпечення якості правового захисту. Судова форма захисту соціальних прав українських військовослужбовців набирає важливості як на національному рівні (у діяльності Конституційного Суду України, Верховного Суду України та адміністративних судів), так і на регіональному міжнародному рівні (в діяльності Європейського суду з прав людини).

Україна «як гарант конституційних прав людини загалом і військовослужбовців зокрема повинна сприяти удосконаленню функціонування системи правосуддя з метою забезпечення реалізації прав військовослужбовців на доступне та справедливе правосуддя, мінімізуючи не лише процесуальні, а й фактичні бар'єри використання такими службовцями усіх можливостей судової форми захисту їхніх соціальних прав» [117].

Конституція України, оголошуючи нашу державу правовою, демократичною та соціальною, також «назвала людину, її життя та здоров'я в якості найвищої соціальної цінності, а тому будь-які дії та рішення держави мають здійснюватися в контексті парадигми людиноцентризму. У рамках цієї парадигми держава (надалі й суспільство, яке трансформувалося у громадянське суспільство) зобов'язується визнавати, дотримуватися та захищати права та свободи кожної людини і громадянина, безперечно ж, враховуючи і військовослужбовців. Реалізація цих конституційних положень передусім забезпечується гарантованістю державного, насамперед судового захисту прав і свобод людини, громадянина» [117].

На сьогодні Україна визнає основні права і свободи людини (зокрема соціальні права) та вважає захист цих прав і свобод своїх громадян (зокрема військовослужбовців) як одну з ключових функцій держави, належна реалізація

яких дає змогу характеризувати нашу державу як правову, демократичну та соціальну.

Реальне визнання держави соціальною, правовою та демократичною можливе не тоді, коли в ній створено та діють необхідні механізми захисту соціальних прав, а й саме функціонування цих механізмів, які характеризуються дієвістю, ефективністю, адекватністю.

Особливо актуальним це питання постає саме відносно військовослужбовців та членів їх сімей, а також реальних можливостей їх своїх соціальних прав у судовому порядку.

Незважаючи на актуальність проблематики судового захисту соціальних прав військовослужбовців в Україні, особливості такого типу захисту соціальних прав військовослужбовців ще не були предметом комплексного дослідження.

Аналізуючи наукові напрацювання вчених щодо правового статусу суду, особливостей правосуддя [118], судової форми захисту [119], захисту соціальних прав в адміністративному судочинстві [120], розуміємо, що особливим для судового захисту соціальних прав військовослужбовців в Україні є такі характеристики відповідної форми юрисдикційного захисту соціальних прав:

по-перше, судова форма захисту соціальних прав військовослужбовців передбачає реалізацію правозахисної функції правової держави шляхом діяльності адміністративних судів через суддів, які провадять правосуддя, особливості якої дають можливість утверджуватись цивілізаційному переосмисленню правовідносин «між державою і військовослужбовцями, в яких поважається їхня людська гідність, а отже, й визнається потреба в їх соціальній безпеці».

Варто зауважити, що «захист прав людини загалом і військовослужбовців зокрема пов'язується із правозахисною функцією держави» [121], що «об'єктивується у правозахисній діяльності, ключовим елементом якої (в Україні, як і в будь-якій іншій правовій державі) є судова влада» [122]. При цьому, осмислюючи соціально-правове значення відповідної властивості

адміністративного суду [123], слід зазначити, що «роль суду в забезпеченні соціальної безпеки військовослужбовців важко недооцінити, адже цій безпеці може шкодити держава, відступаючи від людиноцентристської парадигми в контексті розуміння потреби забезпечення реалізації, охорони та захисту соціальних прав військовослужбовців. Також в Україні як у правовій, демократичній та соціальній державі сама держава зацікавлена в забезпеченні ефективної діяльності суду як інституту, здатного обмежувати можливості свавілля органів публічної влади (її посадових осіб) щодо військовослужбовців, а відтак - забезпечувати панування права, людиноцентристський розвиток держави, а також убезпечувати державу від дій, що знижують її рівень національної безпеки у стосунках із військовослужбовцями щодо забезпечення їх соціальної безпеки» [123];

по-друге, «судова форма захисту соціальних прав військовослужбовців (серед інших юрисдикційних форм захисту соціальних прав) є найбільш доступною для військових, задовольняючи їхні права на судовий захист і на доступне правосуддя. Право на судовий захист науковці тлумачать, як «природне, невідчужуване і таке, що за жодних умов не підлягає обмеженню. Конституційне право людини, яке гарантоване Конституцією України та міжнародно-правовими документами, суб'єктивне право людини на справедливе відновлення і судовий захист порушених конституційних прав із подальшим забезпеченням державою обов'язковості і невідворотності виконання судового рішення за будь-яких умов» [124]. При цьому слід мати на увазі, що право на судовий захист в державі може нівелюватись у тому випадку, коли воно не корелюватиметься також правом на доступне правосуддя. Саме доступність правосуддя, як справедливо зазначає С. Ф. Демченко, «є однією з передумов утвердження судової гілки влади як повноцінного й самодостатнього механізму захисту прав і свобод людини» [125], а також є критерієм оптимальності відновлення справедливості відносно «військовослужбовця, котрий потребує поновлення належного стану соціальної безпеки шляхом захисту його

соціальних прав у судовому порядку. Тому у соціально-правовому значенні судова форма захисту соціальних прав військовослужбовців є найбільш доступною формою не лише звернення за захистом порушених прав, а й також найбільш доступною та ефективною формою відновлення справедливості - належного стану соціальної безпеки військовослужбовця» [125];

по-третє, судова форма захисту соціальних прав військовослужбовців (серед інших юрисдикційних форм захисту соціальних прав) «підлягає більш високим стандартам забезпечення якості правового захисту. Як відомо, «забезпечення ефективного та якісного правосуддя є пріоритетним завданням будь-якої правової держави, яка визнає захист прав та законних інтересів людини і громадянина найвищою соціальною цінністю» [113]. Саме тому доцільно розглядати загальні та спеціальні «фактори забезпечення ефективності та якості правосуддя як форми захисту соціальних прав військовослужбовців. З-поміж загальних таких факторів варто назвати, наприклад, принцип верховенства права, який за своєю суттю є одним із основоположних ідей функціонування системи правосуддя та відправлення правосуддя» [113]. Також слід враховувати фактор доступності правосуддя як важливу особливість судової форми захисту соціальних прав військовослужбовців, яка, серед іншого, передбачає: «доступне представництво в суді (не виключає безпосередню участь у судовому розгляді справи, яка все-таки зараз може бути ускладнена для військовослужбовців, котрі беруть участь у бойових діях або ж, наприклад, опинилися у вимушеному полоні, заручниках); право на справедливий судовий розгляд; відсутність несправедливо високих фінансових бар'єрів для подання позовної заяви, а також оскарження судового рішення; зрозумілий механізм подання та розгляду позовних заяв, а також механізм оскарження судових рішень» [113] в апеляційному та касаційному порядках.

Фактор якості процесуального законодавства, яке «досягається загальними вимогами до якості законодавчих актів (наприклад, ці акти мають бути чіткими, публічними, стабільними, застосовуватися рівномірно і справедливо, а також

своєчасно переглядатися), а також спеціальними вимогами, серед яких особливо важливим є облік реальної практики застосування процесуальних норм для забезпечення реалізації права на справедливий та доступний суд» [113].

Ключовими факторами також необхідно вважати незалежність суду та самостійність суддів, а також неупередженість (зокрема політичну, ідеологічну та іншу) судової влади загалом.

По-четверте, судова форма захисту соціальних прав військовослужбовців «об'єктивується на національному, регіональному міжнародному рівнях. На регіональному міжнародному рівні захист соціальних прав військовослужбовців захищає Європейський суд з прав людини, у прецедентній практиці якого наразі налічується низка судових рішень, в яких встановлено важливі принципи та стандарти захисту соціальних прав військовослужбовців, які мають застосовуватись також і в Україні (насамперед це рішення у справах М.К. проти України, Сміт і Грейді проти Сполученого Королівства та ін.). Національний рівень судового захисту соціальних прав військовослужбовців можна пов'язувати із Конституційним судом України» [126], а також із національними судами (передусім із Верховним Судом України та адміністративними судами).

Зауважимо, що реалізуючи функцію судової влади, суди захищають усі соціальні права військовослужбовців, а отже, забезпечують соціальну безпеку військовослужбовців, що об'єктивується у всіх напрямках і формах соціального захисту.

Аналізуючи судові рішення, пов'язані із захистом соціальних прав військовослужбовців, можна виокремити наступні рішення:

1) оздоровчо-реабілітаційної форми соціального захисту військовослужбовців;

2) матеріальної форми соціального захисту військовослужбовців, з-поміж іншого, в контексті: встановлення неправильного базового місяця нарахування індексації грошового забезпечення, перерахунку та виплатити індексації грошового забезпечення та ін.; «визнання протиправною бездіяльність

військової частини щодо ненарахування та не виплати військовослужбовцю додаткової винагороди», передбаченої постановою Кабінету Міністрів України від 2022 року № 168 127] у розрахунку на місяць пропорційно до часу участі у бойових діях; визнання протиправними дії територіального центру комплектування та соціальної підтримки щодо обчислення та виплати військовослужбовцю грошового забезпечення, грошової допомоги на оздоровлення без врахування розміру прожиткового мінімуму для працездатних осіб, встановленого відповідним Законом про Державний бюджет України на відповідний рік; зобов'язання територіального центру комплектування та соціальної підтримки виготовити та надати до Пенсійного фонду України оновлену довідку про розмір грошового забезпечення за відповідний період з урахуванням розмірів складових грошового забезпечення та ін.;

3) «пенсійної форми соціального захисту військовослужбовців тощо. При цьому, розглядаючи судовий захист соціальних прав військовослужбовців, помічаємо, що досить часто суди не задовольняють позовні вимоги військовослужбовців про захист їх соціальних прав не через те, що суди в такому випадку ухвалюють неправосудні рішення, а з огляду на те, що встановлюють відсутність порушення соціальних прав або ж недоведеність такого порушення (чи наявності у військовослужбовця відповідного спеціального суб'єктивного соціального права)» [66].

Репрезентативною в цьому контексті наразі є судова практика щодо задоволення державою соціальних прав військовослужбовців [66], які вбачаються з норм постанови Кабінету Міністрів України «Питання деяких виплат військовослужбовцям, особам рядового і начальницького складу, поліцейським та їх сім'ям під час дії воєнного стану» від 28.02.2022 року № 168 [127] Зокрема, суди часто відмовляють військовослужбовцям у задоволенні їхніх позовів переважно з таких підстав:

- недостатність наданих суду доказів наявності відповідних спеціальних соціальних прав («військовослужбовці-позивачі не надають

достатніх документальних підтверджень своєї безпосередньої участі в конкретних бойових діях або ж у заходах з національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії» [66]);

- «ненадання документів від командування Оперативного угруповання військ, що засвідчують факт участі військовослужбовця-позивача у заходах з національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії (чи факт переміщення позивача під час зазначеного періоду)» [66];

- «відсутність наказів, а також журналів бойових дій, що підтверджували б участь позивача-військовослужбовця у відповідних бойових операціях» [66];

- військовослужбовці-позивачі надають суду докази, які не завжди є допустимими (не відповідають вимогам інструкції з виплати додаткової винагороди) чи достатньо переконливими.

Разом із тим «суд, реалізуючи судову владу, виконує функцію захисту прав і свобод людини як універсальна історично сформована, детально регламентована нормами процесуального законодавства гарантія втілення принципів права, правильного застосування закону, встановлення реально існуючих суб'єктивних прав та обов'язків сторін, а відповідно - як ефективна форма захисту прав людини в цілому та соціальних прав військовослужбовців зокрема. Особливої актуальності ця форма захисту соціальних прав наразі набуває щодо військовослужбовців, оскільки особливості загального та спеціального соціально-правового статусу військовослужбовців, специфіку воєнної служби, закритість воєнно-оборонного сектору (відповідно ризику порушення соціальних прав без можливості відновлення таких прав військовослужбовців) та ін» [66].

Реалізація особливого статусу суду сприяє підтримці правопорядку в воєнно-оборонному секторі, завдяки правозахисній діяльності суду. Зазначимо також, що судова форма юрисдикційного захисту соціальних прав військовослужбовців об'єктивується за рахунок гарантування незалежності суду

й самостійності суддів, що є основою виконання судом правозахисної функції держави, крізь призму якої військовослужбовці визнаються особами, які володіють людською гідністю та соціальними правами, що підлягають захисту для забезпечення їх соціальної безпеки.

«Судова форма захисту соціальних прав ґрунтується на високих стандартах забезпечення якості правового захисту, які є значно вищими порівняно з іншими юрисдикційними формами захисту соціальних прав» [66]. Судова форма захисту соціальних прав військовослужбовців має два рівні - національний (Конституційний Суд України, адміністративні суди та Верховний Суд України) і міжнародний регіональний (Європейський суд з прав людини).

Судовий захист соціальних прав військовослужбовців «об'єктивується шляхом реалізації прав на судовий захист та доступне правосуддя, у результаті чого військовослужбовці можуть захистити свої права за допомогою найбільш ефективного правозахисного інституту, стикаючись при цьому з найменшими бар'єрами» [66].

Між тим особливості проходження військової служби, виконання військовослужбовцями службових обов'язків, а також факт повномасштабної війни створює фактичні проблеми доступу до судового захисту. У зв'язку із цим держава як гарант конституційних прав людини загалом і військовослужбовців зокрема повинна сприяти удосконаленню функціонування системи правосуддя з метою забезпечення реалізації прав військовослужбовців на доступне та справедливе правосуддя, мінімізуючи не лише процесуальні, а й фактичні бар'єри використання такими особами можливостей судової форми захисту їх соціальних прав.

Зауважимо, що неправомірні рішення, дії (бездіяльність) органів військового управління та командирів (начальників) можуть бути оскаржені військовослужбовцями в адміністративному порядку, передбаченому законами, статутами Збройних Сил України та іншими нормативно-правовими актами, а

також у судовому порядку, передбаченому адміністративним процесуальним законодавством.

Стосовно юрисдикції спорів щодо соціального захисту військовослужбовців та членів їх сімей, то Велика Палата Верховного Суду [128], розглядаючи спір за позовом про реалізацію права військовослужбовця на поліпшення житлових умов, дійшла такого висновку:

« 49. Військова служба є державною службою особливого характеру, яка полягає у професійній діяльності придатних до неї за станом здоров'я і віком громадян України, іноземців та осіб без громадянства, пов'язаній із обороною України, її незалежності та територіальної цілісності. Час проходження військової служби зараховується громадянам України до їх страхового стажу, стажу роботи, стажу роботи за спеціальністю, а також до стажу державної служби (частина перша статті 2 Закону України «Про військовий обов'язок і військову службу» у редакції, чинній на час звернення позивача із рапортом від 5 лютого 2018 року; близький за змістом припис є і в поточній редакції цієї частини, чинній від 23 червня 2018 року) [128].

«Військова служба є різновидом служби публічної. Тому спори щодо проходження військової служби, зокрема з приводу соціального захисту військовослужбовців (включно зі спорами з військовими частинами щодо реалізації гарантій забезпечення військовослужбовців житловими приміщеннями), належать до юрисдикції адміністративних судів» [128].

«Позивач, мотивуючи позов приписами Конституції України, Закону України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» та Інструкції, затвердженої Наказом № 737, оскаржив діяння відповідача, житлова комісія якого не зарахувала позивача на квартирний облік як військовослужбовця. Соціальна гарантія якої, як він вважав, його протиправно позбавили, передбачена для осіб, котрі проходять військову, тобто публічну службу. Інакше кажучи, право, яке позивач вважає порушеним, він набув саме у зв'язку з проходженням військової служби. Тому спір військовослужбовця з

військовою частиною щодо реалізації цього права слід розглядати за правилами тієї юрисдикції, яка вирішує спори, з приводу проходження публічної служби (аналогічно, як і спори, пов'язані з реалізацією інших соціальних гарантій (пільг), визначених для військовослужбовців). З урахуванням наведеного Велика Палата Верховного Суду вважає, що спір позивача з відповідачем є публічно-правовим і належить до юрисдикції адміністративного суду» [128].

Найчастіше військовослужбовці звертаються до суб'єктів владних повноважень (СВП) щодо:

- оскарження рішення Комісії про відмову у наданні статусу учасника бойових дій або бездіяльність такої Комісії;
- оскарження відмови у виплаті одноразової грошової допомоги: у разі загибелі (смерті), інвалідності або часткової втрати працездатності, у разі звільнення, учасникам бойових дій, особам з інвалідністю до 5 травня;
- неприйняття в установлений строк рішення про виплату одноразової грошової допомоги;
- відмови у виплаті додаткової винагороди у розмірі 30 тис. грн та 100000 тис. грн;
- оскарження розрахунку грошового забезпечення, залежно від складу якого визначається сума одноразової грошової допомоги;
- оскарження дій, бездіяльності або рішень, пов'язаних із звільненням з військової служби за різними обставинами;
- оскарження рішення щодо заборони перетину державного кордону;
- оскарження рішення щодо призову на військову службу;
- оскарження рішення щодо відмови у виплаті пенсії особі, звільненій з військової служби;
- оскарження бездіяльності щодо ненаправлення на проходження медичного огляду під час мобілізації тощо.

За приписами пунктів 1-6 ч. 2 ст. 245 Кодексу адміністративного судочинства України [129] у разі задоволення позову суд може прийняти рішення про:

«1) визнання протиправним та нечинним нормативно-правового акта чи окремих його положень;

2) визнання протиправним та скасування індивідуального акта чи окремих його положень;

3) визнання дій суб'єкта владних повноважень протиправними та зобов'язання утриматися від вчинення певних дій;

4) визнання бездіяльності суб'єкта владних повноважень протиправною та зобов'язання вчинити певні дії;

5) встановлення наявності чи відсутності компетенції (повноважень) суб'єкта владних повноважень;

б) прийняття судом одного з рішень, зазначених у пунктах 1-4 цієї частини та стягнення з відповідача - суб'єкта владних повноважень коштів на відшкодування шкоди, заподіяної його протиправними рішеннями, дією або бездіяльністю».

У вказаній частині наведено й інші способи захисту, між тим саме перші шість є найбільш поширеними під час захисту прав військовослужбовців [70].

Процесуальний Закон дає можливість «суду вийти за межі позовних вимог, якщо це необхідно для ефективного захисту прав, свобод, інтересів людини і громадянина, інших суб'єктів у сфері публічно-правових відносин від порушень з боку суб'єктів владних повноважень» (ч. 2 ст. 9 КАС України) [128].

Водночас суд не може вийти за межі позовних вимог та самостійно обирати підставу і предмет позову, а також суд зв'язаний предметом та розміром заявлених вимог.

«Спосіб відновлення порушеного права має бути ефективним і таким, який виключає подальші протиправні рішення, дії чи бездіяльність суб'єкта владних повноважень, а у разі невиконання або неналежного виконання рішення не

виникала б необхідність повторного звернення до суду, а здійснювалося примусове виконання рішення» [66].

«Ефективний захист може бути досягнутий у випадку, коли:

- існує реальний доступ до засобу захисту - доступність - «Чонка проти Бельгії»;

- перспективність - хоча б теоретична можливість досягнення результату - «Войтенко проти України»;

- застосований адміністративним судом спосіб захисту права буде здатним впливати на порушника - суб'єкта владних повноважень та ліквідувати несприятливі наслідки для позивача;

- адекватність засобу захисту - відновити права позивача;

- забезпечити справедливу компенсацію шкоди або створити нормальні умови їх реалізації «Іатрідіс проти Греції» [66].

У ст. 13 Європейської конвенції з прав людини визначено, що «кожен, чий права та свободи, визнані в цій Конвенції, було порушено, має право на ефективний засіб юридичного захисту в національному органі, навіть якщо таке порушення було вчинене особами, які здійснювали свої офіційні повноваження» [56].

З метою застосування «способу захисту суд повинен з'ясувати:

- характер спірних правовідносин (предмет і підстави позову);

- характер порушеного права позивача;

- можливість захисту в обраний позивачем спосіб» [66].

У разі відмови у задоволенні позову, суд має з'ясувати:

«1. з яких саме правовідносин сторін виник спір;

2. чи передбачений обраний позивачем спосіб захисту законом або договором;

3. чи передбачений законом або договором ефективний спосіб захисту порушеного права позивача;

4. чи є спосіб захисту, обраний позивачем, ефективним для захисту його порушеного права у спірних правовідносинах» [66].

«Якщо суд дійде висновку, що обраний позивачем спосіб захисту не передбачений законом або договором та/або є неефективним для захисту порушеного права позивача, у цих правовідносинах позовні вимоги останнього не підлягають задоволенню» [130].

Касаційний адміністративний суд у складі Верховного Суду, розглядаючи спори військовослужбовців АТО/ООС стосовно бездіяльності обласних територіальних центрів комплектування та соціальної підтримки (або військових частин) щодо невиплати військовослужбовцям у повному обсязі індексації грошового забезпечення за період перебування в зоні АТО/ООС із застосуванням базового місяця - січень 2008 року, сформував висновки щодо ефективного способу захисту порушеного права, зазначивши, що «вирішення питання про визначення базового місяця, який підлягає застосуванню під час обчислення індексу споживчих цін для індексації грошових доходів позивача за спірний період сприятиме досягненню мети правосуддя та цілей ефективного захисту порушеного права позивача судом» [131].

Суд, розглядаючи вказану категорію спорів, аналізує положення Закону України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» [48], «Закону України «Про індексацію грошових доходів населення», Порядку проведення індексації грошових доходів населення, яким визначені правила обчислення індексу споживчих цін для проведення індексації та сум індексації грошових доходів населення, затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 17.07.2003 № 1078, та робить висновок про те, що індексація грошового забезпечення є однією із основних державних гарантій щодо оплати праці. Через вимоги законодавства проведення індексації у зв'язку зі зростанням споживчих цін (інфляцією) є обов'язком для всіх юридичних осіб-роботодавців незалежно від форми власності та виду юридичної особи» [131].

«Враховуючи, що індексації підлягають всі грошові доходи населення, які не мають разового характеру, механізм індексації має універсальний характер. Своєю чергою правове регулювання виплати індексації визначає умови (коли величина індексу споживчих цін перевищила поріг індексації), з настанням яких виникає право на щомісячне отримання суми індексації у структурі заробітної плати (грошового забезпечення) до настання обставин (підвищення тарифних ставок, окладів), за яких виплата розрахованої суми індексації припиняється до повторного настання обставин, які обумовлюють наступне виникнення права на отримання індексації» [131].

Згідно з висновками Верховного Суду, викладеними у постановках від 19.07.2019 у справі № 240/4911/18, від 07.08.2019 у справі № 825/694/17, від 20.11.2019 у справі № 620/1892/19, «виплата індексації грошового забезпечення здійснюється за місцем перебування військовослужбовців на грошовому забезпеченні й обмежене фінансування жодним чином не впливає на право позивача отримати індексацію грошового забезпечення» [131].

Наприклад, у справі № 580/3335/21 зі встановлених судами обставин вбачалося, що з січня 2008 року «посадовий оклад позивача не змінювався. Він змінився лише в березні 2018 року на підставі постанови Кабінету Міністрів України «Про грошове забезпечення військовослужбовців, осіб рядового і начальницького складу та деяких інших осіб» від 30.08.2017 № 704, якою встановлені нові розміри посадових окладів військовослужбовців» [132].

Верховний Суд у контексті таких обставин вважав, що відповідно до положень Порядку № 1078 січень 2008 року є «базовим місяцем для нарахування індексації грошового забезпечення позивача за період з 14 січня 2017 року по 28 лютого 2018 року» [132].

«З огляду на вказане та для ефективного захисту порушеного права позивача на отримання в повному обсязі індексації грошового забезпечення у період з 14 січня 2017 року по 28 лютого 2018 року колегія суддів дійшла висновку про необхідність визначення січня 2008 року базовим місяцем для

обчислення індексу споживчих цін для індексації грошових доходів позивача за вказаний період та змінити рішення судів попередніх інстанцій в цій частині» [132].

Стосовно справ з подібними правовідносинами Верховний Суд у своїй практиці вказував на те, що «повноваження державних органів щодо визначення базового місяця індексації грошового забезпечення не є дискреційними, оскільки законодавцем встановлено один правомірний та законно обґрунтований варіант поведінки суб'єкта владних повноважень - проведення індексації грошових доходів у разі перевищення величини індексу споживчих цін порогу індексації, встановленого в розмірі 103 відсотки» [132].

Верховний Суд, розглядаючи справу № 295/16193/16-а129, досліджував питання, «чи буде ефективним способом захисту порушеного права зобов'язання Міністерства оборони України вирішити питання щодо нарахування та виплатити одноразової грошової допомоги у зв'язку із встановленням позивачу інвалідності 2 групи внаслідок поранення, контузії, захворювань пов'язаних з виконанням обов'язків військової служби під час перебування в країнах, де велись бойові дії» [133].

Зі встановлених судами обставин у вказаній справі вбачалося, що «рішенням комісії Міністерства оборони України документи повернуті на доопрацювання з посиланням на те, що в поданих позивачем документах відсутні підтвердження настання інвалідності протягом 3-х місяців після звільнення з військової служби з посиланням на встановлення інвалідності 3-ї групи з 19 березня 2012 року» [133].

Колегія суддів, розглядаючи вказану справу, зазначила, що «за зверненням особи щодо призначення одноразової грошової допомоги, уповноважений орган (обласний військовий комісар за місцем проживання цієї особи) оформлює та подає до Департаменту фінансів Міністерства оборони України затверджений пунктом 11 Порядку № 975 перелік документів для призначення такої допомоги. У свою чергу, розпорядник бюджетних коштів в особі Комісії Міністерства

оборони України з розгляду питань, пов'язаних із призначенням і виплатою одноразової грошової допомоги та компенсаційних сум, на підставі зазначених документів приймає рішення про призначення або відмову у призначенні одноразової грошової допомоги» [133].

Відповідальними за повноту та достовірність документів, визначених у пункті 11 Порядку № 975, є заявник та обласний військовий комісаріат за його місцем проживання.

У вказаній справі Міністерство оборони України не прийняло одне з двох передбачених чинним законодавством рішень - про призначення або про відмову у призначенні одноразової грошової допомоги. Вирішенню питання для призначення одноразової грошової допомоги передують визначена Порядком процедура призначення її в судовому порядку. Зобов'язання суб'єкта владних повноважень нарахувати і виплатити одноразову грошову допомогу без необхідних дій суб'єкта владних повноважень в межах адміністративної процедури не гарантує забезпечення прав позивача у передбачений законом спосіб [133].

У контексті обставин цієї справи Суд вважав, що «належним способом захисту є зобов'язання Міністерства оборони України розглянути документи позивача щодо призначення та виплатити одноразової грошової допомоги у зв'язку з встановленням інвалідності відповідно до Закону № 2011-ХІІ та Порядку № 975» [133].

Позиція Верховного Суду у вказаній справі ілюструє те, що важливим є дотримання законодавчо визначеної стадійності під час реалізації своїх прав, а зобов'язання судом вирішити питання про нарахування та виплату одноразової грошової допомоги не завжди може виступати ефективним способом відновлення порушеного права.

Варто зауважити, що ефективний спосіб захисту порушеного права має обиратися з урахуванням обставин кожної окремої справи, оскільки, наприклад, зобов'язання суб'єкта владних повноважень повторно здійснити розгляд заяви,

за якою він вже приймав протиправне рішення, не може вважатися ні повним, ні ефективним засобом захисту права позивача і не відновить його порушеного права, а навпаки, відтерміновує таке відновлення на необмежений строк або робить його взагалі неможливим.

Верховний Суд у постановах від 23.12.2021 у справі № 480/4737/19 та від 08.02.2022 у справі № 160/6762/21, від 25.10.2022 у справі № 200/13288/21 сформулював висновок, відповідно до якого «ефективний спосіб захисту прав та інтересів особи в адміністративному суді має відповідати таким вимогам: забезпечувати максимально дієве поновлення порушених прав за існуючого законодавчого регулювання; бути адекватним фактичним обставинам справи; не суперечити суті позовних вимог, визначених особою, що звернулася до суду; узгоджуватися повною мірою з обов'язком суб'єкта владних повноважень діяти виключно у межах, порядку та способу, передбаченого законом» [134].

«Ефективність судового захисту прав та інтересів особи в адміністративному судочинстві включає ефективність розгляду та вирішення справи, ефективність способу захисту, ефективність судового рішення та ефективність його виконання.

Усі ці складові можна охопити єдиним терміном «ефективне правосуддя», що є еталоном для оцінки судової гілки влади та запорукою довіри до неї з боку громадян, а також інших суб'єктів [134].

Отже, суди мають повно та всебічно досліджувати обставини справи і за наявності підстав для задоволення позову надавати належну оцінку ефективності обраного позивачем способу захисту.

Висновки до Розділу 2

У цьому розділі в рамках поставлених завдань було охарактеризовано адміністративно-правовий механізм захисту соціальних прав військовослужбовців та членів їх сімей та визначено головні завдання діяльності органів державної влади та місцевого самоврядування в системі адміністративно-правового забезпечення соціальних прав військовослужбовців та членів їх сімей; виокремлено актуальну судову практику у сфері захисту соціальних прав військовослужбовців та членів їх сімей, зокрема в сфері пенсійного забезпечення та розроблено пропозиції щодо удосконалення законодавства у сфері адміністративно-правового забезпечення захисту військовослужбовців та членів їх сімей.

Визначено, що держава зобов'язана належним чином захищати соціальні права військовослужбовців та членів їх сімей через діяльність державних органів. Її діяльність повинна бути спрямована на створення адміністративно-правової системи правових і соціальних гарантій, які забезпечують реалізацію конституційних прав і свобод, задоволення матеріальних і духовних потреб військовослужбовців відповідно до особливого характеру їх службової діяльності та статусу в суспільстві, а також збереження соціальної стабільності у військовому середовищі.

Встановлено, що гарантії реалізації обов'язків та прав у контексті реформування Збройних Сил України є важливою складовою для забезпечення стабільності, захищеності та гарантованості забезпечення захисту соціальних прав військовослужбовців та членів їх сімей. Проте на сьогодні вони потребують оновлення та належного законодавчого закріплення для запровадження дієвого адміністративно-правового механізму регулювання соціального і правового захисту прав військовослужбовців та членів їх сімей.

Правове регулювання соціальних відносин в Україні здійснюються не єдиним законом, а багаточисельними законами та підзаконними нормативно-правовими актами. При цьому існує низка прикладів, коли норми підзаконних

актів не узгоджуються з положеннями акта вищої юридичної сили - закону, що також негативно впливає на реалізацію конституційних прав та свобод людини і громадянина згідно з Конституцією України.

Багато науковців висловлювали думку, що Закон України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей», а також деякі інші нормативно-правові акти є застарілими і потребують докорінних змін. Проте цей Закон наразі залишається чинним, до нього час від часу вносять зміни, які кардинально не змінюють ситуацію для поліпшення статусу військовослужбовців та членів їх сімей в Україні.

У чинному законодавстві України існують спірні випадки прийняття нових законів, які частково звужують вже існуючі права та свободи людини і громадянина. Окрім цього, чинне законодавство містить значну кількість неузгоджених і застарілих норм щодо соціального захисту окремих категорій осіб: пенсіонерів, безробітних, осіб з інвалідністю та інших категорій населення.

Як результат — сьогодні у сфері адміністративного судочинства вагоме місце посідають саме спори, пов'язані з реалізацією конституційного права на соціальний захист. Попередній аналіз спорів свідчить, що кожна сьома касаційна скарга, подана до Касаційного адміністративного суду у складі Верховного Суду, належить до категорії спорів у сфері соціального захисту.

До основних проблем у сфері законодавчого регулювання відносин у сфері соціального захисту, які, зокрема породжують численні спори, що розглядаються в адміністративних судах, необхідно віднести питання процесуальних строків реалізації конституційного права на соціальний захист, гарантій прав осіб з інвалідністю, розмір та складові пенсії військовослужбовців, а також порядок її перерахунку тощо.

Таким чином, на сьогодні нагальним є ретельний аналіз і систематизація законодавства у сфері соціального захисту прав військовослужбовців шляхом його кодифікації. Така робота має бути спрямована на досягнення принципів системності та узгодженості чинного законодавства, усунення прогалин,

розбіжностей і суперечностей між нормативно-правовими актами, застарілими нормами, дія яких не виправдала себе, а також забезпечення доступності та зручності у користуванні цими актами для кожної людини.

Коли йдеться про Кодекс соціального захисту України, потрібно звернути увагу і на можливі ускладнення, пов'язані з його прийняттям. До ризиків необхідно віднести те, що ця галузь законодавства в Україні тривалий час перебуває у стані перегляду і реформування, що триває і донині, а кодифікація «нестабільних» галузей законодавства становить небезпеку подальшої необхідності внесення суттєвих змін до такого кодифікованого акта.

Не применшуючи значення кожного з прийнятих кодексів, ще раз акцентуємо увагу на відсутності кодифікованого акта у сфері законодавчого регулювання права на соціальний захист, що дозволило б, як наголосити на прагненні держави гарантувати це конституційне право, так і вирішити низку проблемних питань, які вже багато років накопичуються в Україні у цій сфері [135].

РОЗДІЛ 3. МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО ЗАХИСТУ СОЦІАЛЬНИХ ПРАВ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ ТА ЧЛЕНІВ ЇХ СІМЕЙ ТА ШЛЯХИ ЙОГО ВПРОВАДЖЕННЯ В УКРАЇНІ

3.1. Особливості досвіду країн НАТО щодо адміністративно-правового захисту соціальних прав військовослужбовців та членів їх сімей

Адміністративно-правовий механізм захисту соціальних прав військовослужбовців та членів їх сімей надзвичайно важлива та складна сфера для держави, оскільки налічує одночасно проблеми правового та адміністративного характеру, соціального захисту, грошового та медичного забезпечення, працевлаштування тощо.

Держава зобов'язана врегулювати всі сфери так, щоб вони гармонійно поєднувалися і діяли як цілісна система. Однак проблема полягає в тому, що всі зазначені сфери зазвичай належать до різних суб'єктів державного управління, які потрібно скоординувати в роботі на благо військовослужбовців та членів їх сімей.

На сьогодні для України є вкрай актуальним розроблення дієвого і системного механізму адміністративно-правового захисту соціальних прав військовослужбовців та членів їх сімей з урахуванням досвіду провідних країн світу та власних напрацювань, який має стати частиною загальної соціальної політики держави. Тому доцільно розглянути різні досвіди таких країн, як Велика Британія та Хорватія, країн, які є членами НАТО, а також Ізраїлю - країни, для якої характерний особливий статус, та Швейцарії як нейтральної країни. Варто проаналізувати досвід таких країн, оскільки вони по-різному вирішують питання соціального захисту військовослужбовців, а також використовуючи історичний досвід нашої країни.

Більшість країн в своїй політиці щодо соціального захисту військовослужбовців та членів їх сімей покладаються на розвинену систему загального добробуту (welfare state). Зрозуміло, що існують відмінності, які

визначаються структурою місцевого законодавства, внутрішньою та зовнішньою політикою країни, зокрема її участі у війнах та конфліктах, нейтральним статусом, а також загальними особливостями побудови політики в країні.

За останні роки українські науковці опублікували декілька матеріалів, які стосуються програм соціальної підтримки військовослужбовців та членів їх сімей в інших країнах. Варто зазначити внесок таких вчених, як Петков С. В. та Губарев С. В. Також порівняльний аналіз програм проводився у межах Звіту Програми розвитку ООН «Огляд міжнародних практик у сфері реінтеграції ветеранів: міркування щодо воєнного та повоєнного контексту України», який пропонує огляд надання соціальних послуг ветеранам у межах різних систем [136]. Досвід Великої Британії детально розглянуто в аналітичній довідці Українського ветеранського фонду «Державна політика підтримки ветеранів: досвід Сполученого Королівства Великої Британії та Північної Ірландії» [137]. Заслуговує на увагу проведені дослідження Українським ветеранським фондом праці «Інструменти та практики державної підтримки ветеранського бізнесу в Республіці Хорватія» [138].

На сьогодні Держава Україна «має статус стратегічного партнера Північноатлантичного альянсу (далі - НАТО) та країни-кандидата на вступ до Європейського Союзу (далі - ЄС). Досягнення поставлених цілей, наближення до міжнародних стандартів здійснюється шляхом ґрунтовних соціально-економічних реформ і вдосконаленням державної політики в ключових сферах суспільного життя. Міжнародна співпраця надає можливість отримання Україною досвіду у вирішенні багатьох питань та є однією зі складових розвитку державної політики» [139].

Запровадження досвіду держав Європейського Союзу та членів НАТО щодо соціального захисту військовослужбовців є одним із пріоритетів взаємодії з Альянсом та розвитку державної політики, що визначено в чисельних Державних програмах і планах співробітництва [140]. У розвинених країнах

світу політика соціального захисту військовослужбовців та членів їх сімей є пріоритетним напрямом державного управління.

Зазначимо, що у країнах НАТО та ЄС категорія військовослужбовців, які брали участь у бойових діях, належить до ветеранів війни або ветеранів бойових дій.

Вивчення міжнародного досвіду здійснювалося за такими категоріями, як суб'єкти, які провадять державну політику, нормативно-правове забезпечення та основні напрями діяльності у сфері соціального захисту військовослужбовців та членів їх сімей.

Суб'єктами провадження державної політики соціального захисту військовослужбовців та членів їх сімей, як і в Україні, є органи державної влади та місцевого самоврядування та інші інститути громадянського суспільства, які визначають основні напрями соціального захисту військовослужбовців.

Спільним з Україною є те, що уряди зарубіжних країн мають відповідний виконавчий орган - Міністерство оборони, яке разом з іншими органами влади реалізують політику соціального захисту військовослужбовців, ветеранів та членів їх сімей.

Разом із тим виділимо спільні з Україною напрями адміністративно-правового захисту соціальних прав військовослужбовців: право на пенсійне забезпечення, право на охорону здоров'я та право на пільгове забезпечення, що включає також членів сімей військовослужбовців.

У Великій Британії функціонує ефективна система соціального захисту військовослужбовців, що склалася за багато років історії країни [141]. Комплектування збройних сил Великої Британії відбувається на добровільних засадах вже понад 10 років.

Виконавчим органом державної влади, який відповідає за пенсійне та соціальне забезпечення ветеранів і членів їх сімей, є підрозділ ветеранів Великої Британії (Veterans UK) [142] Міністерства оборони, основна функція якого полягає в наданні підтримки та допомоги ветеранам, надання пенсійного

забезпечення та компенсацій. До складу підрозділу входить Служба захисту ветеранів (VWS), яка надає підтримку ветеранам через національну мережу «менеджерів з добробуту» у Великій Британії та Північній Ірландії. Окрім Міністерства оборони, соціальний захист ветеранів у цій країні здійснюється Міністерством охорони здоров'я, Міністерством освіти та громадськими організаціями (Combat Stress, Big White Wall, SSAFA, Medical Assistance (NHS), The Royal British Legion (TRBL)).

«Основними нормативно-правовими документами, які визначають порядок проходження військової служби, є закони «Про армію» 1975 року та «Про резерв» 1996 року, Військова доктрина Великої Британії (1996), а також Положення Королеви Великої Британії про армію та інші положення, окремі накази, зокрема «Наказ про Збройні сили та резервні сили» (2011), «Наказ про пенсійне обслуговування» (2006)» [143].

У 2018 році Великою Британією впроваджена «Стратегія для наших ветеранів» [144], в межах якої відбуваються поступові зміни у законодавстві та структурі пропонованих ветеранам послуг. Ключовими принципами цієї політики є те, що ветерани це передусім цивільне населення, і суспільство цілomu вииграє від їх участі в житті суспільства; ветеранів заохочують та створюють умови для реалізації їхнього потенціалу як цивільних; ветерани мають доступ до допомоги, яка задовольняє їхні потреби, і якщо є необхідність, за залучення публічного та волонтерського секторів.

Армія Сполученого Королівства є контрактною. Заявник проходить різні рекрутингові тести та відбіркову співбесіду; кожна служба має свої процедури, всі вони є тривалими і включають багато етапів. [145]. Мінімальний вік для зарахування — 16 років. Тривалість служби — 4 роки [146].

Уряд Великої Британії визначає ветерана як будь-кого, хто служив принаймні один день у Збройних силах Його Величності (регулярних або резервних) або у військово-морському флоті, хто виконував обов'язки у

визначених законом військових операціях. Згідно з цим визначенням ветерани це ті військовослужбовці, які вже звільнилися зі Збройних сил [144].

«Звільнений зі служби» — це термін для тих, хто перебуває на перехідному етапі від служби до цивільного життя або перестав бути членом Збройних Сил Великої Британії. Термін «звільнений зі служби», як правило, використовується в юридичних документах, оскільки розуміння та використання терміна «ветеран» варіюється не в останню чергу серед тих, хто служив [147].

Система у Великій Британії також включає поняття «військовослужбовців, які звільняються» — це військовослужбовці, які планують звільнитися, але все ще перебувають у безпосередньому підпорядкуванні Міністерства оборони. Резервісти є невід'ємною складовою Збройних сил Великої Британії. Іншими словами, ветеранами вважаються саме ті, хто закінчив службу (резервісти не входять до цього переліку) [145].

Робота на підтримку ветеранів у Великій Британії є відповідальністю всього уряду. У британському Кабінеті Міністрів існує посада Minister of State (Minister for Veterans' Affairs) [148], який є членом Кабінету і займається всіма ветеранськими питаннями. 16 жовтня 2019 року було засновано Управління у справах ветеранів, яке очолює Міністр у справах ветеранів (Minister of State (Minister for Veterans' Affairs)), основними функціями якого є: забезпечення захисту інтересів ветеранів в уряді; координація всіх функцій уряду Сполученого Королівства для забезпечення найкращої підтримки ветеранів та їхніх сімей під час повернення до цивільного життя; - співпраця з делегованими адміністраціями, місцевими органами влади та організаціями в усьому секторі ветеранів, щоб допомогти створити позитивні, довгострокові переходи для осіб, які служили в Збройних Силах; - забезпечення того, щоб кожен ветеран та його родина знали, куди звернутися за державною підтримкою, якщо вона їм потрібна; відзначення та демонстрація блискучого внеску ветеранів у розвиток суспільства після закінчення служби [149].

Управління у справах ветеранів (УСВ) є частиною Кабінету Міністрів, яке координує функції, спрямовані на забезпечення найкращої підтримки ветеранів та їхніх родин. Міністр у справах ветеранів бере участь у засіданнях Кабінету Міністрів. Це гарантує, що інтереси ветеранів відстоюються на найвищому рівні серед тих, хто керує країною та приймає рішення, які впливають на повсякденне життя людей. Хоча у ветеранів є досвід служби у збройних силах, вони є цивільними особами, які потребують доступу до цивільної підтримки і роблять внесок у життя всього суспільства [137].

Управління працює з адміністраціями Шотландії, Уельсу та Північної Ірландії, які мають свої органи управління, а також з місцевими органами влади, благодійними організаціями та бізнесом, щоб допомогти ветеранам, коли вони цього потребують.

У Міністерстві оборони є позиція Parliamentary Under Secretary of State (Minister for Defence People, Veterans and Service Families) [150]. Parliamentary Under Secretary of State відповідає за всі питання політики щодо цивільного та військового персоналу, включаючи: умови служби, заробітну плату, пенсії, навчання та надбавки; сім'ї військовослужбовців; тощо [150].

Міністерство оборони у справах ветеранів делегує свої функції в сфері соціального захисту військовослужбовців своєму агентству - Veterans UK, які охоплюють: військові пенсії, компенсацію за поранення, соціальну підтримку, медалі, підтримку в перехідний період [137].

Служба переходу, зокрема, допомагає у таких аспектах, як: психічне здоров'я, фізичне здоров'я, зловживання наркотиками та алкоголем, навчання та працевлаштування, житло, розміщення та переїзд (включно зі схемою направлення Міністерства оборони та цивільними документами щодо житла), фінанси, борг і пільги, діти, сім'я та стосунки.

Агентство Veterans UK та Служба переходу тісно співпрацюють із Службою соціального забезпечення ветеранів (Veterans Welfare Service), яка також є структурою Міністерства оборони. Ця служба надає індивідуальну

підтримку ветеранам, їхнім сім'ям та утриманцям через мережу соціальних менеджерів по всій Великій Британії та Республіці Ірландія. Вказані структури Міністерства оборони Великої Британії співпрацюють з Королівським військово-морським флотом, Британською армією та Королівськими військово-повітряними силами, місцевими органами влади, волонтерськими організаціями, військовими благодійними фондами та Ветеранськими консультативними та пенсійними комітетами, щоб сприяти незалежності та збереженню гідності. Працівники яких можуть проконсультувати щодо так само відходу від служби у разі втрати, змін через інвалідність, змін, що впливають на дохід, фінанси та житло [137].

В основі ветеранської політики є Пакт Збройних Сил (Armed Forces Covenant), який був закріплений законодавчо в Законі про Збройні Сили (2011) [151] та має в своїй основі принципи, згідно з якими військовослужбовці, ветерани та їхні сім'ї не повинні бути ущемленими через їхню службу, і що особливі положення передбачені для тих, хто пожертвував найбільше, в тому числі для поранених і тих, хто втратив близьких.

У Шотландії стратегічний напрям дотримання цих принципів був викладений в документі шотландського уряду «Поновлюємо наші зобов'язання» (Renewing Our Commitments). Підписання Пакту сприяло підвищенню обізнаності в державному секторі і в суспільстві в цілому щодо недоліків, які створюються системами, призначеними для цивільного життя, і необхідності в деяких випадках приділяти особливу увагу спільноті військовослужбовців, ветеранів і членів їхніх сімей, які служать у Збройних силах [137].

Закон про Збройні Сили Великої Британії 2021 року ввів нову вимогу до деяких державних органів, зокрема Національної служби охорони здоров'я, та місцевих органів влади, приділяти належну увагу принципам Угоди під час виконання конкретних публічних функцій у сферах житлово-комунального господарства, охорони здоров'я та освіти [137].

Окрему увагу варто приділити Трастовому фонду Пакту про Збройні Сили (The Armed Forces Covenant Fund Trust) — це незалежний трастовий фонд, який управляє Фондом Пакту про Збройні Сили у розмірі 10 мільйонів фунтів стерлінгів на рік, який фінансує грантові програми на підтримку громади Збройних сил, а саме: заходи з інтеграції військової та цивільної спільнот, а також заходи з інтеграції військовослужбовців брати участь у житті суспільства як громадяни; заходи з інтеграції громадян; додаткова підтримка як під час служби, так і після неї для тих, хто потребує допомоги; усунення бар'єрів для сімейного життя; та непрофільні медичні послуги для ветеранів [144].

Послуги державного сектору надаються ветеранам поєднанням місцевих органів влади, децентралізованих органів місцевого самоврядування та уряду Великої Британії, що створює комплексну картину по всій Великій Британії. Важливо, що у Великій Британії роботодавці приватного сектору також тісно пов'язані з успішним переходом до цивільного життя та працевлаштуванням і відіграють важливу роль у забезпеченні навчання та працевлаштування [136]. Велика Британія також має розгалужену систему громадських організацій, які допомагають ветеранам на місцях. Вони можуть надавати такі самі послуги, що й держава: психологічну підтримку, підтримку реабілітації, фізичного здоров'я, протезування тощо. Якщо ж держава не може надати підтримки у конкретному випадку, то надання допомоги можуть перейняти саме неурядові організації.

Зазначимо ще одну важливу структуру - це Конфедерація благодійних організацій (Cobseo). Ця організація надає єдину контактну точку для взаємодії з урядом, включаючи місцеву владу та децентралізовані адміністрації; з королівським домом; з приватним сектором; і звичайно з іншими членами Співтовариства Збройних Сил [147].

Окремої уваги У Великій Британії заслуговує нещодавнє впровадження сервісу *Op Courage*, завдяки якому створено єдину точку доступу до послуг з охорони психічного здоров'я для ветеранів [152].

Також уряд удосконалює роботу веб-сайту Veterans Gateway у 2022 році щоб ветерани мали простий у використанні єдиний контактний центр, який допоможе їм знайти відповідні джерела підтримки [152].

Як зазначалося вище, Міністерство оборони Великої Британії відіграє важливу роль у формуванні та реалізації соціальної політики щодо ветеранів. Воно залучає окремі державні органи, місцеві адміністрації, благодійні організації, бізнеси та інші структури. Структура надавачів послуг різниться залежно від країни (Англія, Шотландія, Уельс, Північна Ірландія) та конкретного місця, де ці послуги надаються, залежно від місця відрізняються і надавачі послуг [144].

У країні для ветеранів передбачена окрема пенсійна схема, в якій прописані обсяги пенсії для кожної окремої групи ветеранського населення. Ветерани Збройних сил отримують одну з найбільш щедрих пенсійних схем у Великій Британії. Як структурна одиниця Міноборони пенсіями займається Veterans UK.

Існують пенсійні схеми для військовослужбовців регулярних збройних сил (AFPS) та для військовослужбовців Резервних сил. Належність до військової схеми визначається датою вступу на службу. Усі військовослужбовці регулярних збройних сил та резервісти, які приєдналися з 1 квітня 2015 року, є членами AFPS 15. Право на отримання пільг (бенефітів) за цією пенсійною схемою мають ті, хто прослужили не менше 2-х років [152]. Окремо у Великій Британії існують схеми військових пенсій для ветеранів з інвалідністю, відсоток виплат у якій залежать від типу та причин інвалідності.

Для соціальних послуг, фінансування освіти, охорони здоров'я тощо урядові сайти скеровують саме на ресурси Veterans' Gateway, де потреби ветерана чи його родини може забезпечити або урядова установа, або інша організація. Водночас британські ветерани можуть отримати соціальні послуги не лише від держави, а й від ряду громадських організацій та фондів, включно із підтримкою фізичного та ментального здоров'я ветеранів та їх родин,

консультацій, лікування, забезпеченням житлом, працевлаштуванням, додатковим навчанням та іншою всебічною підтримкою. При цьому компетенції дублюються між різними організаціями і державою [137].

Значну увагу у Великій Британії приділяють працевлаштуванню ветеранського населення та можливість для них самостійно себе забезпечувати. Наприклад, виплата для військовослужбовців для забезпечення незалежності (AFIP) - це додаткова надбавка, яка надає фінансову підтримку військовослужбовцям і ветеранам, які мають гарантовану виплату доходу (GIP) за Схемою компенсації Збройних Сил (AFCS), що належить до груп А-С. Виплата на особисту незалежність (PIP) може допомогти з додатковими витратами на проживання [153].

Окремо також передбачена підтримка для сімей колишніх військових. У січні 2022 року Міністерство оборони опублікувало «Стратегію сімей збройних сил на 2022-2032 роки». Після запуску стратегії Міністерство оборони створило Фонд сімей збройних сил, спеціальний фонд для роботи з восьми темами стратегії: сімейне життя, службове життя, сімейний дім, освіта, здоров'я та благополуччя, догляд за дітьми, підтримка партнерів та подружжя та сім'ї за межами Великобританії [154].

Частина соціальних послуг, таких як допомога по безробіттю, догляд за дитиною, переобладнання будинку у разі інвалідності — надається низкою міністерств і структур, оскільки доступна не лише для ветеранів, а й для інших груп населення. Відмінність у контексті ветеранів у тому, що для надання цих послуг можуть залучатися спеціалізовані організації, наприклад, організація Vlesma, яка допомагає ветеранам, що втратили кінцівки [152].

Організації, що працюють із ветеранами, також отримують фінансування від уряду для реалізації своєї діяльності. Це ще одна тенденція ветеранської політики у Великій Британії — передачу практичних кроків на місця та формування спільнот, у яких ветерани та родина не почуватимуться наодинці. Ефективність такої політики виправдана і структурою країни, у якій Уельс,

Північна Ірландія, Шотландія та Англія (чотири основні частини Великої Британії) можуть мати різні правила та регуляції щодо окремих питань, а також власні сервіси для ветеранів та військовослужбовців [141].

Стосовно надання соціальних послуг ветеранам у Великій Британії, то фокус спрямований на надання їм можливості утримати себе та свою родину через програми із адаптації та працевлаштування, пенсійне забезпечення, а також через велику кількість ресурсів для ментальної підтримки.

Велика Британія вдало використовує поєднання урядових і неурядових інструментів для максимальної реалізації прав і запитів ветеранів та їхніх родин.

Важливою складовою політики Британії щодо ветеранів є можливість переходу та адаптації, коли військовослужбовець готується завершити службу. Такий перехід дозволить максимально «безболісно» відійти до служби та перейти у цивільне життя із можливістю забезпечити себе та свою родину [141].

Для України доречним є запозичення та розвиток із британської системи інтегрованість урядових та неурядових організацій у єдину систему послуг, які вони надають військовослужбовцям, ветеранам та членам їх сімей [141]. Таким чином, ветеран на місці може звернутися до місцевої ради та отримати необхідні ресурси та підтримку в своєму регіоні. Важливо також, що всі послуги об'єднані в одну систему, а одні і ті самі послуги можуть надавати різні суб'єкти. З погляду користувача це спрощує взаємодію із системою.

Хорватія

Формування Збройних сил розпочалося у Хорватії у 1991 році, після референдуму про незалежність Хорватії [138].

Хорватська армія має два компоненти: компонент мирного часу складається з діючих військовослужбовців, цивільних службовців і працівників Збройних сил Хорватії, курсантів і призовників, які проходять 6-місячну національну службу, а також резервістів під час проходження військових навчань. Компонент збройних сил воєнного часу додатково складається з усіх

інших резервістів. Опікується хорватською армією Міністерство оборони Республіки Хорватія [155].

З 2008 року служба в армії Хорватії є добровільною, а обов'язковий призов скасовано. Зміни було запроваджено з метою професіоналізації армії у Хорватії. Через добровільну військову підготовку військовозобов'язані здобувають військові знання та навички для виконання обов'язків військової служби у Збройних Силах Республіки Хорватії, а також необхідні знання та навички для проходження служби в резерві Збройних Сил Республіки Хорватії [138].

З 2009 року Хорватія також є повноправним членом НАТО, хорватські військові беруть участь в операціях під егідою НАТО, а також проходять спільні навчання і тренування та відповідні стандарти військової підготовки.

Основним законом, який регулює та захищає права ветеранів та їх родин у Хорватії, є «Закон про хорватських ветеранів Вітчизняної війни та членів їх сімей», прийнятий у 2021 році.

Згідно з положеннями ст. 3 цього Закону хорватський ветеран Вітчизняної війни - це особа, яка організовано брала участь у захисті незалежності, територіальної цілісності, тобто суверенітету Республіки Хорватія у якості: члена Збройних сил Республіки Хорватія; члена збройних загонів Народного захисту, які брали безпосередню участь у воєнних діях [156].

Під участю у захисті незалежності, територіальної цілісності, суверенітету Республіки Хорватія, тобто під час безпосередньої загрози суверенітету Республіки Хорватія (захист суверенітету Республіки Хорватія), мається на увазі збройний опір агресору та дії, безпосередньо пов'язані з таким опором (відправлення до загону, на бойову позицію і повернення, а також навчання і підготовка до виходу на поле бою) у період з 5 серпня 1990 року по 30 червня 1996 року [156].

Також цей закон визначає статус добровольця Вітчизняної війни, який підтверджується міністерством, відповідального за оборону, або міністерством, відповідального за внутрішні справи [156].

Стаття 12 вказаного Закону надає визначення ветерана з інвалідністю: хорватський захисник з інвалідністю внаслідок Вітчизняної війни - це хорватський ветеран Вітчизняної війни, організм якого зазнав щонайменше 20% тілесних ушкоджень через: поранення або травму, які він отримав під час захисту суверенітету Республіки Хорватія; утримання в полоні у ворожому таборі, в'язниці, таборі чи в іншому ворожому об'єкті під час участі в захисті суверенітету Республіки Хорватія, або хворобу, причому хвороба, загострення хвороби або поява хвороби є прямим наслідком участі в захисті суверенітету Республіки Хорватія [156].

Вважається, що обсяг ушкодження організму полоненого відповідно до частини 1 пункту б) цієї статті на цій підставі становить щонайменше 20 відсотків і є постійним.

Час участі у Вітчизняній війні також підтверджується довідкою компетентних державних органів, тобто довідкою Міністерства оборони та Міністерства внутрішніх справ. Ці два міністерства ведуть облік ветеранів, який вони зобов'язані передавати у Міністерство ветеранів [156].

Закон також регламентує права членів родин ветеранів. Членами сім'ї вважаються член подружжя та діти, а також партнер у фактичних шлюбних відносинах, який до смерті, полону або до зникнення безвісти проживав з хорватським ветераном Вітчизняної війни у спільному домогосподарстві щонайменше три роки або менше, у разі якщо у фактичних шлюбних відносинах народилася спільна дитина (члени вузкого кола сім'ї), а також батьки (члени ширшого кола сім'ї). Статус фактичних шлюбних відносин визначається в порядку цивільного судочинства. В розумінні цього Закону поняття «дитина» охоплює дитину, народжену в шлюбі, дитину народжену поза шлюбом, усиновлену дитину, пасинка. У розумінні цього Закону під поняттям «один з батьків» мається на увазі біологічний батько/матір, усиновлювач, вітчим та мачуха [156].

Вітчизняні або мачуха хорватського ветерана Вітчизняної війни користуються правами, передбаченими цим Законом для батьків: якщо немає живого батька або матері хорватського ветерана Вітчизняної війни або вони позбавлені батьківських прав та якщо вони утримували хорватського ветерана Вітчизняної війни або їх утримував хорватський ветеран Вітчизняної війни щонайменше п'ять років перед тим, як смертельно постраждав, потрапив в полон або зник [156].

Уряд почав законодавчо закріплювати права ветеранів у 1994 році, зі значними змінами до законодавства у 1996, 2001 та 2004 роках [157]. До 2004 року Закон про права хорватських учасників Вітчизняної війни та членів їх сімей надавав цій групі населення 37 різних матеріальних пільг, найважливіші з яких включали пенсії, компенсації за інвалідність, платні медичні послуги, пріоритет у забезпеченні житлом, допомогу на дітей, допомогу по безробіттю, фінансову допомогу у працевлаштуванні, зниження податків, стипендії, гарантований вступ до університетів та багато інших. Порівняльне дослідження країн-членів ЄС, включаючи США, Ізраїль і Німеччину, свідчить, що Хорватія посідає перше місце за обсягом і якістю пільг, що надаються ветеранам [157].

Разом із тим зазначимо, що у період з 2004 по 2017 роки до Закону від 2004 року вносилися зміни, а вже у 2017 році був прийнятий новий Закон зі значним розширенням прав і матеріальних пільг. Новий Закон знизив пенсійний вік, розширив права членів сім'ї на успадкування пенсій ветеранів, запровадив обов'язкове фінансування ветеранських об'єднань, а також низку інших соціальних пільг [158]. Наприклад, охорона здоров'я, спеціальна компенсація у разі безробіття та пільгове становище при працевлаштуванні на державну службу [159].

Водночас, щоб запобігти зловживанням щодо надання хибних статусів, Уряд прописав складний порядок для потенційних отримувачів допомоги по інвалідності (який стосується усіх людей з інвалідністю, а не лише ветеранів). Претенденти мають спочатку пройти експертизу в уповноваженому закладі

охорони здоров'я, а потім пройти комісію експертів в Інституті експертизи та професійної реабілітації. Це спеціальний організаційний підрозділ, який перевірятиме кандидатів на отримання статусу першого та другого ступеня. Після проведення експертизи Експертної ради з усією документацією розгляд цього висновку здійснюється Радою вищих експертів, а після проведення процедури розгляду справа повертається до апарату державної адміністрації, який залежно від висновків видає рішення про статус хорватського інваліда війни [160].

У 2018 році Європейська комісія розкритикувала хорватський закон про ветеранів Вітчизняної війни у своєму щорічному звіті за 2018 рік за те, що він підвищив пенсії та надав додаткові соціальні пільги колишнім учасникам бойових дій [161]. Критика, зокрема, стосувалася того, що поруч із підвищенням пільг, хорватська влада не ефективно забезпечує покращення ситуації щодо працевлаштування ветеранів.

Хорватією запроваджено наступні програми: Національна програма психосоціальної та медичної допомоги учасникам та особам, які постраждали внаслідок Вітчизняної війни, Другої світової війни та тим, хто повернувся з миротворчих місій; Програма професійної підготовки та працевлаштування хорватських ветеранів і членів їхніх сімей на період з 2021 до 2023 року; Доступ до психосоціальної допомоги, необхідної для вирішення проблем посттравматичного стресового розладу [161].

У 2018 році було ухвалено Закон про Фонд хорватських ветеранів Вітчизняної війни та членів їх сімей, який є відкритим інвестиційним фондом і не має статусу юридичної особи [162].

Хорватія запровадила Реєстр хорватських ветеранів, до якого вносяться відомості про загиблих, полонених та зниклих безвісти. Реєстр є базовим для реалізації політики у сфері турботи про учасників Вітчизняної війни, і на сьогодні ним займаються Міністерство оборони та Міністерство внутрішніх

справ (залежно від того, де служила людина). Для реєстрації потрібно подати документи до відповідного міністерства [138] .

Після того, як людина отримує підтвердження статусу ветерана у Міноборони чи МВС, нею та її соціальною підтримкою, а також підтримкою її родини займається Міністерство хорватських ветеранів (МХВ), яке співпрацює з іншими міністерствами та державними установами. Наприклад, у сфері охорони здоров'я Мінветеранів співпрацює із Хорватським інститутом громадського здоров'я. Якщо людині необхідна паліативна допомога, вона надається відповідно до угод між Міністерством і компетентним державним органом управління охорони здоров'я та іншими установами, які надають паліативну допомогу та довготривале лікування.

Міністерство з питань ветеранів Вітчизняної війни Хорватії утворене на початку 1998 року для розвитку комплексної системи допомоги різним категоріям осіб, які постраждали внаслідок війни [138]. Його компетенції регулює Положення про внутрішню організацію міністерства ветеранів [163].

Додатково від 2020 року у країні також працює Міністерство праці, пенсійного забезпечення, сім'ї та соціальної політики Хорватії [138], яке виконує адміністративні та інші завдання, пов'язані з: трудовим законодавством, ринком праці, зайнятістю та активною політикою на ринку праці, реєстром на випадок безробіття та сприянням у працевлаштуванні, трудовою перепідготовкою та програмами підвищення працевлаштування. Міністерство виконує завдання щодо системи пенсійного страхування та політики соціального забезпечення, соціального діалогу та соціального партнерства та відносин з роботодавцями, профспілками та їх об'єднаннями у сфері зайнятості та трудового права. Міністерство також виконує завдання щодо статусу працевлаштування хорватських громадян, які працюють за кордоном, та діяльності, пов'язаної з їх поверненням і працевлаштуванням у країні. Також статус зайнятості та трудові права іноземних громадян, які працюють у Республіці Хорватія, вдосконалення

системи охорони праці на виробництві, а також міжнародне співробітництво у сфері трудового права, зайнятості та соціального забезпечення [164].

Першим і основним напрямом діяльності міністерства ветеранів є вирішення питань, пов'язаних із правовим статусом захисників та членів їх родин. Окрім ветеранів, ветеранів Вітчизняної війни з інвалідністю та їхніх близьких, родин загиблих, вбитих, полонених та зниклих безвісти захисників, міністерство опікується також учасниками Другої світової війни та військовими, що постраждали на службі ще за часів Югославії [165].

Другий напрям - удосконалення законодавства щодо допомоги захисникам, розширення рамок цієї допомоги, підвищення рівня освіченості і конкурентоздатності захисників, популяризація цінностей Вітчизняної війни і розширення знань про неї, передусім серед молодого покоління.

Третя функція міністерства - пошук зниклих безвісти, ексгумація, ідентифікація решток та організація поховань, турбота про меморіальні місця [166].

Для надання послуг ветеранам органи місцевого або територіального (регіонального) самоврядування можуть засновувати власні центри. Їх створення вони погоджують із Міністерством ветеранів. Закон про ветеранів також передбачає, що вони можуть створювати ветеранський соціально-трудоий кооператив з метою посилення психосоціального благополуччя та оздоровлення, тобто легшої та швидшої реінтеграції його членів у суспільство та включення в трудові та економічні процеси членів з обмеженою трудовими можливостями та безробітних. При цьому Мінветеранів бере на себе зобов'язання підтримувати кооператив на ринку та збільшувати його конкурентоспроможність [138].

У рамках Програми щодо розробки та реалізації активної політики зайнятості в Республіці Хорватія у період з 2015 по 2017 роки ветерани охоплені Пріоритетом № 1 - Підвищений відсоток зайнятості населення.

Ветеранські центри-установи, які надають комплексні послуги догляду захисникам і постраждалим внаслідок Вітчизняної війни. Окрім хорватських

ветеранів, цільовою групою користувачів є також їхні члени сімей, загиблих у миротворчих місіях солдатів, піротехніків та інших жертв Вітчизняної війни. Центри створюються під керівництвом Міністерства ветеранів, тобто є державними установами. Ідея полягає в тому, щоб усе, що потрібно ветеранам, надавалося в одному місці [138].

Резиденційно-реабілітаційний центр, в якому постійно або тимчасово розміщені хорватські ветерани, солдати, які повернулися з миротворчих місій, поранені сапери, цивільні жертви війни та інші особи, які потребують такого виду догляду. Для користувачів Центру забезпечене повне залучення громади, а також групові консультації, семінари та навчальні курси, семінари для професійної діяльності, психосоціальна підтримка, фізична реабілітація, освітня та трудова терапія, фізична підготовка та спорт і відпочинок у приміщенні та на відкритому повітрі [167]. Таким чином, у таких центрах можуть піклуватися про найбільш чутливу частину хорватських ветеранів поза їхніми домівками.

Міністерство ветеранів приділяє особливу увагу роботі громадських об'єднань ветеранів Вітчизняної війни, веде реєстр громадських об'єднань ветеранів Вітчизняної війни, підтримує їхню роботу та діяльність, а також у співпраці з громадськими об'єднаннями ветеранів Вітчизняної війни на постійній основі покращує якість життя хорватських ветеранів та членів їхніх сімей. Серед яких можна виділити: Асоціація добровольців і ветеранів Вітчизняної війни Республіки Хорватія (UDVDR), Асоціація ветеранів Вітчизняної війни з інвалідністю (HVIDR-a), Асоціація ветеранів-добровольців [167].

Пенсійна програма для ветеранів з інвалідністю в Хорватії є не лише широкомасштабною, а й щедрою. Ветеранські пенсії в 2,7-3,1 раза вищі за стандартні пенсії, а пенсії по інвалідності ветеранів приблизно в 3 рази вищі за загальні пенсії по інвалідності [157].

Основними напрямками діяльності Міністерства ветеранів у контексті соціального захисту, спираючись на проаналізовану законодавчу базу, є

допомога ветеранам, членам їх родин, а також цивільному населенню, постраждалому внаслідок Вітчизняної війни, із психологічною інтеграцією та соціалізацією, та матеріальним забезпеченням. Другий пункт включає підкреслений акцент у політиках на додаткову освіту та працевлаштування ветеранів та їхніх дітей. Держава також пропонує підтримку бізнесів та ветеранських кооперативів. Додатково ветерани можуть отримати підтримку із житлом, зокрема у вигідніших умовах кредитування та оренди житла, а також переобладнання житла під їх потреби. Вони також користуються рядом додаткових виплат та мають вищу пенсію [168].

Ватро відмітити «Національну програму психосоціальної та медичної допомоги учасникам та особам, які постраждали внаслідок Вітчизняної війни, Другої світової війни та тим, хто повернувся із миротворчих місій», яка запроваджена урядом Хорватії [169]. На місцевому рівні створено центри психосоціальної допомоги, які працюють з 1995 року і до сьогодні.

З метою забезпечення оптимальної психосоціальної інтеграції ветеранської спільноти в суспільство в центрах психосоціальної допомоги, крім психосоціального супроводу, військовослужбовцям надається і юридична допомога. Юридична допомога стосується насамперед процедури реалізації прав, що впливають із Закону про права хорватських ветеранів Вітчизняної війни та членів їх сімей, права на пенсію, прав, які вони мають у зв'язку з безробіттям та в системі соціального захисту. У центрах користувачі можуть отримати інформацію про всі програми та проекти, що реалізуються Міністерством з питань ветеранів (можуть отримати зразки заяв та/або професійну допомогу під час подачі заявок на заходи з професійної підготовки та працевлаштування, співфінансування витрат на підготовчі курси для зарахування до вищих навчальних закладів, лікування в барокамері, медичну або фізичну реабілітацію тощо) [155].

Додатково в країні також реалізується «Програма професійної підготовки та працевлаштування хорватських ветеранів та членів їхніх сімей на період з

2021 по 2023 роки», яка спрямована на впровадження заходів на заохочення освіти, працевлаштування та підтримку кооперативного підприємництва.

З урахуванням наведеного вище під соціальною підтримкою ветеранів та членів їх сімей у Хорватії вважається забезпечення та підтримка повноцінної участі ветеранів у житті суспільства. При цьому ключовими елементами є психосоціальна інтеграція та матеріальна підтримка [136] .

Для кращого адресування потреб і запитів ветеранів у Хорватії надання їм послуг та консультування передано до органів місцевого самоврядування та спеціальних ветеранських центрів, які створює держава і також передає в управління місцевим адміністраціям.

Республіка Хорватія має інструменти, які потенційно могли б бути корисними для України, яка вже обмінюється досвідом із Хорватією [155] щодо реабілітації ветеранів та їх інтеграції в соціальне життя країни.

Зрозуміло, що Хорватія, має значні відмінності у структурі соціального піклування про ветеранів та членів їх сімей, але вона прагне до передачі надання послуг на місця.

Позитивною практикою також є значне залучення волонтерських організацій, які можуть надавати спеціалізовані послуги та сприяти кращій інтеграції ветеранів і членів їх родин до життя спільноти.

Доцільно зазначити спрямованість соціальної політики Хорватії на надання інструментів ветеранам та членам їх родин, які допомогли б гарантувати фінансову незалежність і стабільність шляхом створення робочих місць, додаткового навчання та тренування для працевлаштування та підтримку ветеранських бізнесів.

3.2. Особливості досвіду Ізраїлю та Швейцарії щодо адміністративно-правового забезпечення соціальних прав військовослужбовців та членів їх сімей

Ізраїль як незалежна країна був проголошений 14 травня 1948 року Давидом Бен-Гуріоном, першим наказом якого стало утворення Сил оборони Ізраїлю (ЦАХАЛ). Основу армії склала організація Гагана — партизанська військова організація, що існувала до цього у Підмандатній Палестині (під керівництвом Ліги націй (Великої Британії) після Першої світової війни).

ЦАХАЛ брали участь у всіх конфліктах, куди була долучена Держава Ізраїль з 1948 і донині [170]. З першого дня Ізраїль змушений відстоювати своє право на існування та життя своїх громадян у ворожому оточенні. Найбільшим постачальником військової допомоги Ізраїлю є США [171].

Відповідно до військового балансу 2023 року Міжнародного інституту стратегічних досліджень (IISS) Ізраїль має 169 500 активних військово-службовців в армії, флоті та воєнізованих формуваннях. Інші 465 000 складають його резервні сили, тоді як 8 000 є частиною його воєнізованого формування [172]. Така структура армії із потужним резервом зумовлена постійним залученням країни до воєнних конфліктів, із можливістю призову резервістів у разі загострення обстановки.

Ізраїль, на відміну від Хорватії, Великої Британії, Швейцарії та України, має обов'язкову службу для чоловіків та жінок, якщо тільки вони не можуть бути звільнені від служби у зв'язку з причинами, визначеними у Законі про службу у Збройних Силах [173]. Наприклад, у разі належності до ортодоксальної спільноти, або якщо жінка є вагітною чи заміжня.

Закон передбачає такі види обов'язкової воєнної служби: строкова для чоловіків - 32 місяці, для жінок - 24 місяці. Окремо є служба у резерві (активна служба у резерві (івр Шерут Мілуїм Паїль) триває до досягнення резервістом віку 55 років для чоловіків і 50 років для жінок). Існує ще одна категорія

військовослужбовців - надстроковики, які служать добровільно за контрактом [173].

Рекрутинг до Збройних Сил Ізраїлю розпочинається із раннього віку, служба, серед іншого, є ключовою для надання громадянства. Військова служба Ізраїлем визначається як така, що впливає і на призованих солдатів, і на членів їх родин, а тому солдати мають значну кількість привілеїв після звільнення зі служби. Відтак, великою мірою соціальна політика щодо ветеранів та їх виокремлення як групи визначаються наявністю постійного збройного протистояння всередині та на кордонах самої країни — на противагу Хорватії та Великій Британії, які на 2023 рік залучають солдатів здебільшого на закордонні місії. Крім того, участь у Збройних Силах Ізраїлю почасти є умовою доступу до ряду соціальних гарантій та привілеїв, а тому інструменти ветеранської політики стосуються більшості населення за умови виконання вимог служби [173].

З огляду на структуру побудови ізраїльської армії та її запити законодавство Ізраїлю не містить поняття «ветеран». Натомість у ньому містяться поняття «звільнений солдат», «дійсний резервіст», «звільнений солдата з інвалідністю», «поранений солдата».

Згідно з положеннями Закону Ізраїлю «Про соціальну адаптацію звільнених військовослужбовців» (1994) [174], звільнений військовослужбовець - особа, яка закінчила строкову службу, навіть якщо вона була законно звільнена до закінчення періоду, який вона була зобов'язана відслужити, за умови, що вона прослужила щонайменше 12 місяців, а також особа, яка була звільнена до закінчення зазначеного вище періоду за станом здоров'я або через інвалідність, як це визначено в Законі про інвалідів (винагороди та реабілітацію); для цілей цього визначення кожен місяць національно-цивільної служби за роздільною системою зараховується як половина місяця служби, а кожен місяць національно-цивільної служби за проміжною системою зараховується як три чверті місяця служби.

Більша частина звільнених солдатів переходить до резерву (раніше це питання регулювалося Законом «Про службу у Збройних Силах», але після 2008 року - Законом «Про соціальну адаптацію звільнених військовослужбовців» [174]), однак частина - звільняється від служби у резерві (наприклад, жінки, які займають небойові посади, звільняються від цього обов'язку після народження першої дитини; і чоловіки, і жінки звільняються від служби в резерві після досягнення певного віку).

Відповідно до закону встановлено, що тривалість права звільненого військовослужбовця на пільги, передбачені законом, становить до 5 років після закінчення строкової чи цивільної служби (і до 10 років для окремих звільнених військовослужбовців та активних резервістів). Розміри допомоги звільненому військовому та особистого внеску визначаються відповідно до стажу та виду служби: учасники бойових дій, помічники під час бойових дій чи «інші» (законодавче позначення для всіх, хто не є учасниками бойових дій або не підтримує бойові дії). Випускники національної державної служби в цьому питанні визначені законом як «інші» [174].

Створена в 1948 році резервна армія Ізраїлю є чисельно домінуючим компонентом збройних сил, що становить близько 70% загальної чисельності армії. Ключовою ідеєю є призов на відносно тривалий період часу, протягом якого солдати проходять підготовку і виконують певні завдання, а після звільнення потрапляють до резерву. Таким чином задовольняються потреби військових і потреби цивільної економіки [175].

Резервісти в Ізраїлі живуть як цивільні особи, проте є частиною військової системи і повинні регулярно приходити на збори, а за потреби можуть бути призвані у зону бойових дій.

У 1997-2002 роках в ізраїльській армії гостро постало питання страхування. На відміну від військовослужбовців строкової служби, резервісти не були застраховані на випадок поранення або загибелі під час служби, тому вони та їхні сім'ї не мали права на отримання виплат. Військові поклалися на

приватне страхування резервістів, хоча страхові компанії виключали періоди служби в резерві з умов страхування [176]. У 2008 році в Ізраїлі був прийнятий Закон про резервну службу [177].

Найближчим до поняття «ветеран» у межах цього дослідження можна назвати звільненого військовослужбовця з інвалідністю, який завершив свою службу та користується відповідними пільгами, якщо інвалідність настала внаслідок поранення під час несення служби. Така людина є військовослужбовцем, який, найімовірніше, отримав поранення внаслідок бойових дій, звільнений від служби та має додаткові пільги, передбачені законом - що є найближчим до визначення поняття «ветеран» в інших країнах, досвід яких ми розглянули.

На відміну від поняття «звільнений військовослужбовець», інвалідність також найчастіше передбачає звільнення від служби в резерв (а отже, людина перестає бути військовим). Утім, у широкому розумінні визначення поняття «ветеран» також може включати чинних військовослужбовців, які перебувають у резерві.

Окремо варто згадати загиблих військових. У разі загибелі військовослужбовця ЦАХАЛ важливим є вжиття відповідних заходів щодо правового визнання його як «загиблій військовослужбовець». Під це визначення потрапляють лише ті військовослужбовці, хто загинув під час військової служби. З цим пов'язано визнання прав сім'ї на отримання допомоги від Міністерства оборони. У цьому контексті солдати-строковики, загиблі під час військової служби, практично без винятку визнаються такими, що підпадають під поняття «загиблій військовослужбовець». Не важливо, чи загинув він під час військових дій, на території військової бази або у звільненні.

Стосовно резервістів і кадрових військових діє інший правовий механізм. Вони отримують статус «загиблій військовослужбовець» тільки, якщо загинули в результаті військової служби. Якщо офіцер поїде за покупками і загине в ДТП, він не отримує статусу загиблого військовослужбовця, що необхідний для

отримання пільг від Міністерства оборони. Те саме стосується поранених і хворих.

Проте, якщо військовослужбовець помер, не отримавши статусу від Міністерства оборони, все одно Управління IDF Casualties Department супроводжуватиме його сім'ю. Піклування про сім'ї загиблих військовослужбовців регулюють Закон про сім'ї загиблих військових (компенсація та реабілітація) 1950, та Закон про військові кладовища 1950 [178].

У січні 2014 року набула чинності поправка до Закону про сім'ї загиблих військових, згідно з якою всі пільги, що надаються сім'ям загиблих, були закріплені на законодавчому рівні. Ця поправка є зміною у сприйнятті, згідно з яким всі положення, за якими працює відділ, стали лише адміністративними наказами, а будь-яка зміна пільг вимагає внесення змін до закону.

Основним органом, який відповідає за політику щодо ветеранів, є ізраїльське Міністерство оборони. Залежно від того, який статус має ветеран - звільнений військовослужбовець, звільнений з інвалідністю, звільнений у резерв - його правами опікуються різні структури у Міністерстві оборони.

Проте, якщо йдеться про поранення чи загибель чинного військового, його правами та допомогою родині займається один із підрозділів Сил Оборони Ізраїлю - Управління по роботі з постраждалими військовослужбовцями та членами їхніх сімей (IDF Casualties Department) [179].

Мета створення Управління - реалізація політики соціального, медичного та реабілітаційного забезпечення військовослужбовців та їхніх сімей у складі Департаменту персоналу Міністерства оборони. На Управління покладено завдання щодо забезпечення зв'язку між ЦАХАЛ та військовослужбовцями і членами їх сімей, родичами загиблих у ході бойових дій та в інших випадках, а також реалізації політики щодо їх соціальному захисту та реабілітації. Управління також відповідає за оформлення пільг, лікування, проведення професійної та функціональної реабілітації військовослужбовців, організації

надання їм та членам їх сімей суспільної та психологічної підтримки, соціального забезпечення в залежності від ступені травми чи інвалідності.

У структурі Міноборони, що стосується цивільного життя, є елементи, які пов'язані із ветеранами (звільненими солдатами) - це Фонд і підрозділ для звільнених солдатів та Відділ у справах сімей і вшанування пам'яті та Відділ оборони і суспільства, який відповідає за рекрутинг до Збройних Сил молоді та роботу із молоддю, а також просування рекрутингу до Збройних сил.

Фонд і підрозділ для звільнених солдатів є національним органом, відповідальним за надання допомоги, пільг і послуг солдатам, звільненим зі служби в ЦАХАЛ, і ізраїльтянам, які пройшли державну службу. Послуги та переваги, які надає департамент, сприяють плавному переходу до цивільного життя та доступні протягом п'яти років після завершення зі служби.

Право на отримання послуг і пільг визначається відповідно до Закону про інтеграцію звільнених солдатів 1994 року, який визначає поняття «звільнений солдат» як особу, яка: завершила щонайменше дванадцять місяців служби (за винятком виняткових обставин), служила у таких структурах: ізраїльські сили оборони, прикордонна поліція, поліція Ізраїлю, пенітенціарна служба, пройшла національну державну службу в визнаній установі [180].

Фонд надає фінансові гранти та грошовий депозит, пільги, спрямовані на допомогу ветеранам у завершенні навчання та вищої освіти, а також на професійне навчання та професійну орієнтацію, а також прагне охопити якомога більше звільнених у запас солдат і військовослужбовців країни, поінформувати їх про їхні права та пільги, які їм доступні, і допомогти їм повернутися до цивільного життя.

Створення та діяльність фонду регламентована Законом «Про інтеграцію звільнених солдатів, 1994-5574». Бюджет фонду фінансується з державного бюджету і визначений у законі про бюджет, в окремому розділі, поза бюджетом безпеки [136].

Додатково також законом передбачено фонд додаткової допомоги та Фонд для заохочення навчання у вищих навчальних закладах для ветеранів у зонах надзвичайних ситуацій та Фонд для покриття витрат на навчання у закладах вищої освіти. У контексті двох останніх фондів солдат може претендувати на обидві виплати за умови, що вони не перевищують вартість навчання.

Також у країні є фонд «Від уніформи до навчання», який передбачає покриття витрат на навчання у закладах вищої освіти для звільнених солдатів.

Відділ реабілітації Міністерства оборони є державним органом, визначеним законом для підтримки та обслуговування ветеранів, які зазнали поранень під час служби в ЦАХАЛ або в інших структурах національної безпеки.

Метою відділу реабілітації є надання ефективних, професійних послуг для допомоги в реінтеграції поранених ветеранів в ізраїльське суспільство та цивільне життя. Місія департаменту полягає в тому, щоб допомогти ізраїльським ветеранам з інвалідністю та/або пораненим ветеранам на шляху до одужання та повернення до цивільного життя. Це досягається шляхом надання ветеранам ефективних соціальних послуг та матеріальної підтримки.

У 2011 році Міністерство оборони та Організація ветеранів-інвалідів Сил оборони Ізраїлю підписали конвенцію служби реабілітаційного відділу, яка виражає зобов'язання департаменту перед тими, хто потребує допомоги після служби в оборонному закладі, визнає юридичні повноваження департаменту та окреслює його цінності та керівні принципи. Управління постійно шукає нові шляхи зміцнення та покращення відносин із ветеранською спільнотою.

Департамент у справах сімей і вшанування пам'яті є національним органом, уповноваженим вшановувати пам'ять загиблих військовослужбовців Ізраїлю та піклуватися про їхні родини.

Місія департаменту полягає в тому, щоб вшановувати тих, хто служив державі, і надавати їхнім родинам професійні, легкодоступні послуги відповідно до Закону про компенсацію та реабілітацію (1950) і Закону про військові кладовища (1950). Працівники департаменту виконують свою роботу,

опираючись на моральний імператив, який вперше сформулював перший прем'єр-міністр Ізраїлю Давид Бен-Гуріон: «благополуччя втрат ЦАХАЛу є невід'ємною частиною національної безпеки».

Основним органом, відповідальним за права звільнених солдатів (а також резервістів) є Міністерство оборони Ізраїлю. Міноборони тісно співпрацює із Відомством національного страхування, яке відповідальне за соціальну політику. Відомство діє згідно із Законом про Національне страхування від листопада 1953 року [181]. Відомство національного страхування покликане забезпечити економічну базу для верств населення та сімей, які тимчасово або на тривалий час опинилися у скрутному становищі [182]. На сьогодні у законі про Відомство національного страхування діють програми зі страхування людей похилого віку, людей, які втратили годувальника, матерів, дітей, осіб, які отримали виробничу травму, осіб із загальною інвалідністю, осіб, які потребують догляду, безробітних, банкрутів (в т.ч. з ліквідацією підприємства) та ін.

Окрім грошової допомоги, Відомство національного страхування надає послуги з реабілітації та професійної підготовки для людей з інвалідністю, вдів та постраждалих від ворожих дій, послуги з догляду та консультації для людей похилого віку. Відомство національного страхування також несе відповідальність за дотримання додаткових законів та угод у галузі соціального забезпечення, найважливішим з яких є Закон про забезпечення прожиткового мінімуму, покликаний забезпечити захист від втрати доходу кожній сім'ї в Ізраїлі, та гарантувати базове існування верствам населення, які мають потребу. Разом із тим Відомство національного страхування за допомогою 5 фондів, які воно задіює, надає підтримку у розвитку соціальних послуг для представників населення з додатковими потребами, таких як люди похилого віку, інваліди, молодь і діти, які опинилися в тяжкому стані. Відомство національного страхування стягує страхові внески з кожного мешканця Ізраїлю відповідно до його доходів та статусу. Крім того, на Відомство також покладено реалізацію закону про державне медичне страхування, тож воно відповідає за збір внесків зі

страхування здоров'я з мешканців Ізраїлю та перерахування їх до лікарняних кас [183].

Особливість установи в тому, що вона надає соціальні послуги всьому населенню, і деякі з послуг, які надаються лише ветеранам у Хорватії, в Ізраїлі доступні для усього населення. До прикладу, право на покриття витрат щодо поховання в Ізраїлі мають не лише полегли військовослужбовці, а й усі громадяни Ізраїлю [184]. Нещодавно було впроваджено пакет послуг, відомий під назвою «Одна душа» - це пакет реформ, який обіцяє суттєве покращення системи надання та інтеграції допомоги та послуг для осіб з інвалідністю, в тому числі підтримку в сфері професійної реабілітації [136].

Як зазначено вище, найближчим до поняття «ветеран» у визначенні інших країн, зокрема України, в Ізраїлі є звільнені солдати з інвалідністю. Фінансова допомога для них передбачена і в межах компетенції Міноборони, і в межах Відомства. Ті, хто внаслідок однієї і тієї ж події мають право як на компенсацію або дотацію від Міністерства оборони, так і на допомогу по інвалідності від Відомства національного страхування, мають обрати одну з двох виплат [136]. Важливо зазначити, що можна отримувати обидві виплати, якщо встановлено, що права на них не впливають з однієї події. Наприклад, ті, хто постраждав під час служби в Армії Оборони Ізраїлю і внаслідок цього має право на компенсацію від Міністерства Оборони, також може отримати право на допомогу по інвалідності від Відомства національного страхування через медичні патології, які не є наслідком цієї події [136].

Звільнені солдати та військовослужбовці (що проходять термінову чи надстрокову службу) не застраховані в межах Закону про державне медичне страхування і тому отримують медичне обслуговування в Армії оборони Ізраїлю, а не в лікарняних касах. Відповідно до закону членство демобілізованого солдата в лікарняній касі відновлюється автоматично в касі, до якої той належав до призову до армії. Інформація про демобілізацію надходить до Відомства національного страхування безпосередньо з Армії оборони Ізраїлю [136].

У разі поранення лікування відбувається в межах компетенцій відділів Міноборони. Відділ реабілітації ветеранів з інвалідністю Міністерства оборони є основною державною структурою, що займається правами звільнених військовослужбовців з інвалідністю. Його мета — реабілітація інвалідів Армії Оборони Ізраїлю та їхня інтеграція в суспільство, щоб забезпечити для них якомога ефективнішу працездатність і піклування про їхній добробут.

Відділ реабілітації інвалідів діє на підставі Закону про інвалідів (грошові відшкодування та реабілітація) від 1959 року [185]. Згідно з визначенням, наведеним у Законі, «людина з інвалідністю» - це демобілізований військовослужбовець, який отримав інвалідність внаслідок армійської служби, або військовослужбовець, який отримав інвалідність внаслідок надстрокової служби. При цьому «інвалідність» - втрата здатності здійснювати звичайні дії, як фізичні, так і розумові, або зниження такої здатності, які з'явилися у демобілізованого військовослужбовця або у військовослужбовця надстрокової служби внаслідок одного із випадків, що сталися в період його служби та внаслідок цієї служби: травма, захворювання, ускладнення захворювання.

Після демобілізації з армії роботу з пораненим і членами його родини продовжують працівники окружного відділення Відділу реабілітації інвалідів, до якого він належить, і відповідно до виду довідки, отриманої від офіцера з дотацій [136].

У Відділі реабілітації інвалідів є соціальний працівник, відповідальний за зв'язок із госпіталізованими пораненими, який підтримує зв'язок з армією та офіцерами соціальної служби поліції. До його обов'язків входить відвідування пораненого під час госпіталізації в лікарні, знайомство з ним, з його сім'єю та його потребами, викликаними його пораненням. Крім того, він надає інформацію про Відділ реабілітації інвалідів, про процедуру подання клопотання про визнання інвалідності та про допомогу, що надається Відділом реабілітації інвалідів.

Підрозділ медичних комісій організовує медичне оцінювання рівня інвалідності військового.

Підрозділ медичних послуг займається наданням інвалідам Армії Оборони Ізраїлю найбільш ефективного лікування та їхньою реабілітацією, які забезпечать їм оптимальне включення в життя сім'ї, суспільства і в сферу зайнятості. Лікування включає: госпіталізацію, амбулаторне лікування, медичні обстеження, ліки та медичне обладнання, підвезення до закладів госпіталізації або лікування, згідно з інструкціями Відділу реабілітації інвалідів. Лікування надається пораненому всіма визнаними медичними установами Ізраїлю та згідно з постановою окружного лікаря. В виняткових випадках може бути дозволено проведення курсу лікування за кордоном.

Поранений, якому встановлено 20%-й і більше ступінь інвалідності, має право на лікування визнаної в нього інвалідності через Відділ реабілітації інвалідів. Лікування інвалідів зі ступенем інвалідності менше 20% здійснюється лікарняними касами згідно із Законом про державне страхування здоров'я.

Підрозділ реабілітаційних послуг. Основною метою Відділу реабілітації інвалідів є допомога в реабілітації людини з інвалідністю, тобто забезпечення оптимального включення в життя суспільства, створивши відповідні умови для її стабільної та безперервної зайнятості. Включення в соціальне життя прискорює інтеграцію людини з інвалідністю в суспільстві, покращує її сприйняття себе і позитивно впливає на інші аспекти її життя. Інваліди Армії Оборони Ізраїлю, яким призначено 20%-й і більше ступінь інвалідності мають право на допомогу під час реабілітації, що включає в себе психологічну і соціальну підтримку, орієнтацію і допомогу при складанні програми реабілітації та її реалізації. Працівники з реабілітації (зазвичай це соціальні працівники) діють у співпраці з лікувальним колективом округу і самим інвалідом, прагнучи прискорити процес реабілітації. До кожного пораненого, визнаного інвалідом, прикріплюється працівник із реабілітації, який керує процесом реабілітації (координатор — case manager, CM).

Значна частина процесів індивідуальної та професійної реабілітації пов'язана з діями зі зміцнення та розвитку внутрішніх і зовнішніх ресурсів, що допомагають справлятися з інвалідністю та пов'язаними з нею змінами. Працівники з реабілітації та колектив співробітників округу готові надати допомогу інваліду в будь-якій, пов'язаній з його реабілітацією потребі. Програма реабілітації будується на основі його здібностей і професійних прагнень, з урахуванням визнаної інвалідності та відповідно до вказівок Відділу реабілітації солдатів з інвалідністю [176].

Підрозділ грошових відшкодувань (дотацій) і пільг. Працівники Підрозділу допомагають інваліду реалізувати ті його права в різних соціальних сферах, які встановлені законом і відповідають інструкціям Відділу реабілітації інвалідів, що видаються час від часу. Працівники округів інформуватимуть інваліда про різні права і супровідні їхні послуги, на які він має право претендувати, і проінструктують його, як їх можна реалізувати. Реалізація прав діє протягом усього життя інваліда відповідно до вказівок Відділу та положень закону. Для того, щоб військові могли розібратися зі своїми правами, у країні працює система Compass.

Відділ сімей та вшанування пам'яті додатково опікується всіма питаннями, пов'язаними із пільгами для родини загиблих воїнів. Діяльність відділу та пільги для сімей загиблих регламентує Закон «Про сім'ї солдатів, які загинули під час служби (компенсації та реабілітація) 1950-57» [186].

Соціальне забезпечення є найбільшою статтею витрат у соціальних витратах Ізраїлю (державні витрати на соціальний захист, освіту та охорону здоров'я) - 43 відсотки [187]. Джерелом цих витрат є державний бюджет і страхові внески, що збираються з працівників і роботодавців. Витрати на державне соціальне забезпечення включають виплати Інституту національного страхування в наступних сферах (перераховані за розміром витрат): пенсії за віком та у зв'язку з втратою годувальника (вдова/сирота), пенсії по старості та у зв'язку з втратою годувальника (вдова/вдівець та сирота), по загальній

інвалідності, у зв'язку з вагітністю та пологами (допомога по вагітності та пологах), довгостроковий догляд, на дітей, у зв'язку з трудовим каліцтвом, безробіттям, допомога по безробіттю та аліменти, допомоги жертвам терору та колишнім в'язням Сіону. Соціальне забезпечення також включає видатки на Керівництво у справах жертв Голокосту (при Міністерстві фінансів) також фінансує витрати Міністерства оборони на реабілітацію ветеранів з інвалідністю та виплати сім'ям загиблих. У період з 2001 по 2014 роки витрати на ветеранів з інвалідністю коливалися від 6% до 7% від загальних витрат держави на соціальне забезпечення [136].

З кінця 1940-х років це стаття витрат адмініструється і фінансується Міністерством оборони. Пільги та послуги, що надаються ветеранам з інвалідністю ЦАХАЛу, відрізняються від пільг та послуг, що надаються іншим особам, які отримали травми внаслідок інших причин, як за обсягом, так і за критеріями отримання.

Загалом серед проаналізованих країн Ізраїль пропонує найбільшу кількість пільг і переваг для звільнених військових, військових з інвалідністю та членів їх родин. Складність порівняння в тому, що ізраїльське законодавство не має визначення «ветеран», а відтак прописані права та пільги можуть стосуватися більшості населення як звільнених у резерв військовослужбовців [136].

Значна частина пільг стосується оплати за навчання та працевлаштування, медичного лікування, зокрема лікування посттравматичного синдрому, та надання матеріальної допомоги пораненому чи родині у разі втрати годувальника. Утім, така кількість інструментів також пов'язана із тим, що Ізраїль не визначає ветеранів як окрему групу населення, оскільки все населення Ізраїлю або служить в армії, або перебуває в резерві [136].

Особливої уваги заслуговують пункти, що стосуються допомоги родині загиблих військовослужбовців. Так, партнер або партнерка загиблого мають права, що подібні до прав батьків загиблого, виплати та компенсації також отримують діти загиблого (або живий опікун до досягнення їх повноліття).

Окрім того, батьки полеглої воїни також мають право на виплати на інших дітей. Відмінною ознакою є також виплати дітям чи братам та сестрам загиблих воїнів із нагоди барміцви чи одруження [136].

Важливо також зазначити, що у контексті допомоги Управління ЦАХАЛу, IDF Casualties Department мають розвинену систему зв'язків з цивільними установами та громадськими організаціями, що дозволяє активно залучати соціальні та інші мережі для полегшення членів родин військовослужбовців від напруження через переживання та очікування на повернення їхніх рідних з зони бойових дій [136]. Зокрема, органами місцевого самоврядування, волонтерськими організаціями та окремими волонтерами проводяться спільні зібрання дружин, дітей та інших родичів військовослужбовців, на яких організуються різноманітні творчі та інші заходи, що полегшують переносити психологічні навантаження. Одним із прикладів такої роботи може слугувати організація гуртків для дружин та дітей по терапевтичному малюванню на вільні теми, що дозволяє відволіктися від напруження. Зазначені зібрання та проведені на них заходи висвітлюються в пресі, що також сприяє підтримці необхідного бойового духу в самих військовослужбовців, які беруть участь у бойових діях.

Усі соціальні пільги можна умовно поділити на кілька ключових груп. Найширшою групою є звільнені військові (більша частина населення), серед яких можна виокремити звільнених військових, які мають інвалідність чи інші додаткові потреби. Друга група - звільнені військові (ті, хто пройшов обов'язкову строкову службу), а третя - звільнені військові з інвалідністю [136].

Проаналізовані інструменти політики соціального і правового захисту військовослужбовців Ізраїлю та членів їх сімей також великою мірою визначені соціальними та релігійними особливостями країни. Але вивчення досвіду Ізраїлю є доречним для України.

Швейцарія

Аналіз державної моделі армії Швейцарії, яка унікальна за формуванням за міліцейським принципом та національними традиціями, може також стати корисною для вибудовування Україною власної сучасної Української армії, побудованої на національних традиціях Козацького війська.

На початку створення швейцарська армія виглядала як народне ополчення, сформоване за міліцейським принципом. До слова, цей принцип зберігся і донині.

В сучасних державах міліцейська армія існує лише у Швейцарії і сформована за таким принципом: військові частини налічують тільки обліковий апарат та нечисленні кадри командного складу; весь змінний рядовий склад і частина командного складу приписуються до військових частин, розташованих у районі їх місця проживання та відбувають військову службу шляхом проходження короткочасних навчальних зборів.

За останні роки Швейцарія, здійснюючи політику гнучкого нейтралітету, який враховує зміну політичної ситуації в світі, збирається збільшити військові витрати бюджету, а також налагодити тіснішу співпрацю з Північноатлантичним альянсом. За рішенням Федеральної ради Швейцарії (Der Bundesrat), в зв'язку з погіршення ситуації у сфері безпеки в Європі швейцарська армія потребує зміцнення своєї обороноздатності, у тому числі на суші, в повітрі, кіберпросторі, електромагнітному, екзоатмосферному та інформаційному просторах [188].

Відповідно до ст. 2 п. 4 Федеральної конституції [189] Швейцарія прагне до мирного і справедливого міжнародного порядку, в якому силова політика може посідати якомога менше місця. Швейцарія може вжити різних заходів для підтримки цього порядку, зокрема: підтримка санкцій або надання добрих послуг і миротворчих заходів. Це прагнення до миру є частиною принципів зовнішньої політики (ч. 2 ст. 54 Федеральної конституції) і, поряд з обороною, є одним з основних завдань збройних сил (ч. 2 ст. 58 Федеральної конституції) (Федеральна конституція Швейцарської Конфедерації від 18 квітня 1999 року).

У ст. 57 Конституції Швейцарії проголошено, що Конфедерація і кантони в межах своєї компетенції забезпечують безпеку країни і захист населення. Вони координують свої зусилля у сфері внутрішньої безпеки.

У ст. 58 Конституції Швейцарії закріплено, що Швейцарія має армію, яка організована за принципом міліції. Армія служить для запобігання війні та сприяє збереженню миру, вона захищає країну і її народ. Вона допомагає цивільним органам влади протистояти серйозним загрозам внутрішній безпеці та справлятися з іншими винятковими ситуаціями. Законами можуть бути передбачені й інші завдання армії. Розгортання армії є справою федерального уряду.

Організація військової служби закріплена ст. 59 Конституції. Відповідно до цих положень кожен громадянин Швейцарії зобов'язаний проходити військову службу. Закон передбачає альтернативну цивільну службу. Військова служба для швейцарських жінок є добровільною. Громадяни Швейцарії, які не проходять військову або альтернативну службу, повинні сплачувати податок. Ця сума стягується Конфедерацією, а оцінюється і збирається кантонами. Федеральний уряд видає положення про відповідну компенсацію за втрату заробітку.

Завдання, принципи, організацію збройних сил, її зміст, права та обов'язки військовослужбовців, призов та звільнення швейцарської армії в регулюють такі основні документи: Федеральний закон про збройні сили та військову адміністрацію (Військовий закон) [190]; (Федеральний закон про збройні сили та військову адміністрацію від 03.02.1995 року) та Постанова про обов'язкову військову службу (VMDP) регулює обов'язкову навчальну службу для всіх класів (Постанова про обов'язкову військову службу від 22 листопада 2017 року) [191]. У швейцарській армії військовослужбовці представлені у кожному підрозділі.

Усі громадяни-чоловіки, які визнані придатними до несення військової служби, віком від 18 до 35 років мають служити в армії. Це є почесним

обов'язком, який доведений до абсолюту. Термін військової служби - 260 днів. Юнаки, для яких проходження обов'язкової військової служби є неприйнятним за індивідуальними переконаннями, мають на сьогодні реальну альтернативу - пройти так звану цивільну службу в громадських організаціях та інститутах, таких, як лікарні, будинки для людей похилого віку та ін.

Загальні принципи керівництва, навчання та виховання, повсякденної служби, а також права та обов'язки військовослужбовців викладено у статуті служби. Воно поширюється на всіх військовослужбовців, коли їм доводиться виконувати службові обов'язки або коли вони з'являються у військовій формі.

Особливістю моделі проходження військової служби є те, що вона поділена на етапи.

Перший етап - базова підготовка, так звана школа рекрутів (49 днів). Другий етап - військові збори з періодичністю по 21 день на рік, доки військовослужбовці не вислужать встановлену кількість днів. Щороку військовослужбовці також зобов'язані складати неодмінні нормативи зі стрільби. Якщо норматив не здано, солдати повинні пройти навчальний курс для відстаючих стрільців, купуючи патрони за власний кошт. Швейцарська армія готує із солдатів справжніх професіоналів не тільки у військовій, а й в інших сферах. Підготовку в армії можна порівняти з ґрунтовним професійним цивільним навчанням. Оскільки знання і фундаментальний досвід, отримані в армії, стануть перевагою в майбутній роботі, допоможуть у кар'єрному зростанні та нададуть можливість інтегруватись у громадянське суспільство.

Швейцарська армія готується до ситуації, що змінилася з безпекою та загрозами майбутнього, а війна в Україні посилила її актуальність. В новій стратегії «Попереду загроз» «Бачення 2030» визначено намір армії продовжувати виконувати свою місію із захисту країни та її мешканців, зміцнювати свою обороноздатність у всіх сферах діяльності (наземний, повітряний, кіберпростір, зокрема електромагнітний, космічний, інформаційний

простіри) комплексно, своєчасно, головне - послідовно. Керівництвом армії визначено три стратегічні напрями:

Адаптивно розвивати свій військовий потенціал, щоб впоратися зі швидкими змінами навколишнього середовища та непередбачуваною ситуацією з безпекою. Вчитися керуваними кроками та гнучко розвиватися. Підтримувати працездатність усієї системи в міру її розвитку.

Скористатися можливостями, які відкриває технологічний прогрес. З метою підвищення своєї ефективності за рахунок отримання більш повної та якісно кращої ситуаційної інформації, отримання переваги у знаннях та прийнятті рішень над противниками та діяти швидше та точніше на великих дистанціях. Найактуальніше завдання - зменшити ризики для військовослужбовців у бойових діях. Для цього необхідно оптимізувати процеси за допомогою цифровізації, робототехніки та штучного інтелекту, що дозволяє йому використовувати свої ресурси ефективніше або іншим чином.

Аналізуючи модель Швейцарської армії, доходимо висновку, що Швейцарія - це країна солдатів, оскільки всі чоловіки у Швейцарії, які придатні до служби і у віці до 35 років, перебувають у постійній бойовій готовності. Зрозуміло, що для армії країни це значна перевага і означає, що в її лавах є постійний штат професіоналів.

На перший погляд, порівнюючи з іншими країнами світу, де військові мають значні пільги, у Швейцарії нічого такого немає. Мало того, вони доволі часто обтяжені різними труднощами - необхідно поєднувати військові збори, що проводяться щороку, з роботою або навчанням. У період служби швейцарські солдати найчастіше отримують дещо меншу зарплату за основним місцем роботи: роботодавець зазвичай виплачує своєму працівнику (який перебуває на військовій службі) 80-100% його щомісячного окладу за посадою.

Швейцарська Конфедерація заснувала низку виплат компенсації втрати прибутку роботодавцям, з яких держава виплачує компаніям грошову компенсацію за дні проходження військової служби їхніми працівниками.

Особам, які не мають постійного місця роботи, як і учням, сума компенсації виплачується особисто. Солдати також отримують незначну платню в межах 6 швейцарських франків на добу, офіцери - 9 швейцарських франків.

Отже, основна нагорода, якою удостоюються солдати, - це подяка та визнання суспільства, а служба в армії вважається честю.

Попри перше враження, військовослужбовці в міліцейській армії Швейцарії соціально захищені на високому рівні. У ст. 59 Конституції встановлено, що особи, які проходять військову або альтернативну службу і зазнають шкоди своєму здоров'ю або втрачають життя, мають право на відповідну федеральну підтримку для себе або своїх родичів.

Федеральна рада Швейцарії, беручи до уваги Федеральний декрет від 17 березня 1950 року прийняла рішення про застосування Женевських конвенцій у збройних силах [192]. Це означає, що Швейцарія вжила необхідних заходів для застосування Женевських конвенцій про захист жертв війни у своїх збройних силах, а військовослужбовці захищені в своїх правах, в тому числі і соціальних, як національним, так і міжнародним законодавством.

Швейцарія розробила та впровадила унікальний механізм захисту військовослужбовців через інститут страхування [193]. Основними нормативними документами, що регулюють захист соціальних прав військовослужбовців є: Федеральний закон про збройні сили та військову адміністрацію від 03.02.1995, Федеральний закон про військове страхування (19.06.1992) [194], Постанова про соціальний фонд оборони та Цивільний захист (30.11.2018) [195], Постанова про Фонд Готфріда Келлера (23.11.2011) [196], Положення про компенсацію заробітку, тощо.

Так, військовослужбовці, які перебувають на службі, застраховані від наслідків хвороб та нещасних випадків військовим страхуванням. Якщо ви служите в армії більш як 60 днів поспіль, військовослужбовці можуть перервати приватне медичне страхування без сплати страхового внеску.

Військовослужбовці застраховані від хвороб і нещасних випадків та пов'язаних з ними економічних наслідків у виді військового страхування на весь період військової служби (у тому числі у відпустці, дорогою туди і назад). Застраховано також будь-кого, хто бере участь у вербуванні, навчаннях зі стрільби поза службовими обов'язками, операціях Швейцарського корпусу гуманітарної допомоги та федеральних миротворчих операціях за кордоном. Військовою страховкою не застраховані лише ті, хто працює під час відпустки та потрапив в аварію.

Професійні та тимчасові військовослужбовці федеральної служби сплачують страхові внески і, отже, застраховані від хвороб і нещасних випадків на роботі та у вільний час. Після виходу на пенсію вони можуть продовжувати мати обов'язкове медичне страхування власним коштом.

З метою захисту соціальних прав військовослужбовців та членів їх сімей, Швейцарією створено спеціальний Соціальний фонд оборони та цивільного захисту (Фонд), завданням та компетенцією якого є підтримка:

- військовослужбовців збройних сил і цивільної оборони, які зазнають лиха під час виконання своїх обов'язків військової чи охоронної служби або які внаслідок цього змушені змиритися з непропорційно невідповідними обставинами;

- осіб, які виконують у миротворчій службі військово-організовані місії, які зазнають лиха внаслідок цієї служби або які внаслідок цього змушені змиритися з непропорційно невідповідними обставинами;

- осіб, призначених Федеральною радою відповідно до статті 6 Закону про військову справу від 3 лютого 1995 року бути приписаним або приписаним до армії і перебувають у скрутному становищі внаслідок своєї служби або змушені змиритися з непропорційно невідповідними обставинами в результаті;

- родичів або осіб, які пережили втрату працездатності осіб військовослужбовців за умови, що вони самі перебувають у скрутному становищі або змушені змиритися з непропорційно великими незручностями внаслідок шкоди їхньому здоров'ю або смерті під час або в результаті служби;

- осіб, які утримуються законом особами - військовослужбовців, або які проживають у шлюбних стосунках з такими особами, і які самі перебувають у скрутному становищі або змушені змиритися з непропорційно великими несприятливими умовами внаслідок шкоди своєму здоров'ю або смерті під час або внаслідок служби.

На активи, подаровані пані Лідією Вельті-Ешер 6 вересня 1890 року Швейцарській Конфедерації, було утворено спеціальний Фонд Готфріда Келлера. Управління капіталом фонду здійснює Федеральний департамент фінансів. Якщо Конфедерація втягується у війну з іноземними державами, наявні кошти Фонду використовуються для догляду за пораненими і хворими солдатами.

Підхід Швейцарії до політики нейтралітету, армії, військовослужбовців, захисту прав людини ґрунтується на національних традиціях та перебуває в процесі формування понад 300 років. Унікальність формування армії за міліцейським принципом, запровадження інститутів медичного та пенсійного страхування всебічно захищають соціальні права та інтереси військовослужбовців армії Швейцарії. Час засвідчив, що такий підхід є обґрунтованим і життєздатним. Підхід Швейцарії до власної обороноздатності цілком корелюється з традиціями Українського козацького війська як основи української державності.

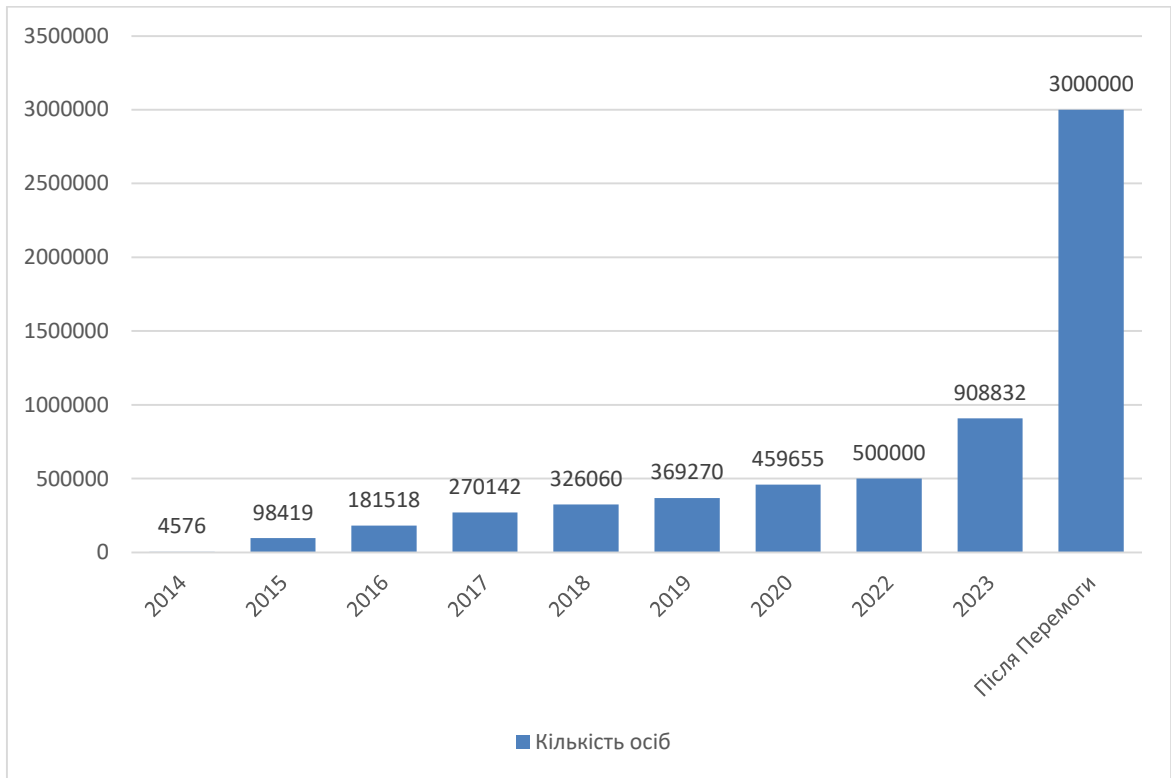
3.3. Удосконалення адміністративно-правового забезпечення соціальних прав військовослужбовців та членів їх сімей в Україні з урахуванням міжнародного досвіду

Оголошення воєнного стану в Україні, активні бойові дії, тимчасова окупація території країни, процеси її деокупації делегують пряму нагальну потребу нашої держави в наданні реальних соціальних гарантій військовослужбовцям, членам їх сімей, пораненим військовослужбовцям, а також сім'ям, члени яких загинули під час проведення бойових дій.

У Рішенні РНБО України «Про Стратегію воєнної безпеки України», введеного в дію Указом Президента України від 25 березня 2021 року № 121/2021 [16], прямо та опосередковано пов'язано державну політику за пріоритетом – «запровадження об'єднаного керівництва з підготовки та ведення всеохоплюючої оборони України із законодавчим унормуванням та забезпеченням необхідних умов для соціального захисту військовослужбовців, членів їх сімей, осіб, звільнених з військової служби».

З початку повномасштабного вторгнення російської федерації в Україну значно збільшилася кількість військовослужбовців, яка на сьогодні вже перевищує 1 мільйон осіб, що своєю чергою призводить до збільшення звернень військовослужбовців та членів їх сімей до суду за вирішенням соціальних спорів, пов'язаних із проходженням військової служби під час мобілізації у воєнний час. Тим самим, судова практика, перебуваючи на стадії свого формування, виступає своєрідним лакмусовим папірцем, що показує як недосконалість (внаслідок наявності колізій і прогалин) чинного законодавства у відповідній сфері, так і проблеми в реалізації положень чинного законодавства.

За даними відкритих джерел, динаміка кількості військовослужбовців, які мають статус ветеранів війни - учасників бойових дій має такий вигляд.

На сьогодні можна говорити про появу нової категорії правозахисників - військових адвокатів або військових юристів, які спеціалізуються на справах військовослужбовців, у тому числі і щодо їх соціального захисту та членів їх сімей. Як приклад, на сьогодні діє волонтерський рух «Адвокат ЗСУ», що надає безоплатну правову допомогу військовослужбовцям, а також юристи та адвокати системи Безоплатної правничої допомоги, адвокати-волонтери, які надають безоплатну правову допомогу військовослужбовцям.

Також чимало є запитань у військовослужбовців щодо соціальних виплат, соціальних гарантій, які не в повній мірі виконують свою функцію, а ті пільги, що відповідають меті, не реалізуються або реалізуються на неналежному рівні з огляду на недосконалий механізм.

Науковці Сахно С. В. й Беліменко О. О. провели соціологічне опитування військовослужбовців щодо задоволення потреб їх соціального забезпечення і за результатами якого було встановлено, що нагальними потребами військовослужбовців є «забезпечення житлом, грошове забезпечення та речове, отримання земельних ділянок, психологічна реабілітація, розвантаження та відпочинок, пенсійне забезпечення» [197].

«Опитування підтверджує існування проблем в реалізації Закону України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей», зокрема у сфері соціального забезпечення військовослужбовців та членів їх сімей. Держава виконує зобов'язання щодо соціального забезпечення військовослужбовців у пунктах медичного, грошового, земельного, правового, освітнього та культурного аспектів, але не в повній мірі» [197].

Водночас у більшості країн світу держава піклується як про якість соціального захисту військовослужбовців, так і про реальну можливість отримання ними цих пільг. Для забезпечення їх соціальних гарантій реалізується цілий комплекс заходів, спрямованих на забезпечення гідного рівня життя і задовільного самопочуття як самих військовослужбовців, так і членів їх сімей. Підтримуючи позиції інших дослідників цієї проблематики, є підстави вважати, що нормативно-правове врегулювання питань забезпечення соціальних гарантій українських військовослужбовців і членів їх сімей має наближатися до міжнародних стандартів, зокрема країн-членів НАТО.

Зокрема, Мазуренко Л. у науковому дослідженні доходить висновку, що «реформування системи соціального захисту військовослужбовців Збройних Сил України має відбуватися із застосуванням успішного досвіду країн Західної Європи та США і зважено, ґрунтуватися на глибоких правових та історичних дослідженнях, відповідати українським реаліям, можливостям і вимогам сьогодення. В Україні навіть в умовах широкомасштабної війни здійснюється оборонна реформа за стандартами НАТО, порушуються питання формування Збройних Сил України на основі принципу професійного кадрового добору, що додатково потребує підвищеної уваги до діючої системи соціального захисту військовослужбовців, що повинна сприяти їх мотивації до якісного виконання службових завдань. Нормативно-правове забезпечення питань соціального захисту українських військовослужбовців має наближатися до міжнародних стандартів країн НАТО, до членства в якому прагне долучитися Україна. Ефективність соціального захисту набуватиме ознак покращення ситуації в разі

розуміння його як прямого обов'язку держави перед військовослужбовцями щодо задоволення законодавчо визначених потреб цих осіб, зумовлених особливостями їхнього соціально-правового стану» [198].

«Однією із першочергових проблем соціального захисту членів сімей військовослужбовців варто назвати відсутність належного рівня фінансування здійснення соціальних програм, спрямованих на відновлення їхнього здоров'я. Саме фінансування є однією з причин ненадання належного рівня соціального захисту, в тому числі щодо медичного забезпечення та санаторно-курортного лікування. На сьогодні питання медичного забезпечення як військовослужбовців, так і членів їх сімей стоїть гостро, що пов'язано з воєнним станом в нашій державі. Тому внесення змін до Законів України та інших нормативно-правових актів задля покращення соціального становища військовослужбовців та членів їх сімей є пріоритетним» [74].

Основними напрямками держави в умовах воєнного стану є удосконалення законодавства з питань посилення соціального захисту членів сімей військовослужбовців; приведення рівня матеріального та інших видів забезпечення у відповідність до встановлених для них законодавством правами і свободами. «Оскільки соціальний захист як і військовослужбовців, так і членів їх сімей, підтримання їхнього життя на належному рівні є важливою частиною соціальної політики держави, яка відповідальна за добробут, розвиток і безпеку своїх громадян» [74].

Соціальний захист членів сімей військовослужбовців є важливим елементом їх трудової діяльності. Основною ознакою такого захисту є її системність. Членам сімей військовослужбовців державою гарантуються заходи соціального захисту від самого початку прийняття на службу військовослужбовця та діють упродовж несення його всієї служби, тобто довічно, за винятком випадків, передбачених законом.

«Для покращення соціального становища членів сімей військовослужбовців необхідне удосконалення їх соціального захисту. Зокрема,

шляхом внесення змін до законів України та інших нормативно-правових актів за різними напрямками, серед яких удосконалення законодавства з питань посилення соціального захисту членів сімей військовослужбовців; приведення рівня матеріального та інших видів забезпечення у відповідність до встановлених для них законодавством правами і свободами. Оскільки соціальний захист як і військовослужбовців, так і членів їх сімей є важливою частиною соціальної політики держави, яка відповідальна за добробут, розвиток і безпеку своїх громадян» [74].

Під соціальним і правовим захистом членів сімей військовослужбовців слід розуміти «діяльність держави, спрямовану на встановлення системи правових і соціальних гарантій, що забезпечують реалізацію конституційних прав і свобод, задоволення матеріальних і духовних потреб членів сімей військовослужбовців відповідно до особливого виду їх правового статусу в суспільстві» [48].

Також доцільно звернути увагу на положення Державної програми розвитку Збройних Сил України на період до 2020 року, яка здійснює окремий вплив на регулювання адміністративно-правового статусу військовослужбовців, який простежується у задекларованих програмних положеннях про те, що розвиток системи управління Збройних Сил України буде провадитися згідно з принципами і стандартами держав-членів НАТО, удосконалення системи оборонного планування та запровадження в Міністерстві оборони України та Збройних Силах України прозорого й ефективного управління ресурсами шляхом використання сучасних підходів; створення єдиної системи логістики та удосконалення медичного забезпечення Збройних Сил України відповідно до стандартів НАТО. Аналізуючи зазначені основні положення Програми, доцільно відзначити, що на даний час є актуальним осучаснення, оновлення та створення належних механізмів здійснення таких заходів, у тому числі з урахуванням національних надбань і розвитку Збройних Сил України [16].

В умовах сьогодення стандарти та принципи НАТО та євроатлантичні підходи визначені Програмою як пріоритетні. Це важливо, оскільки за попередні роки в Україні (особливо в 2010-2014 роках) не було створено необхідної бази для переходу на стандарти НАТО у війсьній сфері. Більш того, у деяких випадках були протилежно інші підходи до формування українського війська.

Зазначимо також, що законодавче регулювання адміністративно-правового забезпечення захисту соціальних прав військовослужбовців та членів їх сімей в Україні в умовах сьогодення сформоване, проте, попри це, перебуває в умовах трансформації, спрямованої на врахування стандартів НАТО та підвищення спроможностей усіх ланок сектору безпеки і оборони України. В основі такого реформування має бути покладено людиноцентристський підхід, відповідно до якого соціальний статус військовослужбовців потребує детального правового унормування, особливо в умовах надзвичайних правових режимів.

Окрім цього, при реформуванні відповідних законодавчих положень необхідно враховувати концепцію військового адміністративного конституціоналізму, що передбачає беззаперечне врахування базових конституційних цінностей. Адміністративно-правове забезпечення захисту соціальних прав військовослужбовців та членів їх сімей є багатоплановою категорією, а тому стосується широкого кола різних питань і осіб, з якими він прямо або опосередковано пов'язаний.

Аналіз правового регулювання соціального захисту військовослужбовців іноземних держав дозволяє виділити, що вони регулюють статус військовослужбовця як особливого суб'єкта суспільних відносин, основою є принцип компенсації за конкретні тяготи військової служби, законодавче регулювання питань військової служби; військове законодавство, щоб бути ефективним, має бути систематизовано (а в подальшому кодифіковано).

Найважливішою особливістю соціального забезпечення військово-службовців та членів їх сімей у зарубіжних державах є те, що в них вбудована активна система захисту соціальних прав військовослужбовців та членів їх сімей.

Окрім того, підлягає подальшому реформуванню також і адміністрування сфери соціального забезпечення військовослужбовців. Зокрема, Шамрай В. О. та Пасіка С. П. у своїх працях зазначають, що «необхідно законодавчо розподілити повноваження між Міністерством оборони України та пенсійними й іншими соціальними фондами щодо охорони прав військовослужбовців, оскільки фінансування задекларованих державою пільг для військовослужбовців розпорошується та зникає на різних рівнях - державний бюджет, місцеві бюджети, пенсійні та соціальні фонди міністерства транспорту, житлово-комунального господарства тощо». Автори пропонують «акумуляувати всі кошти, призначені для соціального забезпечення військовослужбовців, на рівні Міністерства оборони. При цьому невикористані кошти (оплата за житло, безкоштовний проїзд до місця проведення відпустки, кошти на лікування тощо) повинні залишатися на рахунку Міністерства оборони з подальшим використанням на соціальні потреби конкретного військовослужбовця, бути персоніфіковані, оскільки бюджетом передбачаються ці кошти для кожного військовослужбовця, але за певних обставин вони не можуть ними скористатися» [199].

Окремо наголосимо: надання соціальних послуг ветеранам у Великій Британії спрямований на надання їм можливості утримати себе та свою родину завдяки державним програмам із адаптації та працевлаштування; пенсійного забезпечення, а також великій кількості ресурсів визначених країною центрів для ментальної підтримки. А ще зауважимо, що Велика Британія вдало використовує поєднання урядових і неурядових інструментів для максимальної реалізації прав і запитів ветеранів та їхніх родин.

Позитивний досвід полягає в тому, що важливою складовою британської політики щодо ветеранів також є можливість переходу та адаптації, коли солдат готується завершити службу. Таких перехід дає змогу максимально «безболісно» відійти від служби та розпочати цивільне життя із можливістю себе забезпечити.

Зокрема, в Хорватії ключовими елементами є психосоціальна інтеграція та матеріальна підтримка. Соціальну підтримку та інтеграцію ветеранів та постраждалих внаслідок Вітчизняної війни у цій країні здійснюють залучаючи психологів, юристів та інших спеціалістів у центрах психосоціальної підтримки і окремих ветеранських центрах. Матеріальна підтримка ветеранів реалізується через низку пільг і виплат. Їм виплачуються підвищені пенсії, а також розроблено програми, спрямовані на професійну перепідготовку та підтримання ветеранських бізнесів та для самозайнятості осіб.

Для кращого адресування потреб і запитів ветеранів – учасників бойових дій у Хорватії надання послуг і консультування ветеранів передано до органів місцевого самоврядування та спеціальних ветеранських центрів, які створені державою і передані в управління місцевим адміністраціям.

Республіка Хорватія в своєму законодавстві має інструменти, які потенційно могли б бути корисними для запровадження такого досвіду в Україні. Позитивним є залучення великої кількості волонтерських організацій, які можуть надавати спеціалізовані послуги та сприяти поліпшеній інтеграції ветеранів та членів їх родин у суспільне життя країни.

Визначальною ознакою хорватської соціальної політики, що також заслуговує на увагу, є її спрямованість щодо надання інструментів ветеранам і членам їх родин, які допомагали б гарантувати фінансову незалежність та стабільність шляхом створення робочих місць, додаткового навчання та тренування для працевлаштування, стимуляцію для бізнесів з метою працевлаштування ветеранів і суттєву підтримку ветеранських бізнесів.

Важливою особливістю також є зведення надання усіх ветеранських послуг до єдиного центру або пункту, куди ветерани, зокрема ветерани з інвалідністю та їх родини, можуть звернутися для консультації щодо своїх прав. Отримати там належні послуги без потреби пошуку окремих інших інстанцій.

Перелічені інструменти могли б бути корисними в українській системі соціального захисту військовослужбовців та членів їх сімей щодо створення

«Єдиного вікна», куди ветерани, зокрема ветерани з інвалідністю та їхні близькі і рідні, могли б також звернутися для консультації щодо своїх прав для отримання послуг без потреби пошуку незрозумілих для пересічного громадянина інстанцій, які займаються різними формами піклування.

Зрозуміло, що українська система надання соціальних послуг відрізняється від досвіду Хорватії, але перелічені інструменти могли б бути корисними в реформуванні української системи захисту соціальних прав військовослужбовців і соціального захисту членів їх сімей та ветеранів.

Важливо врахувати також досвід держави Ізраїль і впровадити його в Україні в сфері забезпечення соціальних прав військовослужбовців, оскільки державна політика Ізраїлю в сфері захисту соціальних прав військовослужбовців та членів їх сімей якнайбільше спрямована на захист конкретного індивідуума. Ізраїль має значний досвід щодо життя та розвитку в періоді тривалого воєнного стану і досяг успіху, зокрема в економіці, соціальному захисті військовослужбовців та членів їх сімей.

Військовий досвід Швейцарії може стати корисним для України в сфері вивчення та запровадження в Україні систем медичного і пенсійного страхування, побудови армії за міліцейським принципом, яка при небезпеці може миттєво розгорнутися у всенародне ополчення досвідчених професійних бійців.

В умовах воєнного стану в Україні актуальним є вдосконалення соціальної роботи і правової допомоги військовослужбовцям, військовозобов'язаним та резервістам, призваних на навчальні (або перевірочні) та спеціальні збори та членам їх сімей з метою забезпечення їхніх прав і свобод, пільг і соціальних гарантій, передбачених законодавством України.

При цьому особлива увага має бути приділена соціальним гарантіям у разі повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття з незалежних від них обставин, у старості, а також в інших установлених законом випадках, задоволення матеріальних і духовних потреб

особового складу органів військового управління, з'єднань, військових частин, військових навчальних закладів, установ та організацій, в тому числі військових частин, підтримання сприятливого соціального клімату та соціальної стабільності у військових колективах, забезпечення статусу військовослужбовців у суспільстві, сприяння зростанню продуктивності праці, всебічній охороні трудових прав.

З метою виконання поставленої мети та осучаснення соціальної роботи у Збройних Силах України доцільно організувати роботу соціальних працівників первинної ланки з надання соціального супроводу військовослужбовцям та членам їх сімей, а саме: у центрах комплектування та соціальної підтримки, військових частинах, медичних установах та закладах, організаціях із надання психологічної підтримки та реадаптації, за принципом «Єдиного вікна» та впровадити в дію «Електронний кабінет військовослужбовця».

Наразі, як ніколи, актуальним є відновлення довіри та справедливості в Збройних Силах України. Тому варто організувати соціальну та правову роботу, соціальний супровід військовослужбовців та членів їх сімей за принципом «Єдиного вікна», забезпечити можливість військовослужбовцям та членам їх сімей звернутися з нагальною потребою до будь-якого соціального працівника первинної ланки та отримати необхідний соціальний супровід та/або правовий захист у повному обсязі незалежно від місця перебування.

Для цього доцільно пропонувати:

забезпечити мінімізацію процесів та уникати зайвої бюрократії в розгляді звернень військовослужбовців та членів їх сімей в реалізації їхніх законних прав та інтересів;

забезпечити взаємодію та комунікацію «Електронного кабінету військовослужбовця» із системою Державних публічних реєстрів України, а також із електронним застосунком «ДІЯ»;

в «Електронному кабінеті військовослужбовця» відображати персональну інформацію про військовослужбовця, а також інформацію про його соціальні

права, зокрема про його грошове забезпечення (посадовий оклад, оклад за військовим званням; щомісячні додаткові види грошового забезпечення (підвищення посадового окладу, надбавки, доплати, винагороди, які мають постійний характер, премія); одноразові додаткові види грошового забезпечення)), інформація про трудові права (дні відпустки, матеріальне забезпечення), інформація про стан здоров'я та медичну інформацію, вичерпну інформацію про належні пільги, компенсації, гарантії, в тому числі для сім'ї військовослужбовця відповідно до діючого законодавства України.

Доповнити нормативні акти Міністерства оборони України щодо організації соціального захисту та правової допомоги військовослужбовцям та членам їх сімей наступними визначеннями:

«Єдине вікно» - діяльність первинної ланки з надання соціального супроводу та соціальної підтримки, правової допомоги, які за зверненням військовослужбовців та членів їх сімей за місцем їх знаходження зобов'язані забезпечити повний комплекс послуг і супроводу військовослужбовців та членів їх сімей в наданні допомоги щодо подання заяв, звернень, скарг, складенню та виданні довідок, збору повного пакета документів для отримання пільг, компенсацій, виплат, всіх видів грошової допомоги, в реалізації соціальних прав та гарантій. До первинної ланки з надання соціального супроводу, соціальної підтримки та правової допомоги належать районні та територіальні центри комплектування та соціальної підтримки, військові частини, медичні заклади та установи, органи реадaptaції та психологічної допомоги, а також організації, які надають безоплатну правову допомогу, тощо.

Організація соціальної роботи і правової допомоги - організація діяльності у Збройних Силах України, яка спрямована на реалізацію соціального і правового захисту військовослужбовців, військовозобов'язаних та резервістів, призваних на навчальні (або перевірочні) та спеціальні збори, та членів їх сімей (далі - військовослужбовці та члени їх сімей).

Правова допомога військовослужбовцям та членам їх сімей - організація безоплатного правового забезпечення військовослужбовців та членів їх сімей з метою реалізації та захисту їх законних прав та інтересів, що включає консультативну, роз'яснювальну, правопросвітницьку діяльність, допомогу в зборі та складанні документів правового характеру та представництві інтересів у разі порушення законних прав та інтересів;

«Електронний кабінет військовослужбовця» - це інформаційно-комунікаційна система, призначена для збирання, зберігання, обробки та використання даних про проходження військової служби, що створений для забезпечення соціального захисту та правової допомоги військовослужбовцям та членам їх сімей відповідно до чинного законодавства України;

Соціальна робота в Збройних Силах України – це вид воєнно-професійної діяльності зі створення соціальних умов для поліпшення умов життя окремого військовослужбовця, підвищення добробуту його сім'ї, діяльність, яка спрямована на підтримання та надання кваліфікованої допомоги військовослужбовцям та членам їх сімей, що розширює або відновлює їхню здатність до соціального функціонування, сприяє реалізації громадянських прав;

Соціальний супровід - є формою соціальної підтримки військовослужбовців та членів їх сімей та передбачає надання конкретній особі чи сім'ї комплексу соціальних послуг, який спрямований на реалізацію передбачених законом прав, пільг і гарантій військовослужбовців та членів їх сімей;

«Телефони довіри» - телекомунікаційний безкоштовний сервіс, за яким військовослужбовцям та членам їх сімей надається фахова соціально-психологічна допомога, консультації правового характеру, здійснюється інформаційно-роз'яснювальна робота, а також приймається публічна та конфіденційна інформація з питань, що належать до компетенції відповідних військових частин, центрів комплектування та соціальної підтримки, медичних установ тощо.

Від злагодженої роботи всіх суб'єктів первинної ланки залежить реалізація права військовослужбовця на отримання одноразової грошової допомоги у разі поранення, втрати працездатності, отримання інвалідності, а також отримання родиною загиблого військовослужбовця одноразової грошової допомоги. Існуючий механізм призначення та отримання одноразової грошової допомоги доволі складний і потребує значних зусиль від членів сім'ї загиблого військовослужбовця для реалізації своїх прав [200].

Труднощі починаються з етапу збору всіх необхідних документів, оскільки кількість документів, що необхідно зібрати, доволі велика. Велика кількість інстанцій та установ, в яких потрібно запитувати необхідні документи, також не сприяють їх швидкому збору. Також термін очікування одноразової грошової допомоги є тривалим. Доволі часто військовослужбовці та члени їх сімей змушені «пройти довгий шлях» судових процесів з метою відстоювання своїх прав і законних інтересів.

У мирний час питання соціального забезпечення військовослужбовців та членів їх сімей, зокрема отримання одноразової грошової допомоги та пенсійного забезпечення, займало питому вагу серед справ, які перебували на розгляді в адміністративних судах. На жаль, на сьогодні кількість таких звернень зросла вразі.

Тому, перебуваючи в умовах воєнного стану, держава зобов'язана гарантувати належну реалізацію такого права. В такій ситуації адміністративний апарат держави, починаючи із належної роботи соціальних працівників «первинної ланки» у військових частинах, центрах комплектування та соціальної підтримки, зобов'язаний дотримуватись принципу «держава для людини». Сумлінний та відповідальний соціальний супровід військовослужбовців та членів їх сімей первинною ланкою соціальної підтримки зможе вирішити питання збору документів і передачі їх для отримання одноразової грошової допомоги військовослужбовцями.

Отже, має бути розроблено адміністративно-правовий механізм дієвої реалізації державою своїх зобов'язань перед військовослужбовцями та членами їх сімей. У багатьох випадках без сторонньої допомоги не обійтись при зборі необхідного пакета документів або при захисті прав у судовому порядку. До слова, практика свідчить, що судових процесів може бути декілька, як в адміністративному судочинстві, так і цивільному.

Тому, необхідно на законодавчому рівні покласти обов'язки щодо інформування сім'ї загиблого військовослужбовця про право на отримання одноразової грошової допомоги та збору документів для її отримання на районні територіальні центри комплектування та соціальної підтримки (ТЦКСП). Оскільки у разі призову на службу (мобілізації) вся вичерпна інформація про військовослужбовця має бути наявна в електронному вигляді в ТЦКСП та в особистому Кабінеті військовослужбовця.

Має бути розуміння як у військовослужбовця, так і посадових осіб ТЦКСП, що військова служба в країні, яка перебуває у стані війни, пов'язана з певними ризиками. Саме на цьому етапі у ТЦКСП є всі можливості отримати вичерпні відомості про військовослужбовця та членів його сім'ї як потенційних спадкоємців, які мають право на отримання одноразової грошової допомоги у разі його загибелі.

Зокрема, у постанові Кабінету Міністрів України «Питання деяких виплат військовослужбовцям, особам рядового і начальницького складу, поліцейським та їх сім'ям під час дії воєнного стану» від 28 лютого 2022 р. № 168 зазначено: «державні органи, мають право отримувати інформацію з державних реєстрів щодо осіб, які мають право на отримання одноразової грошової допомоги шляхом доступу до таких реєстрів та/або шляхом електронної інформаційної взаємодії державних електронних інформаційних ресурсів у порядку, встановленому законодавством». Окрім цього, відповідальність за повноту та своєчасність збору таких документів має бути покладена також на ці органи.

Наступне проблемне питання це виплата одноразової грошової допомоги членам сім'ї, які не перебували у шлюбі з військовослужбовцем. Тривалий час у Верховному Суді України відбувались дискусії про те, в якому судовому провадженні мають розглядатися такі справи - в цивільному чи адміністративному. Нарешті Велика Палата Верховного Суду у Постанові від 18 січня 2024 року у справі № 560/17953/21 зазначила: «Справи про встановлення факту проживання однією сім'єю без шлюбу із загиблим військовослужбовцем підлягають розгляду в порядку цивільного судочинства незалежно від мети звернення до суду, зокрема, підтвердження соціального статусу для призначення та виплати одноразової грошової допомоги сім'ї військовослужбовця». Але у грудні 2023 року до Закону України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» [48] були внесені зміни, відповідно до яких військовослужбовець має право скласти розпорядження щодо отримання одноразової грошової членами його сім'ї на випадок його загибелі. На жаль, через недостатню поінформованість про таку можливість військовослужбовці не користуються таким правом. Адже ця можливість дозволить уникнути тривалих судових процесів. Саме для того, щоб в подальшому уникнути подібних моментів, передбачається організація належної роботи первинної ланки щодо надання соціального супроводу, соціальної підтримки, правового супроводу військовослужбовців та членів їх сімей.

Висновки до Розділу 3

У цьому розділі дисертаційної праці в межах поставлених завдань опрацьовано досвід таких іноземних держав, як Велика Британія та Хорватія як країн - членів НАТО у сфері соціально-правового захисту військовослужбовців та членів їх сімей; досліджено особливості досвіду Ізраїлю як країни, яка тривало перебуває в військовому конфлікті, та Швейцарії як країни постійного нейтралітету у сфері соціально-правового захисту військовослужбовців та членів їх сімей; запропоновано пропозиції щодо практичного впровадження досвіду провідних демократичних країн світу у сфері адміністративно-правового забезпечення захисту військовослужбовців та членів їх сімей в Україні.

В умовах війни в будь-якій країні, яка захищає свою державність від агресора, має відбуватися процес трансформації громадянського суспільства, що спрямований на посилення її обороноздатності. Така трансформація має охоплювати всі сфери життя країни: від економіки до ідеології і виховання, ґрунтуватися на національних традиціях та запозиченні передового світового досвіду.

Проаналізовані в цьому розділі країни – Велика Британія, Хорватія, Ізраїль і Швейцарія, мають різні системи адміністративно-правового захисту соціальних прав військовослужбовців, ветеранів та членів їх сімей. про ветеранів, осіб, які завершили службу (якщо законодавчо поняття «ветеран» не визначене), а також різні виклики, з якими вони стикаються у цьому контексті. Відмінності між цими системами зумовлені внутрішньою ситуацією у країнах (політичне керівництво, соціальний контекст, наявність чи відсутність збройних конфліктів всередині країни чи на її кордонах) та зовнішньою політикою держав (належність до міжнародних організацій та політичних блоків).

З-поміж загальних тенденцій у проаналізованих країнах також варто виокремити передачу турботи про ветеранів на місця та прагнення до загальної децентралізації надання послуг, оскільки саме так можна найкраще забезпечити індивідуальні потреби окремих ветеранів.

Зокрема, Хорватія та Велика Британія як країни-члени НАТО, попри відсутність прямо пов'язаних із ними збройних конфліктів, донедавна брали участь в інтервенціях Блоку. Їхні системи опіки над ветеранами мають чітке спрямування на адаптацію їх до цивільного життя, забезпечення працевлаштування після завершення служби та психологічну підтримку для них та членів їхніх родин. Ці країни мають розвинуту систему громадських організацій із їхньою підтримкою уряду. А Британія інтегрувала неурядові організації в систему допомоги ветеранам на рівні урядових ресурсів.

Хорватська система (з окремим Міністерством ветеранів) та постсоціалістичним чинником найближча за своєю структурою для України. Відтак про перейняття її досвіду для надання соціальних послуг ветеранам в Україні йшлося ще в 2021 році на урядовому рівні. Однією із потенційних точок перейняття досвіду є чітке врегулювання в українському законодавстві розподілу повноважень стейкхолдерів із верховенством відповідного Міністерства. Хорватія має ветеранів війни в 1990-х роках, чітке визначення ветеранів та Єдиний реєстр, що спрощує їх доступ до надання соціальних послуг.

Доречною ідеєю для запозичення та розвитку в Україні з британської системи є інтегрованість урядових і неурядових організацій в єдину систему послуг, що надаються ними користувачам. Таким чином, ветеран на місці може контактувати із місцевою радою та отримати необхідні ресурси та підтримку в своєму регіоні. Важливою складовою є те, що всі послуги об'єднані в одну систему, а одні й ті самі послуги можуть надавати різні суб'єкти. З погляду користувача це спрощує взаємодію із системою.

Ізраїльська система відрізняється від двох інших країн тим, що вона не визначає ветеранів як окрему категорію осіб, оскільки багато звільнених військових залишаються у резерві як частині ізраїльської армії. Водночас Міністерство оборони країни бере на себе повну відповідальність за забезпечення ветеранів з інвалідністю понад 20%, включно із медичними послугами. Міністерство завдяки своїй розгалуженій структурі також є певним

пунктом, куди повинні звертатися родичі загиблих військових. Подібна система спрощує передачу та облік даних військових і дає змогу комплексно адресувати їхні запити і потреби.

Вивчаючи досвід Швейцарії, проводимо історичні паралелі між побудовою швейцарської армії та Козацького війська, використання нею в сучасній армії національних традицій і демократичних надбань. Гасла французької революції «Свобода, рівність і братерство» певною мірою втілені в швейцарській моделі військової служби. Тож вивчення швейцарського досвіду, порівняння його з козацькими традиціями є доречним для його впровадження в сучасній Українській армії.

Проте зазначимо, що в умовах війни громадянське суспільство робить важливі кроки до розбудови країни. Насамперед в Україні якнайшвидше було створено і діють загони самооборони. Притаманна українцям взаємодопомога й взаємовиручка переросла у безперечно героїчний волонтерський рух [201]. Такий підхід застосований у моделі швейцарської армії, яка побудована за міліцейським принципом. Основним надбанням армії Швейцарії є те, що в момент військової загрози держави Швейцарія здатна в найкоротші строки розгорнути свою всенародну армію, тобто «поставити під рушницю» всю чоловічу частину своїх громадян, які навчені воєнній справі на високому рівні та мотивовані належним чином.

Проаналізовані нами військові системи країн мають інструменти, які потенційно могли б бути корисними для України. Зокрема, Україна вже обмінюється досвідом із Хорватією [202] щодо реабілітації ветеранів та їх інтеграції у соціальне життя країни.

У розділі досліджено також значні відмінності у структурі соціального піклування про військовослужбовців у вказаних країнах і те, яких вони досягли успіхів, але всі їхні системи прагнуть до передачі надання послуг на місцях.

Позитивною практикою також є значне залучення волонтерських організацій, які можуть надавати спеціалізовані послуги та сприяти кращій інтеграції ветеранів і членів їх родин до громадянського життя.

Вивчивши досвід Великої Британії, Хорватії та Ізраїлю, зазначимо важливу складову їхніх систем, а саме: спрямованість соціальної політики цих країн на надання інструментів ветеранам і членам їх родин, які допомогли б гарантувати фінансову незалежність і стабільність шляхом створення робочих місць, додаткового навчання і тренування для їх працевлаштування, стимуляцію бізнесів працевлаштовувати ветеранів і всіляку підтримку ветеранським бізнесам.

Особливістю систем у цих країнах є зведення надання усіх ветеранських послуг до єдиного пункту, куди ветерани, зокрема ветерани з інвалідністю та їх родини, можуть звернутися для отримання консультації щодо своїх прав. Отримання належних їм послуг без потреби пошуку окремих інстанцій, які займаються різними функціями піклування. Перелічені інструменти могли б стати корисними в українській системі піклування про військовослужбовців та членів їх сімейного пункту, куди ветерани, зокрема ветерани з інвалідністю та їх родини, можуть звернутися для консультації щодо свої прав та отримати послуг без потреби шукати різні інстанції. Хоча український контекст у значній мірі відмінний від контексту проаналізованих країн, перелічені інструменти могли б стати корисними у контексті української системи захисту соціальних прав військовослужбовців та піклування про членів їх сімей та ветеранів.

На даний час є актуальним відновлення довіри та справедливості в Збройних Силах України, тому доцільно організувати соціальну та правову роботу, соціальний супровід військовослужбовців та членів їх сімей за принципом «Єдиного вікна», забезпечити можливість військовослужбовцям та членам їх сімей звернутися з нагальною потребою до будь-якого соціального працівника первинної ланки та отримати необхідний соціальний супровід та/або правовий захист в повному обсязі незалежно від місця свого перебування.

Для цього, пропонується:

забезпечити мінімізацію процесів та уникнути зайвої бюрократії у розгляді звернень та процесів для військовослужбовців та членів їх сімей в реалізації їх законних прав та інтересів;

забезпечити взаємодію та комунікацію «Електронного кабінету військовослужбовця» із системою Державних публічних реєстрів України, а також з електронним застосунком «ДІЯ»;

в «Електронному кабінеті військовослужбовця» відображати персональну інформацію про військовослужбовця, а також інформацію про його соціальні права, зокрема про його грошове забезпечення (посадовий оклад, оклад за військовим званням; щомісячні додаткові види грошового забезпечення (підвищення посадового окладу, надбавки, доплати, винагороди, які мають постійний характер, премія); одноразові додаткові види грошового забезпечення)), інформація про трудові права (дні відпустки, матеріальне забезпечення), інформація про стан здоров'я та медичну інформацію, вичерпну інформацію про належні пільги, компенсації, гарантії, в тому числі для сім'ї військовослужбовця відповідно до чинного законодавства України.

Пропонується доповнити нормативні акти Міністерства оборони України щодо організації соціального захисту та правової допомоги військовослужбовцям та членам їх сімей такими визначеннями:

Єдине вікно - діяльність первинної ланки з надання соціального супроводу та соціальної підтримки, правової допомоги, які за зверненням військовослужбовців та членів їх сімей за місцем їх знаходження зобов'язані забезпечити повний комплекс послуг і супроводу військовослужбовців та членів їх сімей в наданні допомоги в поданні заяв, звернень, скарг, складенню та видачі довідок, збору повного пакета документів для отримання пільг, компенсацій, виплат, всіх видів грошової допомоги, в реалізації соціальних прав і гарантій. До первинної ланки з надання соціального супроводу, соціальної підтримки та правової допомоги належать районні та територіальні центри комплектування та

соціальної підтримки, військові частини, медичні заклади та установи, органи реабілітації та психологічної допомоги, а також організації, які надають безоплатну правову допомогу, тощо.

Електронний кабінет військовослужбовця це - інформаційно-комунікаційна система, призначена для збирання, зберігання, обробки та використання даних про проходження військової служби, створений для забезпечення соціального захисту та правової допомоги військовослужбовцям та членам їх сімей відповідно до чинного законодавства України;

Телефони довіри - телекомунікаційний безкоштовний сервіс, за яким військовослужбовцям та членам їх сімей надається фахова соціально-психологічна допомога, консультації правового характеру, здійснюється інформаційно-роз'яснювальна робота, а також приймається інформація публічного чи конфіденційного характеру з питань, які належать до компетенції відповідних військових частин, центрів комплектування та соціальної підтримки, медичних установ тощо.

ВИСНОВКИ

У дисертаційному дослідженні вивчено теоретико-правові засади інституту адміністративно-правового забезпечення захисту соціальних прав військовослужбовців та членів їх сімей в Україні; проаналізовано міжнародну та національну системи адміністративно-правового забезпечення захисту соціальних прав військовослужбовців та членів їх сімей, а також законодавче регулювання адміністративно-правового забезпечення військовослужбовців та членів їх сімей; основні підходи до визначення інституту соціального захисту військовослужбовців та його елементи; гарантії соціального та правового захисту військовослужбовців; у межах поставлених у роботі завдань сформовано наступні висновки.

За результатами поставлених у першому розділі завдань досліджено теоретичне підґрунтя адміністративно-правового захисту військовослужбовців та членів їх сімей через вивчення сучасних наукових концепцій, визначених понять, значень, функцій та встановлено, що інститут адміністративно-правового забезпечення захисту соціальних прав військовослужбовців та членів їх сімей є складним і динамічним поняттям. Він включає в себе широкий спектр компонентів, спрямованих на забезпечення і захист конституційних прав і свобод цієї категорії громадян та містить такі елементи, як соціальний захист, соціальне забезпечення, соціальну роботу, соціальний супровід, соціальну підтримку і правовий захист.

Основою цього інституту є соціальний захист, який визначає норми, що забезпечують реалізацію особливих соціальних пільг, гарантій і компенсацій для задоволення матеріальних і духовних потреб військовослужбовців і членів їх сімей відповідно до їх особливих видів діяльності та підтримує їхній статус у суспільстві.

Соціальне забезпечення містить заходи з перерозподілу коштів державного бюджету для надання матеріальної підтримки військовослужбовцям та членам їх сімей, що спрямовані на компенсацію, зниження або запобігання

негативному впливу соціальних ризиків, які виникають внаслідок особливостей їх службової діяльності.

У рамках цього інституту виконується соціальна робота, що полягає у наданні кваліфікованої допомоги військовослужбовцям та членам їх сімей з метою підтримки їх соціального функціонування, сприяє реалізації громадянських прав і створенню соціальних умов для поліпшення якості життя окремих військовослужбовців та підвищення добробуту їхніх родин.

Соціальний супровід у військах можна описати як вид соціальної підтримки для військовослужбовців та членів їх сімей, який передбачає надання комплексу соціальних послуг конкретній особі або сім'ї.

Соціальну підтримку у військах доцільно розглядати як дії, що спрямовані на побудову стійкості військовослужбовців як окремих індивідумів, сімей і спільнот з метою зміцнити їх потенціалу до відновлення та адаптації.

Соціальна підтримка може бути матеріальною, емоційною, інформаційною, інструментальною. Матеріальна підтримка включає надання матеріальних благ.

Важливим компонентом інституту адміністративно-правового захисту соціальних прав військовослужбовців є їх правовий захист, який доречно розглядати як організацію безоплатної правової допомоги військовослужбовцям та членам їх сімей для реалізації та захисту їх законних прав та інтересів, а це: консультативна, роз'яснювальна, правопросвітницька діяльність, допомога в зборі та складанні документів правового характеру та представництво їхніх інтересів у разі порушення законних прав та інтересів.

Зазначені компоненти інституту адміністративно-правового забезпечення військовослужбовців та членів їх сімей перебувають у постійному розвитку та взаємодії, що формує комплексну систему захисту соціальних прав військовослужбовців та членів їх сімей. Взаємодія складових цього інституту як одного цілого підкреслює його багатогранність і важливість у системі соціального забезпечення військовослужбовців та членів їх сімей.

Дисертантом проаналізовано міжнародну адміністративно-правову систему соціального захисту військовослужбовців та членів їх сімей та визначено шляхи імплементації цих норм у національне законодавство. На сьогодні забезпечення належної реалізації ст. 9 Конституції України доволі актуальне, тому для визначення питання пріоритетності є застосування правил міжнародного договору порівняно із законами України, запропоновано доповнити цю статтю частиною третьою, а саме: «Якщо міжнародним договором України, який набрав чинності в установленому порядку, встановлено інші правила, ніж ті, що передбачені у відповідному акті законодавства України, то застосовуються правила міжнародного договору».

Здійснено також аналіз національного законодавства у сфері адміністративно-правового забезпечення захисту прав військовослужбовців та членів їх сімей, що надало можливість встановити недоліки і прогалини, а також визначити шляхи удосконалення. Встановлено, що чітко побудована система нормативно-правових приписів, нормативно-правових актів є обов'язковою умовою забезпечення ефективного адміністративно-правового забезпечення захисту соціальних прав військовослужбовців та членів їх сімей, створенням умов для його всебічного забезпечення, у тому числі й у межах функціонування будь-яких спеціальних режимів (правовий режим надзвичайного стану, воєнного стану тощо).

Результати дослідження наочно демонструють, що адміністративно-правовий захист соціальних прав військовослужбовців не можна назвати стабільним, захищеним, забезпеченим і найголовніше - гарантованим органами військового управління та державою. Тому необхідно удосконалити законодавчі акти, що спрямовані на врегулювання правовідносин у військовій сфері.

Зокрема, актуальним є дати визначення «військовослужбовець» та викласти статтю 9 Закону України «Про військовий обов'язок та військову службу» в такій редакції: «Військовослужбовці - особи, які проходять військову службу (мобілізовані та за контрактом) у Збройних Силах України, Державній

спеціальній службі транспорту, Національній гвардії України, Службі безпеки України, Службі зовнішньої розвідки України, Державній прикордонній службі, а також інших військових формуваннях, в тому числі на особливий період із забезпечення оборони держави відповідно до законів України».

Запропоновано розширити сферу дії Закону України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» та доповнити пункт 1 статті 3 підпунктом 5 цього Закону таким суб'єктом, як «ветерани війни (учасники бойових дій, особи з інвалідністю внаслідок війни, учасники війни)». Визначення «ветеран війни» необхідно викласти в статті 4 Закону України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту»: «Ветеранами війни є військовослужбовці - особи, які проходять або проходили військову службу (мобілізовані та за контрактом) у Збройних Силах України, Державній спеціальній службі транспорту, Національній гвардії України, Службі безпеки України, Службі зовнішньої розвідки України, Державній прикордонній службі, а також інших військових формуваннях, в тому числі на особливий період із забезпечення оборони держави відповідно до законів України, які брали участь у захисті Батьківщини чи бойових діях на території інших держав. До ветеранів війни належать: учасники бойових дій, особи з інвалідністю внаслідок війни, учасники війни».

Доцільно також доповнити пункт 1 статті 3 Закону України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» підпунктом 6: «Члени сім'ї військовослужбовця - це особи, які проживають разом із ним, пов'язані спільним побутом та мають взаємні права та обов'язки, а саме: непрацездатні батьки; дружина (чоловік), які перебувають з військовослужбовцем в зареєстрованому шлюбі; спільні неповнолітні діти (до 18 років); повнолітні діти, що визнані особами з інвалідністю з дитинства; особи, які перебувають під опікою або піклуванням військовослужбовця; чоловік/дружина, які проживали з військовослужбовцем без реєстрації шлюбу,

якщо є рішення суду, яке набрало законної сили, про встановлення відповідного факту спільного проживання однією сім'єю».

У другому розділі в межах поставлених завдань було охарактеризовано адміністративно-правовий механізм захисту соціальних прав військовослужбовців та членів їх сімей та визначено головні завдання діяльності органів державної влади та місцевого самоврядування в системі адміністративно-правового забезпечення соціальних прав військовослужбовців та членів їх сімей; виокремлено актуальну судову практику в сфері захисту соціальних прав військовослужбовців та членів їх сімей, зокрема в сфері пенсійного забезпечення, розроблено пропозиції щодо удосконалення законодавства у сфері адміністративно-правового забезпечення захисту військовослужбовців та членів їх сімей.

Визначено, що держава зобов'язана належним чином захищати соціальні права військовослужбовців та членів їх сімей через діяльність державних органів. Ця діяльність повинна спрямовуватись на створення адміністративно-правової системи правових і соціальних гарантій, які забезпечують реалізацію конституційних прав і свобод, задоволення матеріальних і духовних потреб військовослужбовців у відповідності до особливого характеру їх службової діяльності та статусу в суспільстві, а також збереження соціальної стабільності у військовому середовищі.

Встановлено, що гарантії реалізації обов'язків і прав у контексті реформування Збройних Сил України є важливою складовою для забезпечення стабільності, захищеності та гарантованості забезпечення захисту соціальних прав військовослужбовців та членів їх сімей. Проте на сьогодні вони потребують оновлення та належного закріплення на законодавчому рівні для запровадження дієвого адміністративно-правового механізму їх регулювання.

Між тим зауважимо, що правове регулювання соціальних відносин в Україні здійснюються не єдиним законом, а багатьма законами і підзаконними нормативно-правовими актами. При цьому існує низка прикладів, коли норми

підзаконних актів не узгоджуються з положеннями акта вищої юридичної сили - закону, що також негативно впливає на реалізацію конституційних прав та свобод людини і громадянина.

Значна кількість науковців висловлювали думку, що Закон України «Про соціальний та правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей», а також деякі інші нормативно-правові акти є застарілими. Вони потребують докорінних змін, але цей Закон наразі залишається чинним, до нього іноді вносяться зміни, які кардинально не змінюють ситуацію для поліпшення статусу військовослужбовців.

У чинному законодавстві України існують спірні випадки прийняття нових законів, які частково звужують вже існуючі права та свободи людини і громадянина. Окрім цього, чинне законодавство містить значну кількість неузгоджених і застарілих норм щодо соціального захисту окремих категорій осіб: пенсіонерів, безробітних, осіб з інвалідністю та інших категорій населення.

Як результат - нині у сфері адміністративного судочинства вагоме місце посідають саме спори, пов'язані з реалізацією конституційного права на соціальний захист. До основних проблем у сфері законодавчого регулювання відносин у сфері соціального захисту, які призводять до численних спорів, що розглядаються в адміністративних судах, необхідно віднести питання процесуальних строків реалізації конституційного права на соціальний захист, гарантій прав осіб з інвалідністю, розмір та складові пенсії військовослужбовців, а також порядок її перерахунку тощо.

Наразі саме в адміністративних судах викарбовуються положення певних змін до законодавства у сфері соціального захисту військовослужбовці та членів їх сімей. Перші сигнали про необхідність ретельного аналізу та систематизації законодавства у сфері соціального захисту прав військових шляхом його кодифікації виникли в судовій системі.

Робота щодо систематизації та кодифікації законодавства в соціальній сфері має бути спрямована на досягнення принципів системності та узгодженості

чинного законодавства між собою, усунення прогалин, розбіжностей і суперечностей між нормативно-правовими актами та застарілими нормами, дія яких не виправдала себе, а також забезпечення доступності та зручності у користуванні цими актами для кожної людини.

Розробляючи положення Кодексу соціального захисту України, потрібно звернути увагу на виникнення можливих ускладнень, пов'язаних із його прийняттям. До ризиків варто віднести те, що ця галузь законодавства в Україні тривалий час перебуває у стані перегляду і реформування, що тривають і донині, а кодифікація «нестабільних» галузей законодавства становить небезпеку подальшої необхідності внесення суттєвих змін до такого кодифікованого акта.

Тому на першому етапі доцільно розробити та впровадити Загальну програму соціально-економічного піднесення держави, першочерговим завданням якої має стати гарантоване та послідовне підвищення життєвого рівня військових і членів їх родин. На другому етапі - розробити та впровадити Єдиний стратегічний програмний документ довгострокового соціального розвитку, частиною якого має бути цілісна концепція соціального забезпечення Збройних Сил України. На третьому етапі – напрацювати та прийняти єдиний уніфікований Закон про соціальний захист в Україні, складовою якого буде положення про соціальний захист військовослужбовців, ветеранів війни та членів їх сімей. Прийняття такого закону стане підґрунтям для розроблення і створення відповідних кодексів: Кодексу соціального захисту України та Пенсійного кодексу України, спеціальними частинами яких має стати соціальний захист військовослужбовців, ветеранів війни та членів їх сімей.

У третьому розділі дисертаційної роботи в рамках поставлених завдань опрацьовано досвід Великої Британії та Хорватії як країн - членів НАТО у сфері соціально-правового захисту військовослужбовців та членів їх сімей; вивчено особливості досвіду Ізраїлю як країни, яка перебуває в постійному військовому конфлікті, та Швейцарії як країни постійного нейтралітету у сфері соціально-правового захисту військовослужбовців та членів їх сімей. Запропоновано

пропозиції щодо практичного впровадження досвіду провідних демократичних країн світу у сфері адміністративно-правового забезпечення захисту військовослужбовців та членів їх сімей в Україні.

Серед загальних тенденцій у проаналізованих країнах (Велика Британія, Хорватія, Ізраїль і Швейцарія) доцільно виокремити деякі для потенційного впровадження в Україні, а саме передача турботи про ветеранів на місце та прагнення до загальної децентралізації надання послуг, оскільки лише так можна найкраще забезпечити індивідуальні потреби окремих ветеранів.

Також заслуговують на увагу та детальний аналіз системи опіки Великої Британії та Хорватії над ветеранами, що мають чітке спрямування на адаптацію їх до цивільного життя, забезпечення працевлаштування після завершення служби та психологічну підтримку для них та членів їх родин. Окреслені країни мають розвинену систему громадських організацій, які підтримує уряд, а Британія інтегрувала неурядові організації в систему допомоги ветеранам на рівні урядових ресурсів.

Важливим чинником перейняття досвіду є чітке врегулювання в українському законодавстві розподілу повноважень стейкхолдерів із верховенством відповідного Міністерства у справах ветеранів України.

Доречним було б запозичити з британської системи та розвивати в нашій країні інтегрованість урядових і неурядових організацій в єдину систему послуг, які вони надають користувачам. Таким чином ветеран на місці зможе контактувати із місцевою радою та отримувати необхідні ресурси і підтримку в своєму регіоні. Важливо, що всі послуги будуть об'єднані в єдину систему, а одні й ті самі послуги можуть надаватися різні суб'єкти. З погляду користувача це спростить взаємодію із системою послуг.

Держава Ізраїль відрізняється від двох інших країн тим, що її система не визначає поняття «ветеран» як окрему категорію військовослужбовців, оскільки багато звільнених військових залишаються у резерві як частині ізраїльської армії. Однак Міністерство оборони країни бере на себе повну відповідальність за

забезпечення ветеранів з інвалідністю понад 20% у зв'язку із втратою працездатності, включно із медичними послугами. Така тенденція має стати прикладом для наслідування в Україні. Ізраїль завдяки своїй розгалуженій структурі опіки над ветеранами також є «вікном», куди повинні звертатися родичі загиблих військових. Подібна система спрощує передачу та облік даних військових і дає змогу комплексно адресувати певним структурам їхні запити та потреби, що також варте уваги для впровадження в Україні.

Швейцарська Конфедерація, побудована за міліцейським принципом, у своїй армії має багато подібного з українським Козацьким військом. Тож вивчення швейцарського досвіду, порівняння його з традиціями наших козаків є доречним для його впровадження в сучасній українській армії та загонах самооборони.

Для України вкрай актуальними є питання для впровадження в нашу систему надбання армії Швейцарії щодо здатності в будь-який момент військової загрози у найкоротші строки розгорнути всенародну армію, тобто «поставити під рушницю» всю чоловічу частину своїх громадян, які навчені воєнній справі на високому рівні та мотивовані належним чином.

Зауважимо також, що серед проаналізованих країн, досвід яких є доволі позитивним для української армії і цікавий для впровадження в Україні, є значне залучення волонтерських організацій для надання спеціалізованих послуг та сприянню в поліпшеній інтеграції ветеранів та членів їх родин до суспільного життя.

Не можемо не зазначити про таку важливу особливість британської армії, як зведення надання усіх ветеранських послуг до єдиного центру, куди ветерани, зокрема ветерани з інвалідністю та їх родини, можуть звернутися для консультації щодо своїх прав та отримати послуги без потреби пошуку окремих інстанцій, які займаються різними видами піклування.

В Україні на сьогодні актуальним є завданням відновлення довіри та справедливості в Збройних Силах України. Тому розпочати роботу в цій галузі варто з того, щоб організувати соціальну та правову роботу, соціальний супровід

військовослужбовців та членів їх сімей за принципом «Єдиного вікна», забезпечити можливість військовослужбовцям та членам їх сімей звернутися з нагальною потребою до будь-якого соціального працівника первинної ланки та отримати необхідний соціальний супровід та/або правовий захист у повному обсязі незалежно від місця свого перебування.

Для цього пропонується:

забезпечити мінімізацію процесів та уникати зайвої бюрократії у розгляді звернень військовослужбовців та членів їх сімей у реалізації їх законних прав та інтересів;

забезпечити взаємодію та комунікацію «Електронного кабінету військовослужбовця» із системою Державних публічних реєстрів України, а також з електронним застосунком «ДІЯ»;

в «Електронному кабінеті військовослужбовця» відображати персональну інформацію про військовослужбовця, а також інформацію про його соціальні права, зокрема про його грошове забезпечення (посадовий оклад, оклад за військовим званням; щомісячні додаткові види грошового забезпечення (підвищення посадового окладу, надбавки, доплати, винагороди, які мають постійний характер, премія); одноразові додаткові види грошового забезпечення)), інформація про трудові права (дні відпустки, матеріальне забезпечення), інформація про стан здоров'я та медичну інформацію, вичерпну інформацію про належні пільги, компенсації, гарантії, в тому числі для сім'ї військовослужбовця відповідно до чинного законодавства України.

Пропонується доповнити нормативні акти Міністерства оборони України щодо організації соціального захисту та правової допомоги військовослужбовцям та членам їх сімей наступними визначеннями.

Єдине вікно - діяльність первинної ланки з надання соціального супроводу та соціальної підтримки, правової допомоги, які за зверненням військовослужбовців та членів їх сімей за місцем їх знаходження зобов'язані забезпечити повний комплекс послуг і супроводу військовослужбовців та членів

їх сімей в наданні допомоги в поданні заяв, звернень, скарг, складенню та видачі довідок, збору повного пакета документів для отримання пільг, компенсацій, виплат, всіх видів грошової допомоги, в реалізації соціальних прав та гарантій. До первинної ланки з надання соціального супроводу, соціальної підтримки та правової допомоги належать районні та територіальні центри комплектування та соціальної підтримки, військові частини, медичні заклади та установи, органи реадптації та психологічної допомоги, а також організації, які надають безоплатну правову допомогу, тощо.

Електронний кабінет військовослужбовця - інформаційно-комунікаційна система, призначена для збирання, зберігання, обробки та використання даних про проходження військової служби, створений для забезпечення соціального захисту та правової допомоги військовослужбовцям та членам їх сімей відповідно до чинного законодавства України;

Телефони довіри - телекомунікаційний безкоштовний сервіс, за яким військовослужбовцям та членам їх сімей надається фахова соціально-психологічна допомога, консультації правового характеру, здійснюється інформаційно-роз'яснювальна робота, а також приймається публічна і конфіденційна інформація з питань, що належать до компетенції відповідних військових частин, центрів комплектування та соціальної підтримки, медичних установ, тощо.

Адміністративно-правова трансформація суспільства в умовах воєнного стану обумовлює подальше формування інституту адміністративно-правового захисту соціальних прав військовослужбовців та членів їх сімей.

Таким чином, Україні для удосконалення адміністративно-правового забезпечення захисту соціальних прав військовослужбовців та членів їх сімей необхідно якнайшвидше здійснити такі кроки: 1) систематизувати чинне законодавство в цій сфері з метою подальшої кодифікації; 2) впровадити персоналізований підхід у сфері забезпечення захисту соціальних прав військовослужбовців та членів їх сімей; 3) діджиталізація первинної ланки

надання соціальних послуг військовослужбовцям та членам їх сімей шляхом створення «Електронного кабінету військовослужбовця» та запровадження взаємодії за принципом «Єдиного вікна».

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ :

1. Конституція України : Закон України 28 червня 1996 року № 254к/96-ВР / Верховна Рада України. База даних «Законодавство України». URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення : 01.06.2024).
2. Адміністративно-правова реформа в Україні. За заг. ред. С. В. Петкова. Дніпро : Університет імені Альфреда Нобеля, 2020. 180 с. С. 7.
3. Оніщенко Н. М. Сприйняття права в умовах демократичного розвитку : проблеми, реалії, перспективи : монографія. Відп. ред. академік НАН України Ю. С. Шемшученко. Київ: ТОВ Видавництво «Юридична думка», 2008. 320 с. С. 27.
4. Шемшученко Ю. С., Скрипнюк О. В. Сучасний конституційний процес і проблеми вдосконалення регулювання захисту прав людини в Конституції України (частина перша). Публічне право. 2015. № 3. С. 17.
5. Кучук А. М. Основи теорії правового поліцентризму : монографія. Дніпро. Дніпропетровський держ. ун-т внут-х справ; Ліра ЛТД, 2017. 312 с. С. 34.
6. Сущенко В. М. Проблеми реалізації та захисту прав і свобод людини та громадянина в Україні. Наукові записки НаУКМА. Юридичні науки. 2012. Том 129. № 2. С. 29-30.
7. Коропатнік І. М., Копотун І. М., Микитюк М. А. та ін. Мобілізаційні підрозділи: в органах державної влади, інших державних органах, органах місцевого самоврядування, на підприємствах, в установах і організаціях, які мають мобілізаційні завдання (замовлення). Київ. ВД «Професіонал», 2023. 442 с. С. 123, 38.
8. Петков С. В. Адміністративно-правова реформа в Україні : навчальний посібник. Київ. Вид-во «СКІФ», 2021. 480 с. С. 230.
9. Шопіна І. М., Коропатнік І. М. Військове право : підручник. Київ. «Алерта», 2019. 648 с. С. 45.

10. Копотун І. М., Коропатнік І. М., Микитюк М. А., та ін. Пенсійне забезпечення військовослужбовців в умовах воєнного стану. Загальне пенсійне забезпечення в умовах воєнного стану. Київ. ВД «Професіонал», 2023. 692 с. С. 28.

11. Армаш Н. О. Адміністративна діяльність органів публічної влади. Сучасний стан та перспективи розвитку. Київ. КНТ, 2019. 207 с. С. 53.

12. Попков Б. О. Україна під час російсько-української війни 2014-2023 рр.: генеза національної стійкості крізь призму наукових досліджень. Київ. Вид-во Ліра-К, 2023. 272 с. С. 17.

13. Джус О. А. Державні гарантії захисту соціальних прав військовослужбовців і членів їх сімей: загальний соціальний захист військовослужбовців і членів їх сімей; соціальний захист військовослужбовців і членів їх сімей в особливий період (зокрема під час воєнного стану); міжнародний аспект соціального захисту військовослужбовців (стандарти НАТО). Київ. ВД «Професіонал», 2023. 594 с. С. 19, 23, 51.

14. Журавльов Д. В. Мобілізація і мобілізаційна підготовка в Україні 2022. Практичний посібник. Київ. ВД «Професіонал», 2022. 330 с. С. 73.

15. Герасименко О. В. Соціальний супровід військовослужбовців Збройних Сил України та членів їх сімей: практичні аспекти діяльності посадових осіб військових частин, територіальних центрів комплектування та соціальної підтримки : методичний посібник. Київ : НДЦ ГП ЗС України, 2023. 130 с. С. 13.

16. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 25 березня 2021 року «Про Стратегію воєнної безпеки України» : Указ Президента України від 25.03.2021 р. № 121/2021. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/121/2021#Text> (дата звернення : 01.06.2024).

17. Про військовий обов'язок і військову службу : Закон України від 25.03.1992 № 2232-XII/ URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2232-12#Text> (дата звернення : 01.06.2024).

18. Єнін М. Н. Соціальний статус. Велика українська енциклопедія. URL : [https://vue.gov.ua/Соціальний статус](https://vue.gov.ua/Соціальний_статус) (дата звернення : 01.06.2024).
19. Курінний Є. В. Предмет та об'єкт адміністративного права України : монографія. Дніпро. Ліра ЛТД, 2004. 340 с. С. 135.
20. Лисак Я. А. Адміністративно-правове забезпечення виконання службових обов'язків військовослужбовцями України за кордоном (на прикладі діяльності миротворчих підрозділів): автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.07 «Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право». Київ. 2016. 20 с. С. 5.
21. Ринажевський Б.М. Адміністративно-правове регулювання діяльності військової служби правопорядку Збройних Сил України : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра юрид. наук : спец. 12.00.07 «Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право». Харків. 2010. 35 с. С. 7-8.
22. Адміністративне право України. Академічний курс : підручник у двох томах. Том 1. Ред. кол.: Б.В. Авер'янов. Київ : Юридична думка, 2004. 584 с. С. 198.
23. Гумін О. М. Адміністративно-правовий статус особи: поняття та структура. Наше право. 2014. № 5. С. 32-37. С. 36.
24. Степаненко К. В. Адміністративно-правовий статус громадян України за кордоном. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. 2013. № 6-1. Том 1. С. 196-198. С. 197.
25. Синиця А. М. Адміністративно-правове регулювання у сфері забезпечення прав і свобод військовослужбовців : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.07 «Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право». Харків. 2012. 20 с. URL : [Utps://mydisser.com/ua/catalog/view/9226.html](https://mydisser.com/ua/catalog/view/9226.html). С. 5 (дата звернення : 01.06.2024).
26. Тищенко М. М. Правовий статус військовослужбовців в Україні: проблеми теорії та удосконалення правового регулювання : монографія. Харків. 2014. 312 с. С. 56.

27. Антошин В. М. Адміністративно-правовий статус військового комісара: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.07 «Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право». Київ. 2013. 21 с. С. 4.
28. Буличов А. О. Юридична конструкція адміністративно-правового статусу військовослужбовця Національної гвардії України. Право і суспільство. 2014. № 3. С. 147-152. С. 149.
29. Галуцько В. М. Адміністративно-правове забезпечення слідчої діяльності в Україні : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.07. Київ. 2017. 484 с. С. 145.
30. Коваль В. П. Правовий статус військовослужбовців в Україні в умовах воєнного стану : дисертація. Харківський нац-й універ-т ім. В. Н. Каразіна. Харків. 2014. С. 34.
31. Шкуропацький О. І. Адміністративно-правовий статус офіцерського складу Збройних Сил України як суб'єкта соціального захисту. Вісник Харківського нац-го універ-ту імені В. Н. Каразіна. Серія «Право». 2016. Випуск 23. С. 89-93. С. 92.
32. Коваль В. П. Елементи адміністративно-правового статусу військовослужбовців. Адміністративне право і процес. 2018. № 11. С. 92-95.
33. Бородін І. Л. Правовий статус військовослужбовців в Україні. Європейський політичний і правовий дискурс. Чехія, 2017. 01.04.2017. – URL : <https://eppd13.cz/wp-content/uploads/2017/2017-4-1/29.pdf> (дата звернення : 01.06.2024).
34. Сайнецький О. П. Зміст та особливості соціального забезпечення військовослужбовців як правового явища. Митна справа. 2013. № 5 (89). С. 204-209. С. 207.
35. Павленко В. С. Захист прав військовослужбовців та їх сімей: міжнародно правовий аспект. Юридичний науковий електронний журнал. 2020. № 7. С. 131-133. URL : http://lsej.org.ua/7_2020/34.pdf. С. 132. (дата звернення : 01.06.2024).

36. Устинов С. О. Співвідношення термінів «соціальний захист» та «соціальне забезпечення» в законодавстві України. Юридична наука і практика. 2011. № 2. С. 90-95.

37. Щербінін О. М. Удосконалення законодавства щодо соціального захисту військовослужбовців : сучасний стан та перспективи. Право військової сфери. 2007. № 1. С. 19-21.

38. Верба О. С. Соціальний захист військовослужбовців в Україні. Юридична наука. 2012. № 2. С. 164-172.

39. Яригіна Є. П. Місце і значення соціального забезпечення сімей з дітьми в системі права соціального захисту. Проблеми законності. 2011. Випуск 116. С. 80-86.

40. Мота А. Ф., Гринько Р. В., Петrenchенко С. А. Соціальний захист військовослужбовців в умовах воєнного стану. Право і суспільство. 2022. № 3. С. 161–166.

41. Шишлюк М. О. Матеріальне забезпечення у зв'язку з необхідністю компенсації окремих видатків як додатковий вид соціального захисту військовослужбовців. Трудове законодавство : шляхи реформування. 2013. С. 281-283.

42. Чимишенко С. М. Бюджетний механізм фінансування особового складу Збройних Сил України : дис. ... канд. екон. наук : спец. 08.00.08. Київ. 2011. 261 с.

43. Бульдяк М. Засади соціального захисту військовослужбовців. Право військової сфери. 2005. № 12. С. 21-22.

44. Рішення Другого сенату Конституційного Суду України у справі за конституційною скаргою Поліщука Сергія Олексійовича щодо відповідності Конституції України (конституційності) пункту 4 статті 16-3 Закону України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» (справа про посилений соціальний захист військовослужбовців) : Рішення Конституц. Суду України від 06.04.2022 р. № 1-р(II)/2022. URL :

<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v001p710-22#Text> (дата звернення : 01.06.2024).

45. Соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей : навчальний посібник. За ред. В. О. Шамрая. Київ : ВІКНУ, 2010. 296 с. С. 7.

46. Пасіка С. П. Адміністративно-правове регулювання соціального забезпечення військовослужбовців Збройних Сил України [текст] : автореф. дис.... канд. юрид. наук : спец. 12.00.07 «Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право». Київ. 2011. 20 с. С.18.

47. Болотіна Н. Б. Право людини на соціальне забезпечення в Україні : проблеми термінів і понять. Право України. 2000. № 4. С. 35-40. С. 37.

48. Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей : Закон України від 20.12.1991 № 2011-XII . URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2011-12#Text> (дата звернення: 01.06.2024).

49. Пасіка С. П. Формування системи соціального забезпечення військовослужбовців. Підприємництво, господарство і право. 2011. № 1(181). С. 44-45, 46-47.

50. Конвенція про поліпшення долі поранених і хворих у діючих арміях (укр/рос) : Конвенція Орг. Об'єднаних Націй від 12.08.1949 : станом на 8 лют. 2006 р. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_151#Text (дата звернення : 01.06.2024).

51. Конвенція про поліпшення долі поранених, хворих та осіб, які зазнали корабельної аварії, зі складу збройних сил на морі (укр/рос) : Конвенція Орг. Об'єдн. Націй від 12.08.1949 р. : станом на 8 лют. 2006 р. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_152#Text (дата звернення : 01.06.2024)

52. Женевська конвенція про поводження з військовополоненими (Додаток) : Конвенція Орг. Об'єдн. Націй від 12.08.1949 р. : станом на 3 січня 1955 р. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_a153#Text (дата звернення : 01.06.2024).

53. Римський статут Міжнародного кримінального суду : Статут Міжнар. судів від 17.07.1998 р. : станом на 16 січ. 2002 р. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text (дата звернення: 01.06.2024).

54. Статут Організації Об'єднаних Націй : [прийнятий 26 черв. 1945 р.] – URL : https://unic.un.org/aroundworld/unics/common/documents/publications/uncharter/UN%20Charter_Ukrainian.pdf

55. Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права : [ратифіковано Указом Президії Верховної Ради Української РСР № 2148-VIII від 19.10.73]. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_042#Text (дата звернення : 01.06.2024).

56. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод : Конвенція Ради Європи від 04.11.1950 р. : станом на 1 серп. 2021 р. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (дата звернення: 01.06.2024).

57. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права : [ратифіковано Указом Президії Верховної Ради Української РСР № 2148-VIII від 19.10.73]. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text (дата звернення : 01.06.2024).

58. Загальна декларація прав людини : [прийнята і проголошена резолюцією 217 А (III) Генеральної Асамблеї ООН від 10 груд. 1948 р.]. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text (дата звернення 01.06.2024)

59. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12 травня 2015 року № 389-VIII. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text> (дата звернення : 01.06.2024)."

60. Про введення воєнного стану в Україні : Указ Президента України від 24 лютого 2022 року № 64/2022. URL : <https://www.president.gov.ua/documents/642022-41397> (дата звернення : 01.06.2024).

61. Макарова Т. П. Особливості захисту прав військовослужбовців в Україні під час воєнного стану. Правові новели. ВД «Гельветика», 2024, № 22. Том 2 (26.04.2024 р., протокол № 4). С.76. URL : <http://legalnovels.in.ua/22-2-2024>"

62. Макарова Т. П. Актуальність захисту прав військовослужбовців під час воєнного стану в Україні відповідно до Європейської конвенції з прав людини. «Публічне право», 2024. URL : https://www.publichne-pravo.com.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=587:makarova-t-p-aktualnist-zakhystu-prav-viiskovosluzhbovtsiv-pid-chas-voiennoho-stanu-v-ukraini-vidpovidno-do-ievropeiskoi-konventsii-z-prav-liudyny&catid=122&Itemid=483&lang=uk (дата звернення : 01.06/2024).

63. Шамрай Б. М. Окремі питання парламентського контролю за додержанням конституційних прав і свобод військовослужбовців Збройних Сил та інших військових формувань України. Прикарпатський юридичний вісник. Випуск 6 (41). 2021. С. 32-35.

64. Теремецький В. І., Дуліба Є. В. Сутнісні характеристики військово-цивільних та військових адміністрацій як тимчасових державних органів. Наше право. 2022. № 2. С. 202–210.

65. Бортняк К. В., Макарова Т. П. Сучасний стан адміністративно-правової системи соціального і правового захисту військовослужбовців та членів їх сімей в Україні. Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія : Юридичні науки. Том 35 (74). № 2. 2024. С.130-139. URL : https://juris.vernadskyjournals.in.ua/journals/2024/2_2024/22.pdf (дата звернення : 01.06.2024).

66. Захист прав ветеранів АТО/ООС, інших військовослужбовців адміністративними судами України : посібник Верховного суду. За заг. ред. А. А. Єзерова. 2022. 206 с. URL : https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/rizne/230212_1747_ZPV_prew_130223.pdf (дата звернення : 01.06.2024).

67. Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту : Закон України від 22.10.1993 р. № 3551-ХІІ : станом на 28 черв. 2024 р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3551-12#Text> (дата звернення : 28.06.2024).

68. Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії : Закон України від 05.10.2000 р. № 2017-ІІІ : станом на 4 трав. 2023 р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2017-14#Text> (дата звернення : 01.06.2024).

69. Закон України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей». Науково-практичний коментар. Львів : НАСВ. 2019. С. 8.

70. Шамрай Б. М. ДИСЕРТАЦІЯ ГАРАНТІЇ ПРАВ ТА СВОБОД ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ В УКРАЇНІ (КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ) : здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук. Київ. 2018. 238 с. URL : <https://elar.naiu.kiev.ua/server/api/core/bitstreams/247ae7f5-844c-45e7-9569-c87b9e840564/content> (дата звернення : 01.06.2024).

71. Новак-Каляєва Л. М. Нормативно-правові основи захисту прав військовослужбовців в Україні : соціальний аспект. Вісник. Львів. 2007. № 584 : Держава та армія. С. 158-166."

72. Дацюк І. П. Механізми соціального захисту військовослужбовців у трансформаційному суспільстві : автореф. дис. ... канд. наук з держ. упр. Донецьк. 2010. 20 с.

73. Кондратенко О. О. Державне регулювання соціального захисту учасників антитерористичної операції та членів їхніх сімей : дис. ... канд. наук держ. упр. : 25.00.02. НАДУ. Київ. 2019. 279 с.

74. Сидоренко А. О. Соціальний захист членів сімей військовослужбовців в Україні : проблеми та шляхи їх вирішення. Наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство». 2022. № 6.

75. Автушенко І. Б. Система соціального захисту військовослужбовців Збройних Сил України як гарантія безпеки держави. Історія науки і біографістика. 2019. № 2. URL : <https://inb.dnsgb.com.ua/2019-2/02.pdf>.

76. Karamyshev D. V. Global Development Index as Indicator of Global Governance: Integrated Assessment of OECD Member Countries Development. Public Policy and Administration. 2019. Vol. 18, № 4. P. 377-394.

77. Карамишев Д. В. Державні пріоритети та стратегічні орієнтири сталого розвитку в умовах суспільно-політичних трансформацій. Реалізація державної соціальної політики сталого розвитку регіону органами публічної влади України : монографія. Харків, 2016. С. 17-27.

78. Макарова Т. П. Актуальні питання адміністративно-правового регулювання пенсійного забезпечення осіб, звільнених з військової служби. Міжнародний науковий журнал «Інтернаука». Серія : Юридичні науки. 2024. № 6. URL : <https://www.inter-nauka.com/issues/law2024/6/9971> (дата звернення 01.06.2024).

79. Риндюк В. І. Нормотворча діяльність : навчально-методичний посібник для самостійного вивчення дисципліни. Київ : КНЕУ, 2009. 162 с.

80. Департамент соціального забезпечення Міністерства оборони України . URL : <https://www.mil.gov.ua/ministry/struktura-aparatu-ministerstva/departament-soczialnogo-zabezpechennya-ministerstva-oboroni-ukraini.html> (дата звернення : 01.06.2024).

81. Міністерство у справах ветеранів. Міністерство у справах ветеранів. URL : <https://mva.gov.ua/> (дата звернення : 01.06.2024).

82. Міністерство соціальної політики України. Міністерство соціальної політики України. URL : <https://www.msp.gov.ua/> (дата звернення : 01.06.2024).

83. Офіційний сайт Пенсійний фонд України. URL : <https://www.pfu.gov.ua/1391-diyalnist-pensijnogo-fondu-osnovni/> (дата звернення : 01.06.2024).

84. Фонд соціального захисту осіб з інвалідністю. Фонд соціального захисту осіб з інвалідністю. URL : <https://www.ispf.gov.ua/> (дата звернення : 01.06.2024).

85. Офіційний сайт Державна служба зайнятості. URL : <https://dcz.gov.ua/>

86. Про співробітництво територіальних громад : Закон України від 17.07.2014. № 1508-VII. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1508-18> (дата звернення : 01.06.2024).

87. Про добровільне об'єднання територіальних громад : Закон України від 05.02.2015 №157-VIII. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/157-19> (дата звернення : 01.06.2024).

88. Біла книга : аналіз системи державної підтримки ветеранів та їх сімей в Україні. Юридична сотня. URL : <https://legal100.org.ua/analytics/bilakniga-analiz-sistemi-derzhavnoyi-pidtrimki-veteraniv-ta-yih-simey-v-ukrayini/>. с. 42 (дата звернення : 01.06.2024).

89. Буглак Ю. Проблеми розмежування повноважень між органами виконавчої влади і органами місцевого самоврядування в Україні. Підприємництво, господарство і право. 2018. № 11. С. 70-75.

90. Єлагін В. П. Соціальна політика в Україні в контексті Європейської інтеграції: соціально-правові аспекти. Новий Колегіум: науковий інформ-й журнал «Проблеми вищої освіти». Харків. : ХНУРЕ ПФ «Колегіум», 2017. - № 4 (90). С. 12-13.

91. Гордієнко Є. П. Нормативно-правове забезпечення соціального захисту учасників бойових дій. Ефективність державного управління: збірник наукових праць. Львів : Вид-во ЛРІДУ НАДУ. 2018. № 1 (54). С. 117-125.

92. Макарова Т. П. Актуальні питання адміністративно-правового регулювання пенсійного забезпечення осіб, звільнених з військової служби. Міжнародний науковий журнал «Інтернаука». Серія : Юридичні науки. 2024. № 6. URL : <https://www.inter-nauka.com/issues/law2024/6/9971> (дата звернення 01.06.2024).

93. Про пенсійне забезпечення : Закон України від 05.11.1991 р. № 1788-XII. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1788-12/conv#n80> (дата звернення : 01.06.2024).

94. Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування : Закон України від 09.07.2003 р. № 1058-IV : станом на 23 черв. 2024 р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1058-15#Text> (дата звернення : 01.06.2024)

95. Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб : Закон України від 09.04.1992 р. № 2262-XII : станом на 23 черв. 2024 р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2262-12#Text> (дата звернення : 01.06.2024).

96. Про внесення зміни до статті 40 Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» щодо оптимізації заробітної плати при обчисленні пенсії за періоди страхового стажу під час воєнного стану : Закон України від 15.08.2022 р. № 2506-IX. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2506-20#Text> (дата звернення : 01.06.2024)

97. Про внесення змін до деяких законів України щодо уточнення норм, що регулюють питання визначення категорій осіб, які визнаються ветеранами війни та членами сімей загиблих Захисників і Захисниць України, та надання їм соціальних гарантій : Закон України від 15.03.2022 р. № 2121-IX. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2121-20#Text> (дата звернення : 01.06.2024).

98. Бучик А. Про захист пенсійних та соціальних прав під час війни. Юрфакт. 2024. URL : <https://www.yurfact.com.ua/fakty/suddia-vs-buchykozroabila-pro-zakhyst-pensiinykh-ta-sotsialnykh-pravpid-chas-viiny> (дата звернення : 01.06.2024).

99. Про внесення змін до статті 10-1 Закону України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» щодо рівних можливостей матері і батька, які є військовослужбовцями, на догляд за дитиною в особливий період : Закон України від 29.07.2022 р. № 2490-IX. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2490-20#Text> (дата звернення : 01.06.2024).

100. Про внесення змін до Закону України «Про волонтерську діяльність» щодо підтримки волонтерської діяльності : Закон України від 15.08.2022 р. № 2519-IX. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2519-20#Text> (дата звернення : 01.06.2024).

101. Єзеров А. А., Рік Д.С. Застосування судами Конституції України: доктрина і практика: посібник. Київ : ВАІТЕ. 2022. 604 с.

102. Постанова Касаційного адміністративного суду у складі Верховного Суду від 14.11.2022 у справі № 1140/3454/18. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/107291156> (дата звернення : 01.06.2024).

103. Постанова Касаційного адміністративного суду у складі Верховного Суду від 16.12.2021 у справі № 400/2085/19. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/101955097> (дата звернення : 01.06.2024).

104. Постанова Касаційного адміністративного суду у складі Верховного Суду від 07.09.2022 у справі № 1.380.2019.000354. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/106116388> (дата звернення : 01.06.2024).

105. Ухвала Касаційного адміністративного суду у складі Верховного Суду від 30.11.2022 у справі № 380/24477/21. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/107631269> (дата звернення : 01.06.2024).

106. Постанова Касаційного адміністративного суду у складі Верховного Суду від 25.05.2022 у справі № 320/6485/18. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/104466832> (дата звернення : 01.06.2024).

107. Постанова Касаційного адміністративного суду у складі Верховного Суду від 02.08.2022 у справі № 360/2417/21. Єдиний державний реєстр судових

рішень. URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/105564902> (дата звернення : 01.06.2024).

108. Постанова Касаційного адміністративного суду у складі Верховного Суду від 09.06.2021 у справі № 340/576/19. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/97533745>. (дата звернення : 01.06.2024).

109. Справа «Щокін проти України» (Заяви № 23759/03 та № 37943/06) : Рішення Європейського суду з прав людини від 14.10.2010 р. Офіційний веб-портал парламенту України. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_858#Text (дата звернення : 24.06.2024).

110. Рішення Конституційного Суду України від 12 жовтня 2022 року № 7-п(II)/2022. URL : https://ccu.gov.ua/sites/default/files/docs/7-rii2022_0.pdf?fbclid=IwAR0q1BhTygIpFdv8fRPkwrkKqeBIF7vDbr8yncTj0GXrlYeLjfNzh1ARisE (дата звернення : 01.06.2024)."

111. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/> (дата звернення 01.06.2024).

112. Армаш Н. О. За заг. ред. Петкова С. В. Адміністративно-правова реформа в Україні: навчальний посібник. Дніпро. Університет імені Альфреда Нобеля. 2020. 180 с.

113. Щорічна доповідь Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини за 2019. URL: <https://www.ombudsman.gov.ua/files/Dopovid/zvit%20za%202019.pdf> (дата звернення : 01.06.2022).

114. Справа «Суханов та Ільченко проти України» (Заяви № 68385/10 та 71378/10). Офіційний вебпортал парламенту України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_a16#Text (дата звернення: 01.06.2024).

115. Справа «Дмитренко та Бездорожній проти України» (Заяви № 59552/11 та № 7096/12). Офіційний вебпортал парламенту України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_f23#Text (дата звернення: 01.06.2024).

116. Петков С. В. Теорія адміністративного права : навчальний посібник. Київ : КНТ, 2014. 304 с. С. 167.
117. Рекшинський В. О. Судовий захист соціальних прав військовослужбовців в Україні. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : Право. 2023. Випуск 80, ч. 2. URL : <https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2024/01/75-1.pdf>
118. Андрущенко О. Ю. Справедливість як мета правосуддя та конфлікт інтересів. Науковий вісник публічного та приватного права. 2018. № 6. Том 1. С. 3-8.
119. Берназюк Я. О. Темпоральні межі судового захисту соціальних прав. Соціальні права та їх захист адміністративним судом : збірник матеріалів III Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 4 вересня 2020 року). Київ : Верховний Суд, 2020. С. 150-157.
120. Резворович К. Р. Захист соціальних прав людини у порядку адміністративного судочинства: теоретичний, нормативний та праксеологічний аспекти : монографія. Дніпро. Вид-во Біла К. О., 2021. 420 с.
121. Бондаренко А. І. Форми реалізації правозахисної функції сучасної держави: до постановки проблеми. Юридичний вісник. 2014. № 6. С. 282-288.
122. Іншин М. І. Забезпечення соціальних прав суддів як передумова їх соціальної безпеки. Юридична наука. 2020. № 2 (104). С. 535-543. doi: 10.32844/2222-5374-2020-104-2.60.
123. Резворович К. Р. Соціальні права та їх захист адміністративним судом: дис. д-ра юрид. наук: 12.00.07. Дніпро, 2021. 420 с.
124. Півненко Л. В. Проблемні аспекти реалізації права на судовий захист в умовах воєнного стану. Нове українське право. 2023. № 1. С. 137-143. doi: 10.51989/NUL.2023.1.17. С. 139.
125. Демченко С. Ф. Про поняття правосуддя і доступність правосуддя. Вісник Академії правових наук України. 2010. № 2. С. 96-102.

126. Рішення Конституційного суду України N 24-рп/2008 від 16.10.2008 у справі № 1-28/2008/. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v024p710-08#Text> (дата звернення : 01.06.2024).

127. Постанова Кабінету Міністрів України «Питання деяких виплат військовослужбовцям, особам рядового і начальницького складу, поліцейським та їх сім'ям під час дії воєнного стану» від 28.02.2022 року № 168. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/168-2022-%D0%BF#Text> (дата звернення : 01.06.2024).

128. Постанова Великої Палати Верховного суду від 08.06.2022 у справі № 362/643/21. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/C022751> (дата звернення 01.06.2024).

129. Кодекс адміністративного судочинства України : Кодекс України від 06.07.2005 р. № 2747-IV : станом на 21 черв. 2024 р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#Text> (дата звернення : 01.06.2024).

130. Постанова Великої Палати Верховного суду від 02.02.2021 у справі № 925/642/19127. URL : <https://ips.ligazakon.net/document/C017093> (дата звернення : 01.06.2024)."

131. Постанова Касаційного господарського суду у складі Верховного Суду від 02.02.2021 у справі № 925/642/19. URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/95439652> (дата звернення : 01.06.2024).

132. Постанова Касаційного адміністративного суду у складі Верховного Суду від 12.05.2022 у справі № 580/3335/21. URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/104282694> (дата звернення : 01.06.2024).

133. Постанова Касаційного адміністративного суду у складі Верховного Суду від 17.08.2021 у справі № 295/16193/16-а. URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/99037441> (дата звернення : 01.06.2024).

134. Постанова Касаційного адміністративного суду у складі Верховного Суду від 25.10.2022 у справі № 200/13288/21. URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/106939906> (дата звернення : 01.06.2024).

135. Берназюк Ян. Законодавство у сфері соціального захисту потребує кодифікації. URL : <https://sud.ua/ru/news/blog/118729-zakonodavstvo-u-sferi-sotsialnogozakhistu-potrebuye-kodifikatsiyi> (дата звернення : 01.06.2024).

136. Огляд міжнародних практик у сфері реінтеграції ветеранів : міркування щодо воєнного та повоєнного контексту України. UNDP. URL : <https://www.undp.org/uk/ukraine/publications/ohlyad-mizhnarodnykh-praktyk-u-sferi-reintehratsiyi-veteraniv-mirkuvannya-shchodo-voynenoho-ta-povoyennoho-kontekstu-ukrayiny> (дата звернення : 01.06.2024).

137. Державна політика підтримки ветеранів: досвід Сполученого Королівства Великої Британії та Північної Ірландії. Ветеранський фонд (Поруч з ветераном). URL : <https://veteranfund.com.ua/support-for-veterans-of-the-united-kingdom-of-great-britain-and-northern-ireland/> (дата звернення : 28.06.2024).

138. Аналітична довідка Відділу навчально-аналітичної роботи Українського ветеранського фонду Міністерства у справах ветеранів «Інструменти та практики державної підтримки ветеранського бізнесу в Республіці Хорватія». URL : <https://veteranfund.com.ua/analitics/tools-and-practices-of-state-support-for-veteran-business-in-the-republic-of-croatia/> (дата звернення : 01.06.2024).

139. Гордієнко Є. П. Зарубіжний досвід в організації системи соціального захисту учасників бойових дій. Теорія і практика публічного управління та адміністрування у XXI сторіччі : матеріали Першої всеукраїнської наук.-практ. конф., 30 листопада 2018 р. Київ. URL : <http://academy.gov.ua/pages/dop/198/files/9e0c6916-89d9-4e68-bae0-7122d804a470.pdf> (дата звернення : 01.06.2024).

140. Державні програми та плани співробітництва Україна - НАТО. URL : <https://nato.mfa.gov.ua/dokumenty/derzhavni-programi-ta-plani-spivrobotnictva> (дата звернення : 01.06.2024).

141. Петков С. В., Губарєв С. В. Адміністративно-правове регулювання соціального захисту військовослужбовців та членів їх сімей у Велико-британії.

Міжнародний науковий журнал «Інтернаука». Серія : Юридичні науки. 2024. № 6. URL : <https://doi.org/10.25313/2520-2308-2024-6-9986> (дата звернення : 01.06.2024).

142. Official website of Ministry of Defence United Kingdom. MOD National and Official Statistics by topic. URL : <https://www.gov.uk/government/publications/mod-national-and-officialstatistics-by-topic/mod-national-and-official-statistics-by-topic> (дата звернення : 01.06.2024).

143. Infolaw AFCS and SPO legislation review page for MOD. infolaw – Internet for Lawyers. URL : <https://www.infolaw.co.uk/mod/afcsandspo.htm> (дата звернення : 01.06.2024).

144. THE STRATEGY FOR OUR VETERANS: VALUED. CONTRIBUTING. SUPPORTED. November, 2018. URL : https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/755915/Strategy_for_our_Veterans_FINAL_08.11.18_WEB.pdf (дата звернення : 01.06.2024).

145. Terms and conditions of enlistment and service. URL : https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/43291/Ch18.pdf (дата звернення : 01.06.2024).

146. Careers advice - job profiles, information and resources. National Careers Service. URL : <https://nationalcareers.service.gov.uk/job-profiles/soldier> (дата звернення : 01.06.2024).

147. Veterans Factsheet 2020. Office for Veterans Affairs. URL : https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/874821/6.6409_CO_Armed-Forces_Veterans-Factsheet_v9_web.pdf (дата звернення : 01.06.2024).

148. Minister of State, Minister for Veterans' Affairs at the Cabinet Office. URL : <https://www.gov.uk/government/ministers/minister-of-state-minister-for-veterans-affairs-at-the-cabinet-office> (дата звернення : 01.06.2024).

149. Організація «Office for Veterans' Affairs». URL : <https://www.gov.uk/government/organisations/office-for-veterans-affairs/about> (дата звернення : 01.06.2024).

150. Parliamentary Under Secretary of State (Minister for Defence People and Families). URL : <https://www.gov.uk/government/ministers/parliamentary-under-secretary-of-state--183> (дата звернення : 01.06.2024).

151. Armed Forces Act 2011. URL : <https://www.legislation.gov.uk/ukpga/2011/18/introduction/enacted> (дата звернення : 01.06.2024).

152. Veterans' Strategy Action Plan 2022-2024. URL : https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/1103936/Veterans-Strategy-Action-Plan-2022-2024.pdf (дата звернення : 01.06.2024).

153. Armed Forces Independence Payment (AFIP). URL: <https://www.gov.uk/guidance/armed-forces-independence-payment-afip> (дата звернення : 01.06.2024).

154. Armed Forces Families Fund grants improving lives for Service Families. URL : <https://www.gov.uk/government/news/armed-forces-families-fund-grants-improving-lives-for-service-families> (дата звернення : 01.06.2024).

155. Петков С. В., Губарев С. В. (2024). Адміністративно-правове регулювання соціального захисту військовослужбовців та членів їх сімей у Великобританії. Міжнародний науковий журнал «Інтернаука». Серія : Юридичні науки. № 6. URL : <https://doi.org/10.25313/2520-2308-2024-6-9986>. (дата звернення : 01.06.2024).

156. Закон Хорватської Республіки «Про соціальну інтеграцію осіб, звільнених з військової служби» від 2017 року (Zakon o socijalnoj integraciji osoba otpuštenih iz vojne službe). URL : https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2017_12_121_2758.html

157. Dolenc Danijela. (2018). A Soldier's State? Veterans and the Welfare Regime in Croatia. *Anali Hrvatskog politološkog društva: časopis za politologiju*. 14. 55-78. 10.20901/an.14.03. URL : https://www.researchgate.net/publication/324017046_A_Soldier's_State_Veterans_and_the_Welfare_Regime_in_Croatia (дата звернення : 01.06.2024).

158. 2018 European Semester: Assessment of progress on structural reforms, prevention and correction of macroeconomic imbalances, and results of in-depth reviews under Regulation (EU) No 1176/2011. URL : <https://commission.europa.eu/system/files/2018-03/2018-european-semester-country-report-croatia-en.pdf> (дата звернення : 01.06.2024).

159. Grgurinovic M. (2021, December 14). Croatia registers over 3,000 more war veterans during pandemic. *Balkan Insight*. URL : <https://balkaninsight.com/2021/12/13/croatia-registers-over-3000-more-war-veterans-during-pandemic/> (дата звернення : 01.06.2024).

160. Rašović R. (2018, March 9). U Samo DVA MJESECA 4000 branitelja zatražilo status Ratnog Vojnog Invalida. *Večernji.hr*. URL: <https://www.vecernji.hr/vijesti/u-samo-dva-mjeseca-4000-branitelja-zatrazilo-status-ratnog-vojnog-invalida-1231339> (дата звернення 01.06.2024).

161. Filip Rudic A. V. (2018, November 20). Balkan War veterans still battling for State benefits. *Balkan Insight*. URL : <https://balkaninsight.com/2018/10/08/balkan-war-veterans-still-battling-for-state-benefits-10-05-2018/> (дата звернення : 01.06.2024).

162. Zakon o fondu hrvatskih Branitelja iz domovinskog rata I članova Njihovih Obitelji. URL : https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2018_11_99_1914.html (дата звернення : 01.06.2024).

163. Uredba o unutarnjem USTROJSTVU Ministarstva Branitelja. URL : https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2012_03_28_673.html (дата звернення : 01.06.2024).

164. The Ministry of Labour, Pension System, Family and Social Policy. About. URL : <https://mrosp.gov.hr/about/7147> (дата звернення : 01.06.2024).

165. Нада Б., Санадер М., & Жунец О. (2008). Ветерани війни в стародавньому Римі і в сучасній Хорватії. Доступно на URL : <https://hrcak.srce.hr/file/65500> (дата звернення : 01.06.2024).

166. Європейська правда (2018, April 4). 11% ветеранів: як повоєнна Хорватія повернула військових до мирного життя. Європейська правда. URL : <https://www.eurointegration.com.ua/articles/2018/04/4/7079902/>. (дата звернення : 01.06.2024)."

167. Veteran center reconstruction. GIN. (2018, November 27). URL : <https://gin.hr/en/veteran-center-reconstruction/> (дата звернення : 01.06.2024).

168. U Hrvatskom Saboru Izglasani Zakona O Izmjenama Zakona o smanjenju mirovina određenih, odnosno ostvarenih Prema Posebnim propisima O Mirovinskom Osiguranju. mrosp.gov.hr. URL : <https://mrosp.gov.hr/vijesti/u-hrvatskom-saboru-izglasani-zakona-o-izmjenama-zakona-o-smanjenju-mirovina-odredjenih-odnosno-ostvarenih-prema-posebnim-propisima-o-mirovinskom-osiguranju/13080> (дата звернення : 01.06.2024).

169. Національна Програма психосоціальної та медичної допомоги учасникам і особам, які постраждали внаслідок Вітчизняної війни в Республіці Хорватія. Документ українською отримано на запит МЗС. Оригінал документа (хорватською). URL : https://branitelji.gov.hr/UserDocsImages/savjetovanja/10nacionalni_studeni_2013-2.pdf (дата звернення : 01.06.2024).

170. BBC News (2023). Israel Gaza war : History of the Conflict Explained. BBC News. online 15 Nov. URL : <https://www.bbc.co.uk/news/newsbeat-44124396> (дата звернення : 01.06.2024).

171. Siddiqui U., Haddad M. Infographic : What you need to know about Israel's military. Al Jazeera. URL :

<https://www.aljazeera.com/news/2021/6/4/infographic-what-you-need-to-know-about-israels-military> (date of access : 01.06.2024).

172. AJLabs. How big is Israel's military and how much funding does it get from the US?. Al Jazeera. URL : <https://www.aljazeera.com/news/2023/10/11/how-big-is-israels-military-and-how-much-funding-does-it-get-from-the-us> (date of access : 01.06.2024).

173. Закон про оборонну службу в Ізраїлі, 1986. Israel Defense Service Law (1986). URL : https://www.jewishvirtuallibrary.org/israel-defense-service-law-1986?utm_content=cmp=true (дата звернення : 01.06.2024).

174. Закон Ізраїлю «Про соціальну адаптацію звільнених військовослужбовців» від 1994 р. (1994-ת"ד-7, חוק קליטת חיילים משוחררים, משוחררים). URL : https://www.nevo.co.il/law_html/law01/150_023.htm (дата звернення : 01.06.2024).

175. Rein-Sapir, Y., & Ben-Ari, E. (2021). The Israel Reserve Law : The Duality of Reservists and Transformed Military Autonomy. *Armed Forces & Society*, 47(4), 710-731. URL : <https://doi-org.ezproxy-prd.bodleian.ox.ac.uk/10.1177/0095327X20918391> (дата звернення : 01.06.2024)

176. Системи соціальної підтримки ветеранів: Хорватія, Ізраїль, Велика Британія, Сербія та Данія. Аналітична записка. Київ. 2023. 104 с. С. 9, 20, 23, 28, 38, 47.

177. Юридична книга. Ізраїль 2008 рік. URL : https://pa.milum.idf.il/SIP_STORAGE/files/9/3879.pdf (дата звернення : 01.06.2024).

178. Закон про сім'ї загиблих військових (компенсація та реабілітація) 1950, та Закон про військові кладовища 1950. URL : https://www.mod.gov.il/Citizen_Service/clalim/public_service/Documents/FreedomReport2022.pdf (дата звернення : 01.06.2024).

179. Управління по роботі з постраждалими військовослужбовцями та членами їхніх сімей (IDF Casualties Department). URL : <https://www.idf.il/%D7%90%D7%AA%D7%A8%D7%99->

%D7%99%D7%97%D7%99%D7%93%D7%95%D7%AA/%D7%9E%D7%A2%D7%A8%D7%9A-%D7%94%D7%A0%D7%A4%D7%92%D7%A2%D7%99%D7%9D/%D7%90%D7%95%D7%93%D7%95%D7%AA/ (дата звернення : 01.06.2024).

180. Foundation and Unit for Discharged Soldiers. URL : <https://english.mod.gov.il/Departments/Pages/FoundationandDepartmentforDischargedSoldiers.aspx> (дата звернення : 01.06.2024).

181. National Insurance. About. URL : <https://www.btl.gov.il/English%20Homepage/About/Pages/default.aspx> (дата звернення : 01.06.2024).

182. Інформація про Відомство національного страхування | ביטוח לאומי. www.btl.gov.il. URL : https://www.btl.gov.il/RussianHomePage/Odot_ru/Pages/default.aspx (дата звернення : 01.06.2024).

183. Ваші права у Відомстві національного страхування 2019. URL : https://www.btl.gov.il/Publications/booklet/Russian_booklet/Pages/hazchuyotShelcha.aspx (дата звернення : 01.06.2024).

184. Burial Expenses. URL : https://www.btl.gov.il/English%20Homepage/Benefits/Burial_expenses/Pages/default.aspx (дата звернення : 01.06.2024).

185. Equal rights for persons with disabilities law, 5758-1998. URL : https://www.gov.il/en/departments/legalInfo/equal_rights_persons_disabilities_law (дата звернення : 01.06.2024).

186. Закон Ізраїлю «Про сім'ї солдатів, які загинули під час служби (компенсації та реабілітація), 1950-57». URL : https://www.nevo.co.il/law_html/law01/151_005.htm (дата звернення : 01.06.2024).

187. John Gal and Shavit Madhala-Brik. State of the Nation Report 2015. URL : <https://www.taubcenter.org.il/wp-content/uploads/2020/12/publicexpenditureonwelfareenglish.pdf> (дата звернення : 01.06.2024).

188. Швейцарська армія. URL : <https://www.armee.ch/de/ueber-die-armee-organisation> (дата звернення : 01.06.2024).

189. Федеральна конституція Швейцарської Конфедерації від 18 квітня 1999 року (101 Bundesverfassung der Schweizerischen Eidgenossenschaft). URL : <https://www.fedlex.admin.ch/eli/cc/1999/404/de> (дата звернення : 01.06.2024).

190. Федеральний закон про збройні сили та військову адміністрацію від 03.02.1995 року (510.10 Bundesgesetz über die Armee und die Militärverwaltung (Militärgesetz, MG). URL : https://www.fedlex.admin.ch/eli/cc/1995/4093_4093_4093/de (дата звернення : 01.06.2024).

191. Постанова про обов'язкову військову службу від 22 листопада 2017 року (512.21 Verordnung über die Militärdienstpflicht (VMDP)). URL : <https://fedlex.data.admin.ch/eli/cc/2017/810/de> (дата звернення : 01.06.2024).

192. Рішення Федеральної ради про застосування Женевських конвенцій у збройних силах від 29.08.1952 року (518.0 Bundesratsbeschluss über die Anwendung der Genfer Abkommen in der Armee). URL : https://www.fedlex.admin.ch/eli/cc/1952/624_640_642/de (дата звернення : 01.06.2024).

193. Історія соціального страхування в Швейцарії. Синтез. URL : <https://www.geschichtedersozialensicherheit.ch/fileadmin/synthese-de.pdf> (дата звернення : 01.06.2024).

194. Федеральний закон про військове страхування від 19 червня 1992 року (833.1 Bundesgesetz über die Militärversicherung (MVG)). URL : https://www.fedlex.admin.ch/eli/cc/1993/3043_3043_3043/de (дата звернення : 01.06.2024).

195. Постанова про соціальний фонд оборони та Цивільний захист від 30 листопада 2018 (611.021 Verordnung über den Sozialfonds für Verteidigung und Bevölkerungsschutz). URL : <https://fedlex.data.admin.ch/eli/cc/2018/777/de> (дата звернення : 01.06.2024).

196. Постанова про Фонд Готфріда Келлера, від 23 листопада 2011 року (611.031 Verordnung über die Gottfried-Keller-Stiftung). URL : <https://www.fedlex.admin.ch/eli/cc/2011/868/de> (дата звернення : 01.06.2024).

197. Сахно С. В., Беліменко О. О. Проблеми соціального забезпечення військовослужбовців в Україні. Вісник Приазовського державного технічного університету. Серія: Соціально-гуманітарні науки та публічне адміністрування. 2020. Випуск 5. С. 64-68. С. 65.

198. Мазуренко Л. І. Основні засади державної політики у сфері соціального захисту військовослужбовців: нормативно-правове забезпечення. Актуальні проблеми політики. 2023. Випуск 71. С. 223-231. URL : http://app.nuoua.od.ua/archive/71_2023/31.pdf с. 227-228 (дата звернення : 01.06.2024).

199. Шамрай В. О. Повноваження органів державної влади у сфері соціального забезпечення військовослужбовців текст. Вісник Академії праці і соціальних відносин Федерації профспілок України. 2011. № 1 (57). С. 66-72, с. 70 (дата звернення : 01.06.2024).

200. Макарова Т. П. Актуальні питання виплати одноразової грошової допомоги військовослужбовцям та членам їх сімей в умовах воєнного стану. Електронна версія 3 (73)-го номера за 2024 рік Міжнародного наукового журналу «Інтернаука». Серія : Юридичні науки. URL : <https://www.inter-nauka.com/issues/law2024/3/9756> (дата звернення : 01.06.2024).

201. Петков С.В. (2023). До питання про козацтво як державотворчий етнос. URL : <https://blog.liga.net/user/spietkov/article/51054> (дата звернення : 01.06.2024).

202. Хорватія передала Мінвітеранів свої правові напрацювання щодо захисту ветеранів. Цей практичний досвід буде використано в Україні. Юлія Лапутіна. URL : <https://mva.gov.ua/ua/news/horvatiya-peredala-minveteraniv-svoyi-pravovi-napracyuvannya-shchodo-zahistu-veteraniv-cej-praktichnij-dosvid-bude-vikoristano-v-ukrayini-yuliya-laputina> (дата звернення : 01.06.2024).

ДОДАТКИ

Додаток 1

**ПРОПОЗИЦІЇ ЩОДО ВНЕСЕННЯ ЗМІН (ДОПОВНЕНЬ) ДО
ЧИННИХ НОРМАТИВНИХ АКТІВ УКРАЇНИ, ЯКІ РЕГУЛЮЮТЬ
СФЕРУ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ ТА
ЧЛЕНІВ ЇХ СІМЕЙ**

№	Чинна редакція нормативного акта	Редакція з урахуванням запропонованих змін
1.	<p>Конституція України Стаття 9.</p> <p>Чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства України.</p> <p>Укладення міжнародних договорів, які суперечать Конституції України, можливе лише після внесення відповідних змін до Конституції України.</p>	<p align="center">Доповнити статтю 9 частиною 3:</p> <p align="center">Якщо міжнародним договором України, який набрав чинності в</p>

		установленому порядку, встановлено інші правила, ніж ті, що передбачені у відповідному акті законодавства України, то застосовуються правила міжнародного договору.
2.	<p>Закон України «Про військовий обов'язок і військову службу».</p> <p>Стаття 9.</p> <p>Військовослужбовці — особи, які проходять військову службу.</p>	<p>Статтю 9 викласти в такій редакції:</p> <p>Військовослужбовці - особи, які проходять військову службу (мобілізовані та за контрактом) у Збройних Силах України, Державній спеціальній службі транспорту, Національній гвардії України, Службі безпеки України, Службі зовнішньої розвідки України, Державній прикордонній службі, а також інших військових формуваннях, в тому числі на особливий період із забезпечення оборони держави відповідно до законів України.</p>
3	<p>Закон України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей»</p> <p>Стаття 3.</p> <p>Сфера дії визначає, що дія</p>	

	<p>цього Закону поширюється на:</p> <p>1) військовослужбовців Збройних Сил України, інших утворених відповідно до законів України військових формувань та правоохоронних органів спеціального призначення (далі - правоохоронних органів), Державної спеціальної служби транспорту, Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації України, які проходять військову службу на території України, і військовослужбовців зазначених вище військових формувань та правоохоронних органів - громадян України, які виконують військовий обов'язок за межами України, та членів їх сімей;</p> <p>2) військовослужбовців, які стали особами з інвалідністю внаслідок захворювання, пов'язаного з проходженням військової служби, чи внаслідок захворювання після звільнення їх з військової служби, пов'язаного з проходженням</p>	
--	--	--

	<p>військової служби, та членів їх сімей, а також членів сімей військовослужбовців, які загинули, померли чи пропали безвісти;</p> <p>3) військовозобов'язаних та резервістів, призваних на навчальні (або перевірочні) та спеціальні збори, і членів їх сімей;</p> <p>4) членів добровольчих формувань територіальних громад під час їх участі у заходах підготовки добровольчих формувань територіальних громад, а також виконання ними завдань територіальної оборони України.</p>	<p>Доповнити пункт 1 статті 3 підпунктом 5:</p> <p>5) ветерани війни (учасники бойових дій, особи з інвалідністю внаслідок війни, учасники війни) відповідно до Закону України «Про статус ветеранів війни та гарантії їх соціального захисту».</p> <p>Доповнити пункт 1 статті 3 Закону України підпунктом 6:</p> <p>6) Члени сім'ї</p>
--	---	--

		<p>військовослужбовця - це особи, які проживають разом з ним, пов'язані спільним побутом та мають взаємні права та обов'язки, а саме:</p> <ul style="list-style-type: none">непрацездатні батьки;дружина (чоловік) які перебувають з військовослужбовцем в зареєстрованому шлюбі;спільні неповнолітні діти (до 18 років);повнолітні діти, що визнані особами з інвалідністю з дитинства;особи, які перебувають під опікою або піклуванням військовослужбовця ;чоловік/дружина, які проживали з військовослужбовцем без реєстрації шлюбу, якщо є рішення суду, яке набрало законної сили, про встановлення відповідного факту спільного проживання однією сім'єю. <p>Соціальний та правовий захист членів сімей військовослужбовців - це діяльність держави, яка спрямована на встановлення системи правових і соціальних гарантій, що забезпечують реалізацію конституційних прав і свобод, задоволення матеріальних і духовних потреб членів сімей</p>
--	--	--

		<p>військовослужбовців відповідно до особливого виду їх правового статусу в суспільстві. Це право на забезпечення їх у разі повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття з незалежних від них обставин, у старості, а також в інших випадках, передбачених законом.</p> <p>Завданням соціального захисту членів сімей військовослужбовців розуміти забезпечення для даної категорії осіб достатніх можливостей для нормальної життєдіяльності та надання кожному можливостей втілювати у життя плани.</p>
4.	<p>Частина 1 Ст. Закону України про державну службу»</p> <p>Стаття 19. Право на державну службу</p> <p>1. Право на державну службу мають повнолітні громадяни України, які володіють державною мовою відповідно до рівня, визначеного Національною комісією зі стандартів державної мови, та яким</p>	<p>Доповнити реченням:</p> <p>Переважне право на вступ до</p>

	<p>присвоєно ступінь вищої освіти не нижче:</p> <p>1) магістра - для посад категорій «А» і «Б»;</p> <p>2) бакалавра, молодшого бакалавра - для посад категорії «В».</p>	<p>державної служби мають право особи, які звільнені з військової служби та мають статус ветеран війни, учасник бойових дій, особа з інвалідністю внаслідок війни.</p>
5.	<p>Стаття 4 Закону України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту»</p> <p>Ветеранами війни є особи, які брали участь у захисті Батьківщини чи в бойових діях на території інших держав.</p> <p>До ветеранів війни належать: учасники бойових дій, особи з інвалідністю внаслідок війни, учасники війни.</p>	<p>Викласти в такій редакції:</p> <p>Ветеранами війни є військовослужбовці - особи, які проходять або проходили військову службу (мобілізовані та за контрактом) у Збройних Силах України, Державній спеціальній службі транспорту, Національній гвардії України, Службі безпеки України, Службі зовнішньої розвідки України, Державній прикордонній службі, а також інших військових формуваннях, в тому числі на особливий період із забезпечення оборони держави відповідно до законів України, які брали участь у захисті Батьківщини чи в бойових діях</p>

		<p>на території інших держав.</p> <p>До ветеранів війни належать: учасники бойових дій, особи з інвалідністю внаслідок війни, учасники війни.</p>
6.	<p>Інструкція про організацію у Збройних Силах України соціального і правового захисту військовослужбовців, військовозобов'язаних та резервістів, призваних на навчальні (або перевірочні) та спеціальні збори, та членів їх сімей, працівників Збройних Сил України, затверджена наказом Міністерства оборони України від 19 січня 2016 року № 27.</p>	<p>Доповнити пункт 3 Інструкції такими визначеннями:</p> <p>«Єдине вікно» - діяльність первинної ланки з надання соціального супроводу та соціальної підтримки, правової допомоги, які за зверненням військовослужбовців та членів їх сімей за місцем їх знаходження зобов'язані забезпечити повний комплекс послуг та супроводу військовослужбовців та членів їх сімей в наданні допомоги в поданні заяв, звернень, скарг, складенню та видачі довідок, збору повного пакета документів для отримання пільг, компенсацій, виплат, всіх видів грошової допомоги, в реалізації соціальних прав та гарантій. До первинної ланки з надання соціального супроводу, соціальної підтримки та правової допомоги належать районні та територіальні центри комплектування та соціальної підтримки, військові частини, медичні</p>

		<p>заклади та установи, органи реадптації та психологічної допомоги, а також організації, які надають безоплатну правову допомогу, тощо;</p> <p>електронний кабінет військовослужбовця - інформаційно-комунікаційна система, призначена для збирання, зберігання, обробки та використання даних про проходження військової служби, створений для забезпечення соціального захисту та правової допомоги військовослужбовцям та членам їх сімей відповідно до чинного законодавства України;</p> <p>правова допомога військовослужбовцям та членам їх сімей - організація безоплатного правового забезпечення військовослужбовців та членів їх сімей з метою реалізації та захисту їх законних прав та інтересів, що включає консультативну, роз'яснювальну, правопросвітницьку діяльність, допомогу в зборі та складанні документів правового характеру та представництві інтересів у разі порушення законних прав та інтересів;</p>
--	--	---

		<p style="text-align: center;">телефони довіри -</p> <p>телекомунікаційний безкоштовний сервіс, за яким військовослужбовцям та членам їх сімей надається фахова соціально-психологічна допомога, консультації правового характеру, здійснюється інформаційно-роз'яснювальна робота, а також приймається інформація публічного чи конфіденційного характеру з питань, які належать до компетенції відповідних військових частин, центрів комплектування та соціальної підтримки, медичних установ тощо.</p> <p style="text-align: center;">Особисте розпорядження на випадок своєї загибелі (смерті) -</p> <p>військовослужбовець, військовозобов'язаний або резервіст, який призваний на навчальні (або перевірочні) та спеціальні збори чи для проходження служби у військовому резерві, має право скласти в письмовій довільній формі особисте розпорядження на випадок своєї загибелі (смерті) про виплату одноразової грошової допомоги особі (особам) за його вибором, визначивши розмір частки таких осіб у відсотках (далі - особисте розпорядження).</p>
--	--	--

		<p>Справжність підпису військовослужбовця Збройних Сил України, військовозобов'язаного, резервіста, який призваний на навчальні (або перевірочні) та спеціальні збори чи для проходження служби у військовому резерві, на особистому розпорядженні засвідчує командир військової частини або нотаріус.</p> <p>Оригінал особистого розпорядження зберігається у відповідних районних (міських) територіальних центрах комплектування та соціальної підтримки за місцем реєстрації місця проживання або за місцем призову (прийняття) на військову службу такої особи, якщо такий призов (прийняття) на військову службу здійснювався (здійснювалося) не за місцем реєстрації місця проживання військовозобов'язаного або резервіста.</p> <p>Оригінал особистого розпорядження зберігається в особовій справі військовослужбовця, іншого органу або військового формування, зазначених у підпункті 1 пункту 1 статті 3 Закону України «Про</p>
--	--	--

		<p>соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей».</p> <p>Порядок та строки передачі військовослужбовцем оригіналу особистого розпорядження командирів військової частини, командирів/керівників підрозділу органу (служби, військового формування) для зберігання в особовій справі визначаються Кабінетом Міністрів України.</p> <p>Військовослужбовець, військовозобов'язаний або резервіст, який призваний на навчальні (або перевірочні) та спеціальні збори чи для проходження служби у військовому резерві, має право у будь-який час скасувати особисте розпорядження або скласти нове.</p> <p>Кожне нове особисте розпорядження скасовує дійсність попереднього.</p> <p>Заборонено розголошувати зміст особистого розпорядження до встановлення факту загибелі (смерті) особи, яка його склала.</p> <p>Додати пункт 4.1. такого</p>
--	--	---

		<p>змісту:</p> <p>Для виконання поставленої мети та осучаснення соціальної роботи у Збройних Силах України, організувати роботу соціальних працівників первинної ланки з надання соціального супроводу військовослужбовців та членам їх сімей, а саме: у центрах комплектування та соціальної підтримки, військових частинах, медичних установах та закладах, організаціях з надання психологічної підтримки та реадаптації, за принципом «Єдиного вікна» та впровадити в дію «Електронний кабінет військовослужбовця»:</p> <p>організувати соціальну та правову роботу, соціальний супровід військовослужбовців та членів їх сімей за принципом «Єдиного вікна», забезпечити можливість військовослужбовцям та членам їх сімей звернутися з нагальною потребою до будь-якого соціального працівника первинної ланки та отримати необхідний соціальний супровід та/або правовий захист в повному обсязі незалежно від місця свого перебування;</p>
--	--	---

		<p>забезпечити мінімізацію процесів та уникнути зайвої бюрократії у розгляді звернень і процесів для військовослужбовців та членів їх сімей в реалізації їх законних прав та інтересів;</p> <p>забезпечити взаємодію та комунікацію «Електронного кабінету військовослужбовця» із системою Державних публічних реєстрів України, а також з електронним застосунком «ДІЯ»;</p> <p>в «Електронному кабінеті військовослужбовця» відображати персональну інформацію про військовослужбовця, а також інформацію про його соціальні права, зокрема про його грошове забезпечення (посадовий оклад, оклад за військовим званням; щомісячні додаткові види грошового забезпечення (підвищення посадового окладу, надбавки, доплати, винагороди, які мають постійний характер, премія); одноразові додаткові види грошового забезпечення)), інформація про трудові права (дні відпустки, матеріальне забезпечення), інформація про стан</p>
--	--	---

		<p>здоров'я та медичну інформацію, вичерпну інформацію про належні пільги, компенсації, гарантії, в тому числі для сім'ї військовослужбовця відповідно до діючого законодавства України;</p> <p>Доповнити пункт 5 таким змістом:</p> <p>удосконалення законодавства України з питань соціального і правового захисту військовослужбовців та членів їх сімей за принципом «Єдиного вікна»;</p>
--	--	--

**Пропозиції щодо вдосконалення
організації у Збройних Силах України
соціальної роботи і правового захисту військовослужбовців,
військовозобов'язаних та резервістів, призваних на навчальні (або
перевірочні) та спеціальні збори, та членів їх сімей
за принципом «Єдине вікно».**

Первинна ланка

№	Органи, організації з надання соціального супроводу	Етапи надання соціального супроводу	Зміст діяльності з соціального супроводу
1.	Територіальні центри соціальної підтримки. Соціальні працівники.	1. На етапі мобілізації до моменту прибуття до військової частини. 2. На етапі призову на строкову службу. 3. На етапі звільнення з військової служби (в резерв, демобілізації, за станом здоров'я, за віком та ін.).	1. Роз'яснення та консультування щодо прав та обов'язків. 2. Допомога у реєстрації, внесенні інформації до Електронного кабінету військовозобов'язаного. 3. Прийняття заяв, скарг, видача відповідних довідок та інших документів, збір документів, які мають значення для реалізації

			<p>прав, отримання пільг, виплат, інших видів допомоги тощо.</p> <p>4. Направлення заяв та пакета документів щодо реалізації прав, отримання пільг, виплат, інших видів допомоги до Департаменту соціального забезпечення Міністерства оборони України.</p> <p>5. Інформування про отримані звернення Міністерства у справах ветеранів.</p> <p>6. Впровадження заходів із забезпечення роботи телефонів довіри.</p>
2.	<p>Військові частини.</p> <p>Соціальні працівники.</p>	1. На етапі служби та виконання службових обов'язків	<p>1. Роз'яснення та консультування щодо прав та обов'язків.</p> <p>2. Допомога у реєстрації, внесенні інформації до Електронного кабінету військовозобов'язаного.</p> <p>3. Допомога в складанні заяв, звернень, рапортів, скарг.</p>

			<p>4. Прийняття заяв, скарг, видача відповідних довідок та інших документів, збір документів, які мають значення для реалізації прав, отримання пільг, виплат, інших видів допомоги тощо.</p> <p>5. Направлення заяв та пакета документів щодо реалізації прав, отримання пільг, виплат, інших видів допомоги до Департаменту соціального забезпечення Міністерства оборони України.</p> <p>6. Впровадження заходів із забезпечення роботи телефонів довіри.</p>
3.	Медичні заклади та установи (шпиталі, лікарні, органи реабілітації, органи надання психологічної допомоги).	<p>1. На етапі лікування як під час військової служби, так і після звільнення.</p> <p>2. На етапі проходження реабілітації.</p> <p>3. На етапі</p>	<p>1. Роз'яснення та консультування щодо прав та обов'язків.</p> <p>2. Допомога у реєстрації, внесенні інформації до Електронного кабінету військовозобов'язаного.</p>

	Соціальні працівники.	отримання психологічної допомоги.	<p>3. Допомога в складанні заяв, скарг, звернень.</p> <p>4. Прийняття заяв, скарг, видача відповідних довідок та інших документів, збір документів, які мають значення для реалізації прав, отримання пільг, виплат, інших видів допомоги, тощо.</p> <p>5. Направлення заяв та пакета документів щодо реалізації прав, отримання пільг, виплат, інших видів допомоги до Департаменту соціального забезпечення Міністерства оборони України.</p> <p>6. Інформування про отримані звернення Міністерства у справах ветеранів.</p> <p>7. Впровадження заходів із забезпечення роботи телефонів довіри.</p>
8.	Безоплатна правова допомога	На всіх етапах (від призову військової	Надання первинної та вторинної правової

	Міністерства юстиції України	служби та після звільнення з військової служби).	допомоги відповідно до Закону України «Про безоплатну правничу допомогу». Впровадження заходів із забезпечення роботи телефонів довіри.
5.	Волонтерські організації, адвокатські та юридичні об'єднання, які надають правову допомогу на волонтерських засадах	На всіх етапах (від призову військової служби та після звільнення з військової служби).	1. Роз'яснення та консультування щодо прав та обов'язків. 2. Надання правової допомоги в складанні заяв, скарг, допомога у зборі документів, які мають значення для реалізації прав, отримання пільг, виплат, інших видів допомоги тощо. 3. Представництво

Друга ланка

№	Органи, організації з надання соціального супроводу	Етапи надання соціального супроводу	Зміст діяльності з соціального супроводу
1.	Департамент соціального	На всіх етапах (від призову	1. Впровадження та організація дії

	<p>забезпечення Міністерства оборони України</p>	<p>військової служби та після звільнення з військової служби).</p>	<p>«Електронного кабінету військовослужбовця», в якому запроваджуються всі переходи на потрібні сервіси та поєднання його з сервісом «Дія» та «Електронним кабінетом ветерана».</p> <p>2. В «Електронному кабінеті військовослужбовця» має відображатися персональна інформація про військовозобов'язаного, а також інформація про військовослужбовця, відомості про грошове забезпечення (посадовий оклад, оклад за військовим званням; щомісячні додаткові види грошового забезпечення (підвищення посадового окладу, надбавки, доплати, винагороди, які мають постійний характер, премія); одноразові додаткові види грошового</p>
--	--	--	---

			<p>забезпечення)), інформація про трудові права (дні відпустки, яке майно і коли отримувати), вичерпну інформацію про пільги, компенсації, гарантії, в тому числі для сім'ї військовослужбовця відповідно до чинного законодавства України.</p> <p>3. Консолідація та узагальнення інформації, яка отримана від первинної ланки з надання соціального супроводу.</p> <p>4. Прийняття заяв, скарг, звернень, наданих первинною ланкою з надання соціального супроводу або особисто.</p> <p>5. Прийняття рішень за результатами розгляду заяв, скарг, звернень щодо соціального забезпечення (пільг, виплат).</p> <p>6. Здійснення</p>
--	--	--	--

			<p>виплат на особисті рахунки заявників.</p> <p>7. Організація процесів соціальної та професійної адаптації, психологічної підтримки.</p> <p>8. Впровадження заходів із забезпечення роботи телефонів довіри.</p>
2.	Міністерство у справах ветеранів	На всіх етапах (з моменту набуття статусу ветерана).	<p>1. Консолідація інформації, отриманої від первинної ланки з надання соціального супроводу.</p> <p>2. Організація та впровадження «Електронного кабінету ветерана» та налагодження взаємодії з «Електронним кабінетом військовослужбовця».</p> <p>3. Надання допомоги в складанні заяв, скарг, допомога у зборі документів, які мають значення для реалізації прав, отримання пільг, виплат, інших видів допомоги тощо.</p> <p>4. Організація</p>

			<p>процесів соціальної та професійної адаптації, психологічної підтримки.</p> <p>5. Впровадження заходів із забезпечення роботи телефонів довіри.</p>
--	--	--	---

Довідка
про впровадження результатів дисертаційного дослідження
МАКАРОВОЇ Тетяни Петрівни на тему:
«Адміністративно-правове забезпечення захисту соціальних прав
військовослужбовців та членів їх сімей в Україні в умовах воєнного стану»
на здобуття наукового ступеня доктора філософії в галузі знань 08 - Право,
спеціальності 081 - Право

Дніпровське регіональне відділення Національної школи суддів України засвідчує, що результати дисертаційного дослідження Макарової Тетяни Петрівни на тему: «Адміністративно-правове забезпечення захисту соціальних прав військовослужбовців та членів їх сімей в Україні в умовах воєнного стану», виконані на кафедрі державно-правових і гуманітарних наук Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського за спеціальністю 081 - Право, які передані до регіонального відділення були використані під час проведення круглого столу «Проблемні питання, які виникають у практиці адміністративних судів при застосуванні норм матеріального та процесуального права при розгляді публічно-правових спорів за участю військовослужбовців та правоохоронців» і обговорені з судьями окружних адміністративних судів (20 березня 2024 року, м. Дніпро).

Дослідження судової практики, як джерела права з метою виявлення недоліків в сучасному законодавстві в сфері адміністративно-правового забезпечення захисту соціальних прав військовослужбовців та членів їх сімей, а також обґрунтування необхідності кодифікування законодавства про соціальний захист військовослужбовців та членів їх сімей може бути практично значущим для вибудовування єдиної судової практики, а також розроблення та внесення пропозицій до діючого законодавства України з метою найкращого розвитку адміністративно-правового забезпечення захисту соціальних прав військовослужбовців та членів їх сімей.

Концептуальні положення та висновки дисертаційного дослідження в подальшому доцільно використовувати при організації і проведенні підготовки і періодичного навчання з метою підвищення рівня кваліфікації суддів окружних адміністративних судів, а також помічників суддів і працівників апаратів окружних та апеляційних адміністративних судів.

Враховуючи актуальність теми дисертаційного дослідження, його результати можуть стати науковим підґрунтям для формування стандартизованих програм підготовки суддів.

Використання висновків дисертаційного дослідження може бути інструментом для судів у забезпеченні більш ефективного захисту прав військовослужбовців та членів їх сімей, що сприяє результативності реалізації державних гарантій щодо суддівського контролю за виконанням державними органами своїх зобов'язань.

Директор Дніпровського
регіонального відділення
Національної школи суддів України

Володимир ПОПЛАВСЬКИЙ

«27» червня 2024 року

vektorprava.com.ua

Адвокатське об'єднання «Vектор права»
м. Дніпро, вул. С. Подолинського, буд. 31 літ. Г

Довідка про впровадження результатів дисертаційного дослідження
Макарової Тетяни Петрівни на тему:
«Адміністративно-правове забезпечення захисту соціальних прав
військовослужбовців та членів їх сімей в Україні»
на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю:
81 «Право»

Засвідчує, що результати дисертаційного дослідження Макарової Тетяни Петрівни на тему: «Адміністративно-правове забезпечення захисту соціальних прав військовослужбовців та членів їх сімей в Україні», виконані на кафедрі публічного та приватного права Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського за спеціальністю 81 «Право», використано в практичній діяльності Адвокатського об'єднання «Vектор права».

Використовуються концептуальні положення та висновки з дисертаційного дослідження в різних напрямках діяльності. Зокрема, ці результати служать основою для організації семінарів, тренінгів та курсів, спрямованих на підвищення кваліфікації членів об'єднання.

У своїй повсякденній практиці адвокати, представляючи інтереси своїх клієнтів в адміністративному, господарському та цивільному судочинстві використовують висновки з дослідження для складання заяв, скарг, процесуальних та інших документів правового характеру.

Також використання висновків дисертаційного дослідження є інструментом для адвокатів у забезпеченні більш ефективного захисту прав військовослужбовців та членів їх сімей, що сприяє результативності у судових та адміністративних справах.

«04» червень 2024 року

Керівник АО

О. М. Шевчук

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ТАВРІЙСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ В. І. ВЕРНАДСЬКОГО
V. I. VERNADSKY TAURIDA NATIONAL UNIVERSITY

вул. Джона Маккейна, 33, м. Київ, 01042, тел. (044) 529 05-16
e-mail: crimea.tnu@gmail.com код ЄДРПОУ 02070967

28.06.2024 № 09/162-593

на _____ від _____

ДОВІДКА

**про впровадження результатів дисертаційного дослідження
МАКАРОВОЇ ТЕТЯНИ ПЕТРІВНИ
на тему: «Адміністративно-правове забезпечення захисту соціальних прав
військовослужбовців та членів їх сімей в Україні» на здобуття наукового
ступеня доктора філософії зі спеціальності 081 Право**

Таврійський Національний університет імені В. І. Вернадського протягом 2023–2024 рр. здійснював апробацію та впровадження результатів дисертаційного дослідження Макарової Тетяни Петрівни на тему «Адміністративно-правове забезпечення захисту соціальних прав військовослужбовців та членів їх сімей в Україні».

Зокрема, під час підготовки навчально-методичного забезпечення навчальних дисциплін, таких як «Адміністративне право», «Адміністративний процес», «Адміністративна діяльність», «Теорія правової держави» «Теорія держави і права» використовувалися матеріали дисертаційного дослідження щодо розкриття теоретико-правових аспектів визначення системи органів управління в сфері адміністративно-правового забезпечення захисту соціальних прав військовослужбовців та членів їх сімей в Україні.

Пропозиції автора щодо вирішення проблемних питань, пов'язаних з удосконаленням правового регулювання державної служби, а саме: 1) визначення в межах адміністративно-правової доктрини понять: інституту адміністративно-правового захисту військовослужбовців та членів їх сімей, соціально-правовий статус військовослужбовців та членів їх сімей, державні гарантії прав військовослужбовців, ветеран війни та його статус, члени сімей військовослужбовців, адміністративно-правовий захист соціальних прав військовослужбовців та членів їх сімей; 2) комплексне дослідження основних організаційно-функціональних змін в системі адміністративно-правового регулювання захисту соціальних прав військовослужбовців та членів їх сімей в

процесі трансформації громадянського суспільства та державного управління в умовах воєнного стану; 3) пропозиції щодо основних шляхів і напрямів подальшого реформування інституту адміністративно-правового регулювання захисту соціальних прав військовослужбовців та членів їх сімей; 4) обґрунтування необхідності удосконалення організаційно-правових засад адміністративно регулювання захисту соціальних прав військовослужбовців та членів їх сімей на підставі вивченого досвіду країн НАТО; 5) пропозиції щодо внесення змін до діючого законодавства України та напрямів для його подальшого удосконалення шляхом уніфікації та кодифікації; 6) пропозиції щодо внесення змін до Інструкції Міністерства оборони України про організацію у Збройних Силах України соціальної роботи з військовослужбовцями, військовозобов'язаними та резервістами та членами їх сімей за принципом «Єдиного вікна», створення «Електронного кабінету військовослужбовця» та первинної ланки з надання соціального захисту, соціального супроводу, соціальної роботи, соціальної підтримки та правового захисту.

Довідку про апробацію та впровадження результатів дисертаційного дослідження Макарової Тетяни Петрівни на тему «Адміністративно-правове забезпечення захисту соціальних прав військовослужбовців та членів їх сімей в Україні» апробовано та схвалено на засіданні кафедри (протокол № 1 від 11.04.2024р.).

Проректор з навчальної роботи

Володимир НОЖЕНКО

ДОВІДКА

**про впровадження результатів дисертаційного дослідження
Макарової Тетяни Петрівни на тему: “Адміністративно-
правове забезпечення захисту соціальних прав
військовослужбовців та членів їх сімей в Україні в умовах
воєнного стану” на здобуття наукового ступеня доктора
філософії за спеціальністю: 81 “Право”**

Результати дисертаційного дослідження Макарової Тетяни Петрівни на тему: “Адміністративно-правове забезпечення захисту соціальних прав військовослужбовців та членів їх сімей в Україні в умовах воєнного стану”, виконані на кафедрі публічного та приватного права Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського за спеціальністю 81 “Право” за напрямком “Адміністративне право та процес”.

Результати дослідження враховані під час підготовки фахівців за спеціальністю 23 “Соціальна робота у військах (силах)”, та частково використані при формуванні та оновленні змісту начальних програм за дисциплінами: “Соціально-правова робота у військах (силах)”, “Теорія і методика соціальної роботи з персоналом”, “Організація комунікації з органами державної влади та громадськими організаціями”, “Технології соціальної роботи у військових колективах”, кафедри соціальної роботи у військах (силах) Військового інституту Київського Національного університету імені Тараса Шевченка.

Для розвитку знань курсантів використано теоретичні положення та пропозиції дисертаційного дослідження щодо поняття та значення інституту адміністративно-правового забезпечення захисту прав та соціальних гарантій військовослужбовців та членів їх сімей в Україні, дослідженні адміністративно-процесуальних та правових аспектів у цій сфері.

Начальник кафедри соціальної роботи у військах (силах) військового факультету соціальних та поведінкових наук Військового інституту Київського національного університету імені Тараса Шевченка, кандидат політичних наук
полковник
“21” березня 2024 року

Олександр ДЖУС

Лізітис О. Джус засвідчую.

